

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
BANKININKYSTĖS IR INVESTICIJŲ KATEDRA

Žydrūnė Jarošiūnaitė

Magistrantūros dieninių studijų finansų rinkų programos
II kurso FRmd5 – 01 gr. studentė

LIETUVOS PENSIJŲ DRAUDIMO ANALIZĖ

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Docentas dr.
L. Šadžius

Vilnius, 2006

TURINYS

IVADAS.....	3
1. SOCIALINIO DRAUDIMO TEORINIAI ASPEKTAI.....	5
1.1. Gerovės valstybių tradicijos ir jų esmė.....	5
1.2. Teoriniai gerovės valstybių modeliai.....	6
1.3. Socialinio draudimo administravimas ir finansavimas.....	14
1.4. Socialinio pensijų draudimo sistemos įvertinimo metodai.....	20
2. LIETUVOS PENSIJŲ DRAUDIMO SISTEMOS ANALIZĖ.....	22
2.1. Teorinių socialinio draudimo pagrindų įgyvendinimas Lietuvoje.....	22
2.2. Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos analizė.....	26
2.2.1. Valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos.....	31
2.2.2. Valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensijos.....	38
2.2.3. Valstybinio socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijos.....	42
3. LIETUVOS VALSTYBINIŲ PENSIJŲ SISTEMOS PERSPEKTYVOS.....	46
3.1. Galimi pensijų draudimo sistemos perspektyvos.....	46
3.2. Numatomos pensijų reformos pasekmės.....	50
3.3. Lietuvos pensijų sistemos perspektyvos.....	54
IŠVADOS.....	60
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	62
SANTRAUKA.....	65
PRIEDAI.....	67

ĮVADAS

Lietuva pasirinko ne tik Europoje, bet ir daugelyje pasaulio šalių dominuojantį socialinio draudimo modelį. Jis grindžiamas kartų solidarumo principu: jauni ir sveiki žmonės dalį savo uždirbtų lėšų skiria tiems, kurie dėl senatvės, invalidumo, ligos ar netekę darbo negali dirbti ir užsidirbti. Socialinio draudimo garantijos teikiamos iš lėšų, kurios surenkamos iš šiuo metu dirbančių žmonių. Teisę gauti valstybinio socialinio draudimo išmokas įgyja tik tie žmonės, kurie tam tikrą įstatymuose numatytą laikotarpį dirbo ir mokėjo valstybinio socialinio draudimo įmokas. Jų nemokėję gali tikėtis valstybės, bet ne socialinio draudimo paramos. Lietuvos valstybinio socialinio draudimo sistema universali ir apima beveik visus krašto gyventojus.

Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę, vyko esminiai socialiniai ekonominiai pertvarkymai visose gyvenimo srityse. Ne išimtis ir socialinio draudimo sistema, kurią teko diegti iš pat pradžių. Demokratiškos valstybių pavyzdžiu nuspręsta socialinio draudimo sistemą kurti kaip savarankišką, atskiriant ją nuo socialinės paramos. 1990 metais buvo įsteigta Vyriausioji socialinio draudimo valdyba, kuriai buvo patikėta vykdyti socialinį draudimą.

Per penkerius vėlesnius metus (1991 – 1995) buvo padėti teisiniai socialinio draudimo sistemos pagrindai, suformuoti struktūriniai padaliniai. Socialinio draudimo sistema Lietuvoje ir toliau tobulinama bei plėtojama.

LR Socialinio draudimo finansų pagrindą sudaro atskiri LR Valstybinio socialinio draudimo ir sveikatos draudimo biudžetai, neįtraukiami į Valstybės ir savivaldybių biudžetus.

Valstybinio socialinio draudimo sistema apima kone visus Lietuvos gyventojus: kaip draudėjus, kaip apdraustuosius, kaip socialinio draudimo išmokų gavėjus. Sistema pagrįsta solidarumo principu: dirbantys žmonės, mokėdami socialinio draudimo įmokas, remia pensininkus, invalidus, bedarbius. Taigi Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas priklauso nuo įmokų, o įmokos – nuo valstybės ekonominės būklės, dirbančiųjų skaičiaus, darbo užmokesčio dydžio, pagaliau – nuo jos mokančiųjų sąžiningumo.

Sukurta valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema neatliko jai keliamų uždavinių - neapsaugojo nuo skurdo ir neužtikrino pajamų palaikymo pensininkams.

Tyrimo objektas: Lietuvos valstybinio socialinio pensijų draudimo sistema.

Tyrimo tikslas: įvertinti Lietuvos socialinio draudimo pensijų sistemą ir numatyti jos perspektyvas.

Darbo uždaviniai:

- išanalizuoti ir įvertinti skirtingų gerovės tradicijų ir socialinio pensijų draudimo sistemos priklausomumą;
- įvertinti Lietuvos socialinio draudimo pensijų sistemą;
- atlikti Lietuvos Valstybinio socialinio draudimo sistemos analizę;
- atskleisti dabartines socialinio draudimo pensijų problemas ir numatyti Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos perspektyvas.

Tyrimo metodai: literatūros analizės ir sintezės, įstatymų, reglamentuojančių pensinį aprūpinimą Lietuvoje analizės, grafinis vaizdavimas, monografinis, loginės analizės ir sintezės, duomenų sisteminimo metodai.

Tiriami duomenys – pagrindinės pensijų rūšys: senatvės pensija, invalidumo pensija bei našlių ir našlaičių bei kiekvienos rūšies pensininkų skaičius. Pasinaudojant Statistikos departamento bei Sodros teikiamais statistiniais duomenimis atlikta regresinė analizė.

1. VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO TEORINIAI ASPEKTAI

Socialinis draudimas – viena psichologiškai labiausiai priimtinių ir daugelyje pasaulio valstybių plačiai paplitusių pajamų perskirstymo formų, kada kiekvienas žmogus žino, kad jo ir už jį draudėjų (darbdavių) mokamos. Valstybinio socialinio draudimo įmokos naudojamos išimtinai įstatymais reglamentuotoms, griežtą socialinę paskirtį turinčioms išmokoms, kurių didžiąją dalį sudaro pensinės išmokos.

1.1. Gerovės valstybių tradicijos ir jų esmė

Nors pagalbos neturtingiems bei sergantiems idėja lydėjo žmoniją visais jos vystymosi etapais, tačiau socialinis draudimas atsirado palyginus visai neseniai. Valstybinio socialinio draudimo sistemos Europoje išsivystė iš dviejų skirtingų gerovės valstybių tradicijų. Pirmoji – *Kontinentinė socialinio draudimo tradicija*, XIX amžiaus įdiegta pramonės revoliuciją išgyvenusioje Vokietijoje, valdomoje kanclerio *Otto von Bismarck'o* (1815 – 1898). Jos pagrindinė charakteristika – pajamų perskirstymas gyvenimo ciklo metu draudimo pagalba. Ypatingas dėmesys skiriamas glaudžiam stažo ir pajamų, nuo kurių buvo mokamos socialinio draudimo įmokos, iš vienos pusės ir tarp tikėtinų socialinio draudimo išmokų iš kitos pusės. Ši sistema apima išmokas, kurių dydis, o dažnai ir mokėjimo trukmė priklauso nuo darbo stažo ir pajamų dydžio, gauto iki socialinės rizikos atsiradimo. Tokio tipo socialinio draudimo schemas finansuojamos iš darbuotojų ir darbdavių įmokų. Vyriausybė tokių schemų valdyme atlieka labai ribotą vaidmenį. Centrinė *Otto von Bismarck'o* socialinio draudimo tradicijos filosofija – ekonominių sunkumų senatvėje galima išvengti priverčiant skirtingų socialinių sluoksnių asmenis taupyti savo pačių senatvei. Ši tradicija labiausiai paplito kontinentinėse Europos valstybėse, ji buvo pavadinta Kontinentine. [1, 27].

Kita gerovės tradicija, kurioje pagrindinis dėmesys kreipiamas į minimalių pajamų senatvėje užtikrinimą, vadinama *Atlantinė*. Šią tradiciją Antrojo Pasaulinio karo metais Jungtinėje Karalystėje išplėtojo lordas *William Henry Beveridge*, (1879 – 1963). Lordo *W.Beveridge* pasiūlymu valstybinė socialinė apsauga buvo griežtai atskira nuo privataus aprūpinimo ir draudimo. Socialinė apsauga buvo orientuota kovai su skurdu, o privačios institucijos buvo reikalingos atitinkamo gyvenimo lygio palaikymui. Centrinis šio požiūrio principas yra tas, kad socialinė apsauga visiems be jokių išlygų piliečiams (gyventojams) turi užtikrinti vienodo dydžiu minimalias senatvės pajamas.

W.Beveridge gerovės valstybės tradicijos propaguojamas universalumo principas buvo tarsi priešingybė *O. Bismarck'o* socialinei politikai, orientuotai į skirtingų socialinių grupių apsaugą. Šalyse, kurios tapo *W.Beveridge* tradicijos sekėjomis, išmokos paprastai buvo mokamos iš bendrųjų

mokesčių. Tai reiškia, kad tokios valstybinio socialinio draudimo schemas buvo vyriausybės žinioje. Ne tik Jungtinė Karalystė, bet ir Skandinavijos šalys bei Nyderlandai daugiau ar mažiau pritaikė šią tradiciją. Kadangi ši socialinio draudimo tradicija labiausiai paplito minėtose šalyse, ji buvo pavadinta Atlantine. [3, 27].

Valstybes klasifikuoti pagal dvi gerovės valstybių tradicijas ypač prasminga, kai nagrinėjamos valstybės pensijų sistemos. Šalyse, atstovavusiose Atlantinei socialinio draudimo tradicijai, vienodo dydžio ar mažai diferencijuotos išmokos ir dabar sudaro didžiausią valstybinių senatvės pensijų išlaidų dalį. Tuo tarpu nuo ankstesnių darbo pajamų priklausančios pensijos dominuoja šalių, sekusių Kontinentine socialinio draudimo tradicija, valstybinių pensijų programose. Tik kai atsižvelgiama į valstybinių ir privačių pensijų schemų tarpusavio sąveiką, dviejų gerovės valstybių tradicijų ribos nyksta. Atsižvelgiant į minėtų gerovės valstybių tradicijų susiliejamą, daroma išvada, kad ilgainiui ir keičiantis aplinkybėms, gerovės valstybei keliami tikslai turi būti peržiūrimi iš naujo.

1.2. Teoriniai gerovės valstybių modeliai

Pastaruoju šimtmečiu valstybė vis daugiau dalyvauja skirtingose visuomenės gyvenimo srityse. Kiekvienas asmuo tam tikru savo gyvenimo momentu yra daugiau ar mažiau priklausomas nuo valstybės. Pagal skirtingas visuomeninio gyvenimo sritis, kuriose dažniausiai gaunama valstybės parama, anglų politologas R. Titmuss'as išskyrė tris gerovės kategorijas, t.y. – socialinę, finansinę ir profesinę gerovę. *Socialinė gerovė* sukuriama socialinės sferos priemonėmis, tenkinančiomis pagrindinius „žmonių sukurtus“ poreikius. Tokiems poreikiams priklauso sveikatos apsauga, švietimas, pensinis aprūpinimas, draudimas nuo nedarbo ir pan. *Finansinė gerovė* kuriama pasitelkiant įvairias mokesčių nuolaidas ir finansinę skatinimo sistemą. *Profesinė gerovė* pasiekama socialinėmis paslaugomis ir išmokomis (pinigine ar turtine verte), suteikiamomis darbo rinkoje. Kuo daugiau įvairių paslaugų siūloma darbo rinkoje, tuo geresnis išpūdis sudaromas apie „žmoniškų gamybos santykius“. [3].

Atsižvelgdami į gerovės valstybių tradicijas ir kitas charakteristikas, mokslininkai (R. Titmuss'as, J. Palme, G. Esping-Andersen) sudarė teorinius gerovės valstybių modelius. R. Titmuss'as, (1966) atsižvelgdamas į minėtas visuomeninio gyvenimo sritis, kuriose valstybė teikia paslaugas, ir į tai, koku pagrindu įgyjama teisė į valstybinę paramą (pilietybės, darbo santykių ar tiesiog esant poreikiui (nepritekliui) bei koks yra svarbiausias valstybės socialinės apsaugos tikslas (kova su skurdu ar tam tikro gyvenimo lygio palaikymas) taip pat kokiais „kanalais“ teikiamos socialinės gerovės paslaugos (valstybės, rinkos ar pačių individų), išskyrė tris

gerovės valstybių modelius. Juose yra nusakoma atsakomybės už socialinių poreikių tenkinimą hierarchija. R. Titmuss'o išskirti modeliai yra tokie [3]:

1. Likutinis gerovės modelis, kuriame rinka ir šeima yra pagrindiniai gerovės teikėjai ir užtikrintojai. Valstybė paramą suteikia tik kraštutiniu atveju, kai rinka ir šeima to negali suteikti.

2. Gamybos rezultatų modelis, kuriame socialiniai poreikiai tenkinami priklausomai nuo darbo nuopelnų, darbo atlikimo ir produktyvumo.

3. Institucinis – perskirstomasis modelis, kuriame socialinės paslaugos teikiamos priklausomai nuo jų reikalingumo asmeniui (esant nepritekliui ir pan.).

Titmuss'o socialinės politikos tipų klasifikacija remiasi valstybinio sektoriaus vaidmeniu. Valstybinis sektorius vaidina pagrindinį vaidmenį instituciniame socialinės politikos modelyje, tenkinant žmonių poreikius, o likutiniame socialinės politikos modelyje jo vaidmuo yra ribotas, nes žmonių poreikių tenkinimo pagrindiniai šaltiniai yra rinka ir šeima.

Gosta Esping – Andersen'as (1990) R. Titmuss'o modelius labiau pritaikė politologijos mokslui. Jis gerovės valstybių tipus sudarė pagal tai, kokios socialinės – politinės grupės (konservatoriai, liberalai ar socialdemokratai) buvo ar yra valdžioje ir kurių įtakoje buvo ar yra formuojamos gerovės valstybės. Jo sudaryti gerovės valstybės modeliai yra:

1. Liberalusis modelis numato valstybės atsakomybę už socialinės apsaugos tinklo sukūrimą labai žemame lygyje. Siekiama visuomeninius fondus naudoti ypač efektyviai, socialinę paramą teikiant žmonėms, kurie patiria didžiausią nepriteklių ir tik įvertinus kiekvieną konkretų atvejį. Dirbantieji gali susiorganizuoti paramą sau šeimos viduje, per rinką arba per privatų draudimą bei santaupas. Šiam modeliui priskiriama Australija, Kanada ir JAV. [3, 16].

2. Konservatyviojo arba korporatyvinio modelio pagrindas – požiūris į lygybę – labai skirtingas. Socialinė politika turi garantuoti darbuotojui stabilų gyvenimo lygį. Socialinės paslaugos teikiamos tik tada, kai šeima nesugeba išspręsti iškilusių problemų. Darbuotojas ligos ir nedarbo atveju neturi individualiai gelbėtis. Lygybė reiškia pajamų sumažėjimo rizikos paskleidimą. Socialinė politika remiasi privalomu socialiniu draudimu, nustatytu valstybės įstatymais, kurie reikalauja darbo rinkos dalyvių (darbuotojų ir darbdavių) susitarti dėl socialinės politikos. Čia vyrauja socialinio draudimo schemų įvairovė, nes skirtingų klasių ir statuso šeimos turi teisę į skirtingas paslaugas ir išmokas. Konservatyvusis modelis yra laikomas tarpiniu tarp liberaliojo ir socialdemokratinio. Šiam modeliui priskiriamos tokios valstybės kaip Austrija, Prancūzija, Vokietija, Italija. [3].

3. Socialdemokratiniam modelyje lygybė yra greičiau pajamų perskirstymas, negu, kad jų išsaugojimas. Socialinė gerovė laikoma piliečio teise. Siekimas sukurti lygybę sąlygojo stiprią valstybės intervenciją į pajamų perskirstymą ir paslaugų teikimą. Socialinė apsauga finansuojama per valstybės biudžetą, o teisė į aprūpinimą taikoma visiems visuomenės nariams (universalizmo

principas). Visiems piliečiams yra suteikiamos vienodos teisės į socialines pašalpas ir išmokas. Prie socialdemokratiškos valstybių priskiriama Švedija, Danija ir Norvegija. [8]. Socialdemokratinio modelio gerovės valstybė pirmiausia pasižymi aktyviomis darbo rinkos priemonėmis, siekiant pašalpi vartotojui sudaryti galimybes, kiek įmanoma greičiau pradėti dirbti ir mokėti mokesčius. [16]. Šio modelio valstybės, vykdydamos aktyvią darbo rinkos politiką, mokėdamos universalias pašalpas, įtraukia visus gyventojus į socialinės apsaugos sistemą, formuoja solidarumo jausmą tarp piliečių. Tačiau toks tipas, įmanomas tik tuomet, kai dauguma darbingo amžiaus asmenų dirba, ir tik nedidelė dalis (tie, kurie tikrai pateko į socialinę riziką) – gyvena iš pašalpi.

G.Esping-Andersen’o gerovės režimų tipai atitinka *R.Titmuss* modelius: Liberalus – Likutinį, Konservatyvus – Gamybos rezultatų, Socialdemokratinis – Institucini-perpaskirstymo modelį.

R.Lazutka (1994) nurodo, kad be liberalaus, konservatyvaus ir socialdemokratinio socialinės gerovės valstybių modelių, dar yra ir katalikiškasis, kitaip dar vadinamas Viduržemio arba romantiškuoju. [4]. Katalikiškasis modelis remiasi krikščioniškuoju mokymu, pagal kurį artimiausia instancija turi suteikti paramą vargstančiam. Pirmiausia pats individas turi suteikti paramą vargstančiam. Pirmiausia individas turi rūpintis savimi, o jeigu jis nepajėgus – atsakomybės imasi šeima, kaimynai, vietinė bendruomenė, apimanti bažnyčią ir pasaulietines organizacijas, tik paskutinėje vietoje numatoma valstybės parama. Be abejo, tvirta šeima dažnai bus patikimiausia užuovėja nuo socialinės rizikos. [8].

Sunku atskiras šalis priskirti atskiriems modeliams, greičiau yra mišrios socialinės politikos sistemos įvairiose šalyse, bet su tam tikru „suapvalinimu“ galima rasti tinkamiausius atskirų modelių pavyzdžius.

Pietų Europoje, kur stipresnės katalikybės tradicijos, yra katalikiškasis modeli. Ten socialinės išlaidos mažesnės, bet labiau pabrėžiama šeima ir privati labdara. Šiam modeliui taip pat priskiriama ir Lotynų Amerikos šalys. Vokietija yra konservatyviojo modelio pavyzdys. Pagrindiniai socialinės apsaugos veikėjai yra įmonės ir profsajungos. Instituciniai perskirstymo elementai taikomi tiems, kurie lieka už korporatyvinės paramos ribų ir parama jiems teikiama pajamų įvertinimo pagrindu. Šiaurės Europos šalys remiasi socialdemokratišku arba instituciniu modeli. Ekstensyvi ir išlaidi valstybė dominuoja socialinėje sferoje, bet šiose šalyse yra stiprūs ir korporatyvinio modelio požymiai, t.y. nors transferai remiasi ne dalyvavimu darbo rinkoje, kaip korporatyviniame modelyje, bet pajamų kompensavimas naudojamas kaip pastarajame. Anglijoje korporatyvinė struktūra silpnesnė negu kitose Europos šalyse, bet atitinkamai stipresnis institucinis perskirstymas. Pilietybė yra socialinės paramos gavimo sąlyga. Tačiau laikomasi lygių galimybių ir kuo mažesnio kišimosi į rinką ideologijos. Todėl socialinis aprūpinimas yra žemo lygio. Visa tai būdinga liberaliajam modeliui. [8].

Socialinės gerovės politikos modelių ypatybės pateikiamos 1 lentelėje:

1 lentelė. Socialinės gerovės politikos modelių ypatybės [3]

Socialinės gerovės politikos modelis	Ideologija	Vertybės	Paskirstymo principas	Veiksmo vieta	Vaidmuo
Konservatyvus/gamybos rezultatų	Konservatyvi	Gailestis	Poreikiai	Pilietinis sektorius	Klientas
Socialdemokratinis/institucinis-perpaskirstymo	Solidari	Teisingumas, lygybė	Universalumas	Vyriausybė	Pilietis
Liberalus/likutinis	Liberali	Laisvė	Pirmenybė	Rinka	Vartotojas

Lyginant socialinės gerovės politikos modelius tarpusavyje, išryškėja esminiai jų skirtumai. Svarbiausi socialdemokratinio (pagal G.Esping – Andersen) ar institucinio – perskirstomojo (pagal R.Titmuss) socialinės gerovės politikos modelio bruožai yra priešingi konservatyviajam/gamybos rezultatų ir liberaliajam/likutiniam modeliui. Socialdemokratinis gerovės valstybės modelis, labiau nei liberalusis ar konservatyvusis, remiasi solidarumo ideologija, teisingumu ir lygybe, kaip svarbiausiomis vertybėmis, teisėmis kaip paskirstymo principu, ir vyriausybė kaip socialinės politikos ir paslaugų veiksmo vieta. Konservatyvaus modelio vertybės remiasi gailesčiu, paskirstymu pagal poreikius ir paslaugomis pilietiniame sektoriuje. Liberalus/likutinis modelis labiau akcentuoja laisvę, sprendimus ir tai, kam atiduodama pirmenybė privačioje rinkoje.

J.Palme (1990) toliau vystė gerovės modelius. Jis identifikavo keturis socialinės apsaugos režimus [3, 15]:

1. **Bazinės apsaugos** (*Basic security*) modelio pensijos (įmokos) apima visus gyventojus ir teikia vienodą minimalią apsaugą;
2. **Pajamų apsaugos** (*Income Security*) modelio tikslas – apsaugoti nuo pajamų netekimo;
3. **Likutiniame** (*Residual*) modelyje neteikiama nei bazinė, nei pajamų apsauga, taip pat ribotas „dengiamų“ asmenų skaičius;
4. **Instituciniame** (*Institutional*) modelyje numatyta teikti tiek minimalią apsaugą, tiek ir kompensacijas netekus pajamų.

Šie modeliai ištirti pagal valstybinių pensijų sistemų požymius.

Sujungiant *G.Esping-Anderseno*, *R.Titmusso* ir *J.Palme* sukonstruotus teorinius modelius, toliau pristatomos kelios gerovės režimų grupės.

Likutinis liberalios santvarkos modelis charakterizuojamas kukliomis, remiantis turtiniais testais teikiamomis pašalpomis ir griežtais kriterijais, kuriais remiantis skiriamos šios pašalpos. Vyrauja nuostata, kad gauti pašalpas yra gėda. Valstybinis aprūpinimas minimalus, pagrindinis

dėmesys skiriamas privačiai (profesinei ar individualiai) gerovei. Pagrindinis pajamų šaltinis yra rinka. Namų ūkio biudžetams labai svarbios pajamos iš darbo, investicijų ir privačių pensijų. [3]. Daug dėmesio skiriama profesinei gerovei (pagal *Titmusso* gerovės kategorijas). Šiam modeliui *J.Palme* priskiria Jungtinę Karalystę, Airiją ir Šveicariją. [15]. Pagal *G.Esping-Anderseno* tipologiją Australija, Kanada, Šveicarija ir Jungtinė Karalystė laikomos šio tipo atstovėmis.

Pajamų apsaugos konservatyvios santvarkos modelis apibūdinamas bazine socialine apsauga, suteikiama pagal socialinę padėtį (statusą). Palyginti išplėtotą valstybinę socialinę apsaugą tarsi nepalieka vietos privačiai iniciatyvai šioje srityje. Kita vertus, šio modelio socialinės apsaugos sistemai formuoti darė įtaką Katalikų Bažnyčia, kuri ypač akcentuoja tarpusavio pagalbos principų svarbą. Pajamų apsaugos konservatyvios santvarkos modelis įteisina skirtingas privilegijas valstybės tarnautojams ir privalomojo socialinio draudimo schemas, kuriose išmokų dydis ir kokybė priklauso nuo kiekvieno asmens dalyvavimo darbo rinkoje bei jo sumokėtų išmokų socialinio draudimo schemai. Socialinio draudimo schemas kontroliuoja ir finansuoja savarankiškos korporatyvinės institucijos, susidedančios iš darbdavių ir darbuotojų. Valstybė ir vietinė valdžia laikomos paskutiniu pagalbos šaltiniu, t.y. į kurį kreipiamasi paskiausia. Visų pirma asmuo atsako už savo gerovę, paskui – jo šeima, ir tik galiausiai pateisinamas pagalbos iš valstybės siekis. [27]. Šio tipo modelio atstovams *J.Palme* priskiria Vokietiją, Belgiją, Prancūziją, Ispaniją ir Portugaliją. [15]. Pagal *G.Esping-Anderseno* klasifikaciją Austrijos, Belgijos, Prancūzijos, Vokietijos ir Japonijos valstybinio socialinio draudimo sistemos priskiriamos šiam tipui.

Bazinės apsaugos socialistinės ar socialdemokratinės santvarkos modelyje, neatsižvelgiant į dalyvavimą darbo rinkoje, valstybė moka pašalpas ir pensija visiems piliečiams. Išmokos dažniausiai finansuojamos iš bendrųjų mokesčių. *G.Esping-Andersen* šiam modeliui priskiria Naująją Zelandiją, Norvegiją, Švediją. Pagal *J.Palme* Nyderlandai ir Danija taip pat yra šio modelio atstovės. [15.]

Ketvirtajame, *J.Palme's* išskirtame *Instituciniame* modelyje valstybinio socialinio draudimo išmokos yra suteikiamos kiekvienam. Jos užtikrina ne tik adekvačias minimalias pajamas, bet ir prarastų pajamų kompensaciją. Šis modelis buvo išskirtas siekiant pabrėžti išskirtinius Skandinavijos šalių socialinių apsaugos sistemų bruožus. Šio modelio atstovės yra Norvegija, Švedija ir Suomija. [27].

Teoriniai gerovės valstybių modeliai nė vienoje šalyje grynuoju pavidalu. Dažniausiai socialinė apsauga turi keletą modelių bruožų. Tačiau toks skirstymas į modelius padeda geriau suvokti socialinės politikos raidos procesus.

Be šių mokslininkų gerovės valstybių modelius išskiria ir suomių tyrinėtoja Tiina Makinen. Ji skiria penkis gerovės valstybės modelius. Pirmasis, kaip ir pagal *J.Palme*, yra bazinės *apsaugos* modelis. Jam priskiriamos Kanada, Jungtinė Karalystė ir JAV. Antrasis modelis – *taikymo*. Šis

modelis atitinka Robino Hudo strategiją: atimti iš turtingo ir atiduoti vargšui. Tiina Makinen tipiško šio modelio atstove laiko Australiją. Trečiasis modelis – *korporatyvinis*, atspindintis biblinį mato principą: atiduoti tam, kuris ir taip jau turi dideles pajamas. Šiam modeliui priklauso Belgija, Prancūzija, Liuksemburgas ir Olandija. *Viduržemio* modeliui – Italija ir Ispanija bei kitos Pietų Europos šalys. Penktasis modelis – *visa apimantis* gerovės modelis. Juo yra „taikoma“ ne tik į neturtinguosius, bet taip pat ir į vidutinę klasę bei uždirbančius dideles pajamas. [3, 13].

Labai glaudus ryšys yra tarp socialinės gerovės sistemos ir ekonomikos, kurioje ta sistema funkcionuoja. Šalys su labiau išvystyta ekonomika gali sau leisti „dosnesnes“ gerovės sistemas. Tuo tarpu ekonominiai sunkumai sąlygoja „kuklesnę“ socialinę apsaugą. Ir atvirkščiai, gerovės sistemos struktūra gali įtakoti šalies ekonomikos būklę. Pavyzdžiui, ekonomikos augimo neskaitant ar jį stabdanti socialinės apsaugos sistema neigiamai veiks šalies ekonomikos rodiklius arba gerovės sistema, kurioje nėra deramai vertinamas darbas, gali tapti poslinkio iš formalios į neformalią ekonomiką priežastimi. Dėl tokio poslinkio sumažės valstybės gaunamos perskirstymui visuomenėje reikalingos pajamos, atsiras ar išryškės kiti neigiami reiškiniai.

Politiniai, ekonominiai ir socialiniai tikslai, sąlygojantys gerovės valstybės susiformavimą, gali nederėti tarpusavyje ar net vienas kitam prieštarauti, tarp populiariesnių socialinės apsaugos tikslų minėtini:

- efektyvi visuomenės apsauga nuo įvairių ekonominių nesėkmių;
- ekonominės veiklos skatinimas;
- ekonominių išteklių perskirstymas visuomenėje;
- tolygios darbo jėgos rinkos raidos skatinimas;
- efektyvaus socialinių institucijų funkcionavimo užtikrinimas;
- patirtos žalos asmenims kompensavimas;
- apsauga prieš skurdą;
- gyventojų pajamų perskirstymas gyvenimo ciklo metu;
- socialinė integracija;
- socialinis solidarumas;
- administracinis lankstumas bei efektyvumas;
- savanoriško pensinio aprūpinimo skatinimas ir pan.

Vyriausybė, pasirinkdama vieną ar kitą minėtą tikslą, suteikia prioritetus tam tikrai socialinei ar ekonominei politikai. Vienoje valstybėje gali būti akcentuojama pajamų perskirstymo svarba visuomenėje, o kitoje – ekonomikos skatinimas ir pan.

Tikslų pasirinkimas yra vienas iš svarbesnių veiksnių, lemiančių socialinės apsaugos svarbą valstybėje. Minėtų socialinių tikslų svarba yra nevienoda atskirose šalyse, be to jų reikšmė kinta laikui bėgant. Pavyzdžiui, po antrojo Pasaulinio karo Jungtinėje Karalystėje socialine apsauga

lordas W.Beveridge siekė užtikrinti minimalias pajamas kiekvienam visuomenės nariui, tačiau praėjus kuriam laikui, minimalios pajamos nebetenkino didėjančių visuomenės poreikių. Pasikeitus visuomenės poreikiams, buvo pakeisti ir socialinės apsaugos principai – įkurtos privalomos papildomos, susijusios su ankstesnėmis pajamomis, pensijų schemos. Panašiai yra ir su skirtingų valstybių socialinei apsaugai keliamais tikslais: socialinė politika, suformuluota ir puikiai funkcionuojanti vienoje šalyje, nebūtinai bus sėkmingai įgyvendinama kitoje aplinkoje. Taigi nėra vienos socialinės apsaugos struktūros, kuri tiktų visur, visada ir visose šalyse. Todėl galima teigti, kad ilginiui ir keičiantis aplinkybėms, gerovės valstybei keliami tikslai turi būti peržiūrėti iš naujo.

Tarp įvairių socialinių išmokų rūšių savo svarba ir apimtimi išsiskiria senatvės pensijos. Tuo labiau, kad XX amžiaus pabaigoje pasauliniu mastu išryškėjo gyventojų senėjimo tendencija. XXI amžiuje ši tendencija gali atvesti prie neprognozuojamų socialinių kataklizmų. [3]. Demografinė našta tampa vis didesnė ir nacionaliniams biudžetams, ir įvairiems fondams, iš kurių yra išmokamos senatvės pensijos.

Kalbant apie valstybinio socialinio draudimo išmokas ir visų pirma apie pensijas, reikia paminėti *K.Salminen* penkis pensinio aprūpinimo modelius. [32] (2 lentelė). Šie modeliai atspindi funkcijas, kurias atitinkama schema atlieka, ir nurodo visuomenės, priklausančios tai schemai, dalį. [27].

Pagalbos modelyje teisė gauti pensiją nustatoma remiantis individualiomis sąlygomis, pvz., tokiomis kaip skurdas. Tokiu atveju (kai teisės pensijai gauti remiasi socialinėmis sąlygomis) pensijos visada nustatomos įvertinant poreikius. Šis modelis numato pajamas. Išmokos dydis yra atvirkščiai proporcingas gavėjo pajamoms. Šis pensinio aprūpinimo modelis dabartinėse gerovės valstybėse siejamas su valstybinėmis socialinės paramos (šalpos) schemomis. Tačiau kai kurios valstybinio socialinio draudimo schemas irgi turi šio modelio bruožų.

2 lentelė. Pensinio aprūpinimo modeliai [27]

Požymiai	Modeliai				
	Pagalbos	Pilietybės	Darbo santykių	Grupinio draudimo	Individualaus draudimo
Kokiu pagrindu įgyjama teisė	Poreikis	Pilietybė	Darbas	Profesija	Sutartis
Kas patenka	Skurstantieji	Gyventojai	Dirbantieji	Grupė tam tikros profesijos asmenų	Individualūs asmenis
Išmokos	Taikomas pajamų testas	Vienodo dydžio	Susijusios su pajamomis	Susijusios su buvusiomis pajamomis arba įmokomis	Susijusios su įmokomis
Funkcija	Užtikrinanti bazinės minimalias pajamas	Užtikrinanti bazinės minimalias pajamas	Palaikyti gyvenimo lygį	Palaikyti gyvenimo lygį	Palaikyti gyvenimo lygį

Pilietybės modelyje teisė gauti pensiją paremta pilietybe. Pagal jį visi piliečiai turi teisę gauti vienodo dydžio ir rūšies pensijas, neatsižvelgiant į jų pajamas ir turtą. Praktiškai kiekvienas šalies pilietis turi teisę gauti pastovios normos, užtikrinančią minimalias pajamas pensiją, kuriai nekeliama jokios papildomos sąlygos. Taigi šio modelio schemų pagalba taip pat, kaip ir ankstesniajame modelyje, užtikrinamos bazinės minimalios pajamos senatvėje, tačiau žymiai didesnei visuomenės daliai nei Pagalbos modelyje.

Darbo santykių modelyje teisę gauti pensiją suteikia darbas. Šią teisę patvirtina įstatymai. Šio tipo schemos pagalba siekiama išlaikyti tam tikrą gyvenimo lygį, užtikrinti minimalias pajamas senatvėje, kaip buvo ankstesniuose dviejuose modeliuose. Išlaikyti tam tikrą ankstesnių pajamų lygį yra gana paprasta, nes gaunamos pensijų išmokos tiesiogiai priklauso nuo buvusių darbo pajamų. Paprastai šį modelį atstovaujanti schema yra valstybinė.

Grupinio draudimo modelyje teisė gauti į pensiją paremta profesija. Modelis skirtas tam tikrai visuomenės grupei, kuri dirba toje pačioje kompanijoje, pramonės šakoje ar priklauso tai pačiai profesijai. Tarp šių pensijų galima išskirti profesines pensijas ir kompanijų pensijų schemas. Abiejų tipų pensijų schemų organizavimas ir administravimas gali būti toks pat, tačiau teisė būti vienos ar kitos schemos dalyviu priklauso nuo profesijos ar darbo tam tikroje kompanijoje. Grupinio draudimo pensijų schemas galima vadinti profesinėmis pensijomis, nes dalyvavimo tokioje schemoje galimybė siejama su profesija ar darbu tam tikroje srityje. Pensijų išmokų dydis

tiesiogiai priklauso nuo ankstesnių darbo pajamų ar mokėtų socialinio draudimo įmokų. Pagrindinė grupinio draudimo tipo pensijų schemų funkcija – palaikyti apdraustųjų asmenų gyvenimo lygį.

Paskutiniame modelyje teisė gauti pensiją remiasi privačia draudimo sutartimi. Šio modelio pensijų schemų pagalba siekiama apsaugoti apdraustųjų, kurie paprastai sudaro individualius draudimo kontraktus su privačių pensijų ar gyvybės draudimo kompanija pajamas senatvėje. Kitaip negu kiti modeliai, kurie vienaip ar kitaip yra kolektyviniai ir veikia solidarumo principu, šis turi prekės pobūdį, nusakomą draudimo kontraktu. Modelyje individualios įmokos siejamos su asmenine rizika. Tarp visų modelių pastarasis tvirčiausiai susijęs su darbo rinka: tu turi tokią naudą, kiek pajėgi pats sumokėti. Šią privataus draudimo polisų funkcija yra užtikrinti gyvenimo standartus asmenims, gaunantiems didesnes pajamas. Kartu jie tampa pelninga investicija, kuri dažniausiai yra neapmokestinama. [3].

Aprašyti modeliai yra tik teorinės pensijų schemas. Realiai egzistuojančioje pensijų politikoje modeliai gali būti kombinuojami atsižvelgiant į laiką ir specifines aplinkybes. Skirtingose šalyse jie įvairiai derinami. Didesnis skiriamas dėmesys vienam ar kitam modeliui atskiroje šalyje leidžia spręsti apie tos šalies pensijų politiką. [27]. Pavyzdžiui, galima teigti, kad šalyse, kuriose buvo sekama O.Bismarck'o socialinio draudimo tradicija, plėtojant valstybines pensijų schemas daugiausia dėmesio buvo skiriama Darbo santykių ir Grupinio draudimo tipų pensijoms. Atlantinės tradicijos šalys pradinėje socialinės politikos formavimo stadijoje išskyrė Pilietybės modelio tipo schemų svarbą. Tačiau tai nereiškė, kad šalia labiausiai paplitusio tipo pensijų schemų nebuvo kitokių: beveik visose šalyse skirtingų tipų pensijų schemas sėkmingai funkcionavo šalia kitos net pradinėje socialinės apsaugos kūrimo stadijoje.

1.3. Socialinio draudimo administravimas ir finansavimas

Yra du galimi valstybinio socialinio draudimo schemų administravimo būdai: centralizuotas ir decentralizuotas. Idealiu (teoriniu) atveju valstybinio draudimo schema administruojama centralizuotoje organizacijoje. Tuo tarpu privačių draudimo schemų administravimas idealiu atveju siejamas su decentralizavimo principu. Decentralizuotoje organizacijoje sprendimus priima keli autonomiški padaliniai. Decentralizacija gali būti įgyvendinta regiono ar profesijos pagrindu. Vieno ar kito administravimo būdo pasirinkimas yra sąlygojamas atskiros šalies istorinių ir politinių priežasčių. [27].

Padalijimas tarp centralizuotos ir decentralizuotos sistemų gali būti atliktas atsižvelgiant į socialinę riziką. Jei apibrėžiami įvairių socialinių rizikų skirtumai, kaip, kad yra kontinentinėje Europoje, tai administravimas gali būti decentralizuotas į atskiras šakas pagal apimamų rizikų rūšis. Kita vertus, jei idealas yra sistema, turinti sulydyti visas rizikas ir visus piliečius (gyventojus), tai

įprasta, kad administruotų viena centrinė organizacija. Tai buvo viena svarbiausių Beveridge plano sąvokų. Realiame gyvenime nėra idealių tipų, o pensijų schemos yra įvairių tipų mišinys. [3].

Centralizacijos laipsnis gali priklausyti ir nuo nuosavybės formos ar pensijų teikia valstybė, ar – privačios institucijos. Pagrindinius sprendimus dėl valstybinių pensijų priima politikai, o privačių pensijų ateitis dažniausiai priklauso nuo rinkos. Kolektyvinėmis senatvės pensijų schemomis yra derinama daugiausia skirtingų interesų: jos kuriamos remiantis valstybės, rinkos ir socialinių partnerių priimtais sprendimais.

Kaip jau buvo rašyta, riba tarp valstybinių ir privačių sprendimų dėl pensijų nėra labai aiški, tarp pensijų schemos juridinės formos ir sprendimų priėmėjų galima rasti aiškia spragą. Pvz., dažnai sutartinės pensijos teikiamos per organizacijas, kurios formaliai yra privačiose rankose, bet paklūsta kolektyvinei kontrolei, kurią atlieka darbo rinkos organizacijos.

Kita vertus, pensijų institucijas gali kontroliuoti ministerija ar vyriausybės departamentas. Tačiau labiausiai paplitęs tokios priežiūros organas – trišalė taryba, į kurią įeina apdraustųjų ir darbdavių ir vyriausybės atstovai. Kartais tokios tarybos būna dvišalės, atstovaujamos apdraustųjų ir darbdavių, arba apdraustųjų ir vyriausybės. [27]. Taigi pensijų sistemų administravimas gali būti valstybinis, kolektyvinis ir privatus.

Valstybinio socialinio draudimo išmokos gali būti užtikrinamos dviem būdais:

- kartų kontraktu, kai jaunesnioji karta pasižada padengti išlaidas;
- kaupimo pagalba, kai pinigai taupomi siekiant ateityje juos iškeisti į prekes ir paslaugas.

Taigi yra du pagrindiniai finansavimo būdai: einamųjų mokėjimų (pay-as-you-go, arba PAYG) ir kaupimas (funded). Einamųjų išmokų finansavimo būdas labiausiai paplitęs tarp valstybinių senatvės pensijų draudimo schemų, o kaupimas dažniausiai siejamas su privačiu pensijų draudimu. Einamųjų mokėjimų draudimo schemoje kiekvienų metų išlaidos yra padengiamos iš tų pačių metų pajamų. Čia dirbantieji socialinio draudimo įmokų forma moka išmokas jau esamiems pensininkams ir pašalpų gavėjams. Šie tiesioginiai pervedimai gali būti atlikti per specialias įmokas ar mokesčius ar per bendrą apmokestinimą. Einamųjų mokėjimų (PAYG) metodas yra valstybinės socialinės apsaugos sistemos išskirtinis bruožas.

Kaupimo schemoje surinktos įmokos ar mokesčiai yra „saugomi“ fonde, kuris bet kuriuo momentu turi būti pakankamo dydžio padengti visus fondo prisiimtus įsipareigojimus. Kiekvienas konkretus asmuo ar net tam tikra karta iš kaupiamosios schemos gaus lygiai tiek, kiek jie bus įmokėję (įmokos plius investicinis pelnas), t.y. asmens ar tam tikros kartos vartojimas apribotas jų pačių taupymu. Dažniausiai įmokos investuojamos į finansinį ar kitą turtą. Kaupiamosios schemos gali būti dviejų tipų:

- *apibrėžtų įmokų* (defined contribution)
- *apibrėžtų išmokų* (defined benefit)

Apibrėžtų įmokų tipo pensijų išmokos apskaičiuojamos atsižvelgiant į sumokėtas įmokas ir pensijų schemos investicinį planą.

Apibrėžtų išmokų schemoje busima pensija apskaičiuojama kaip tam tikra fiksuota vidutinių ar galutinių (prieš išeinant į pensiją) darbo pajamų dalis. [3, 27].

Visose šalyse bent jau pagrindinė senatvės pensija yra mokama einamųjų išmokų finansavimo pagalba. Tačiau privačios pensijos ne visada yra finansuojamos kaupimo pagalba (pavyzdžiui, Prancūzijoje papildomos nevalstybinės pensijos yra einamųjų išmokų tipo). Kita vertus, valstybinėse pensijų schemose dabar kartais galima aptikti ir kaupimo elementų, o privačiose kaupimo schemose – einamųjų išmokų finansavimo metodo elementų. Pavyzdžiui, dalis valstybinėms pensijoms einamųjų išmokų metodo pagalba surenkamų įmokų gali būti naudojama tam tikroms investicijoms, o bet kokios kaupimo schemos pajamos, gautos iš indeksuotų valstybinių vertybinių popierių ar mokesčių nuolaidų forma, yra einamųjų išmokų metodo elementas kaupiamosiose schemose.

Europos Sąjungos šalyse labiau paplitęs yra einamųjų išmokų finansavimas. Einamųjų išmokų pensijų schemos sudaro pensijų sistemų pagrindą visose šalyse, nors jos labiau išpopuliarėjo Belgijoje, Prancūzijoje, Italijoje ir Ispanijoje, nei Jungtinėje Karalystėje, Nyderlanduose ar Arijėje. [27].

Išmokų schemų finansavimui saugumo prasme labai svarbus privalomo dalyvavimo jose principas. Išmokų teisių išsaugojimas ilgu laikotarpiu išskirtinai priklauso nuo nenutrūkstamo įmokų srauto. Laikoma, kad šis aspektas yra svarbesnis einamųjų išmokų nei kaupimo schemoms, kuriose kiekvienas individas susikuria sau išmokų teisę ir kaupia būsimas išmokas. Nustatytas privalomas dalyvavimas einamųjų išmokų schemose yra svarbus infliacijos eliminavimo prasme. Didėjant dirbančiųjų pajamoms, einamųjų išmokų sistemą gali surinkti daugiau įmokų. O turėdama daugiau pajamų sistema gali mokėti didesnes išmokas. Taigi einamųjų išmokų principo pagalba išryškintas solidarumo kartų principas. Jei ekonominių išteklių visuomenėje perskirstymas yra vienas esminių socialinės apsaugos tikslų šalyje, tai einamųjų išmokų finansavimo pagalba jis bus gana lengvai įgyvendinamas. Iš kitos pusės, solidarumas tarp kartų reikalauja, kad dabar dirbanti visuomenės dalis būtų užtikrinta, kad ateityje jai bus mokama panaši, bent jau ne mažesnė, senatvės pensija. [3].

Taigi einamųjų išmokų schemomis panaikinama tiesioginė priklausomybė tarp asmens ar tam tikros kartos mokėtų įmokų ir gaunamų išmokų. Tokiomis schemomis kiekviena karta pensijų forma gali gauti žymiai daugiau, nei pati mokėjo įmokų (tuomet, kai ženkliai auga realios pajamos visuomenėje, kas tikėtina esant sparčiam technologiniam progresui ir ekonominiam augimui). Taigi

šalia suteikiamos apsaugos prieš infliaciją, esant ekonominiam augimui, einamųjų išmokų schemos gali padidinti realią išmokų vertę. Dar daugiau, esant palankioms sąlygoms, asmuo gaus ne tik didesnę realią, vertę pensijos forma, nei jis sumokėjo įmokų, bet ir jau būnant pensininku jo gaunamos pensijos reali vertė gali didėti.

Šie du finansavimo mechanizmai pasižymi skirtingais perskirstymo poveikiais. Jei nuspręsta, kad perskirstymas vyks tarp kartų, tai PAYG sistema apima perskirstymą tarp kartų, o fondų – tarp vienos kartos. Kitais žodžiais, PAYG sistema perskirsto dirbančiųjų pajamas ir vartojimą pensininkams. Taip dirbanti karta mokesčiais ir socialinio draudimo įmokomis taupo vieną dalį savo pajamų. Taigi einamųjų mokejimų sistema reiškia socialinę sutartį tarp kartų, o jos tarpininkas yra valstybė (t.y. įstatymai).

Priešingai, fondų sistema išdėsto pajamas ir vartojimą per visą asmens gyvenimą: asmuo taupo savo aktyvios darbo karjeros metu ir sukauptą kapitalą naudoja išėjęs į pensiją. Fondų sistema remiasi individualizuotu ryšiu tarp ankstesnių įmokų ir šiandieninių išmokų. Privatus kontraktas suteikia asmeniui teisę į išmoką, kuri priklauso nuo ankstesnių įmokų, o ne pagal įstatymus. [3]. Fondų sistemos garantuojamos teisės į pensijas nepriklauso nuo valstybės apmokestinimo galios ir nėra susijusios su politiniu atsargumu, kaip kad pagal PAYG sistemą.

Tiek einamųjų išmokų, tiek ir kaupimo finansavimo būdai turi privalumų ir trūkumų. Išskiriami tokie pagrindiniai išmokų finansavimo einamųjų išmokų būdu privalumai:

1) greitas tokio tipo išmokų schemos įkūrimas (išmokos gali būti mokamos iš karto, tik įkūrus schemą). Ši savybė buvo vienas iš svarbiausių kriterijų steigiant einamųjų išmokų schemas daugelyje Europos šalių tuoj pat po Antrojo pasaulinio karo.

2) pajėgumas apsaugoti išmokas nuo infliacijos

3) galimybė padidinti realią išmokų vertę esant ekonominiam augimui.

Kaupiamųjų schemų privalumai yra:

1) neįautrumas dirbančių ir nedirbančių asmenų visuomenėje santykiui. Pagrindiniu argumentu čia yra tai, kad fondo sukaupto kapitalo bet kokių atveju turi užtekti schemos nariams prisiimtiems įsipareigojimams įvykdyti. Tačiau tai dar nereiškia, kad kaupiamoji schema išmokų gavėjus geriau apsaugo nuo neigiamų demografinių pokyčių. Ekonomikai plačiąja prasme nesvarbu, ar išmokų schema yra kaupiamoji, ar einamųjų išmokų. Bet tokiu atveju kiekvienų metų išmokos finansuojamos iš šalies bendro vidinio produkto. Keleto metų bėgyje įmanoma išmokas finansuoti deficito sąskaita, tačiau ne ilgu laikotarpiu. Todėl visuomenei yra svarbu apsispręsti, kokią BVP dalį ji gali skirti senyviems žmonėms. Makroekonomikos lygyje svarbus esamų nacionalinių pajamų paskirstymas tarp aktyvios ir neaktyvios visuomenės dalies. Kitaip tariant, nesvarbu koks būdas – einamųjų išmokų ar kaupimo – naudojamas, visuomet pagrindinė atsakomybė teks ekonomiškai aktyviai visuomenės daliai.

2) fondų kaupiamos išlaidos gali būti apskaičiuojamos tiksliau ir mažiau iškraipomos nei einamųjų išmokų schemoje, nes įmokos neatrodo kaip mokesčiai. Kadangi įmokos einamųjų išmokų schemoms visuomenėje kartais traktuojamos kaip mokesčiai, tokių išmokų schemos susiduria su pajamų nuslėpimo problema. O naudojant kaupiamąjį finansavimą, asmenys yra nesuinteresuoti pajamų nuslėpimu, nes įmokos traktuojamos kaip investicija į savo paties būsimas pajamas. Be to, dažnai įmokų dydis nustatomas individualiai. Todėl jis žmonėms gana aiškus, mažiau abejojama jo pagrįstumu. [27].

Pagrindinė einamųjų išmokų finansavimo metodo problema, tai, kad ši sistema yra pernelyg jautri bet kokiems visuomenės demografinės struktūros pokyčiams. Ypač neigiamą poveikį sistemai, finansuojamai einamųjų išmokų metodu, daro darbingo amžiaus visuomenės dalies mažėjimas, palyginti su asmenų, gaunančių išmokas, skaičiumi.

Kaupiamųjų schemų trūkumai yra tarsi veidrodinis atspindys einamųjų schemų privalumų, t.y. kas laikoma vienu schemų privalumu, dažniausiai laikoma kitų trūkumu. Taigi ilgas kaupiamųjų išmokų schemų įsteigimo laikas, kol jos pradeda normaliai funkcionuoti, laikomas jų plitimo stabdžiu. Kaupiamose schemose atskiram asmeniui galima mokėti išmokas iš jo paties sukauptų įmokų tik po to, kai schema „subręsta“, t.y. dažniausiai po 30 ir daugiau metų nuo įmokų mokėjimo pradžios.

Nagrinėjant kaupiamųjų schemų pajėgumą kovoti su infliacija, reikia skirti du laikotarpius: pirma, kai išmokų teisės dar tik kuriamos, t.y. mokamos įmokos į fondą ir antra, kai mokamos išmokos. Pirmuoju atveju, t.y. kai kaupiamos fondo įmokos, kaupiamosios schemos yra pajėgios apsaugoti įmokas ir būsimas išmokas nuo infliacijos. Antruoju, kai išmokos jau pradėtos mokėti, šios schemos gali apsaugoti tik nuo tam tikro lygio tikėtinos infliacijos, tačiau jos gerai neapsaugo nuo netikėtos infliacijos jau mokant pensijas. Tai atsitinka dėl aiškios priežasties: kaupiamosiomis schemomis asmuo darbo karjeros metu kaupia įmokas fonde kaip tam tikrą kapitalą, kurį vėliau gauna „atgal“ anuiteto forma. Anuiteto dydis priklausys ne tik nuo sukauptų įmokų, bet ir nuo realaus draudimo kompanijos ar fondo pelno. Tuomet, kai infliacija yra teisingai prognozuojama, nominali anuiteto vertė koreguojama pagal infliaciją. Tačiau, kai išmokos jau yra mokamos, grynai kaupiamoji išmokų schema bendru atveju yra nepajėgi indeksuoti išmokų. Net jei šalies mastu yra įmanoma apsaugoti išmokas kaupiamosiose schemose nuo infliacijos diversifikuojant investicijas tarptautiniame lygyje, privati schema to padaryti negali. Be to, kaupiamosiomis išmokomis beveik neįmanoma padidinti realios išmokų vertės esant ekonomikos augimui, kai išmokos pradėtos mokėti.

Kaupimo, kaip ir einamųjų išmokų, schemų likimas įtakojamas politinių sprendimų, nes vyriausybės vienaip ar kitaip kontroliuoja fondų veiklą. Todėl pakeitusi fondų veiklos sąlygas ir reguliavimo taisykles, vyriausybė gali padidinti išlaidas ar paveikti fondų gaunamas pajamas ir

tikėtino taupymo padidėjimo neįvyks. Pavyzdžiui, vyriausybė gali reikalauti, kad tam tikra pensijų fondų kapitalo dalis būtų investuojama į socialinę sritį, kuri dažniausiai nepelninga. Todėl fondas praras dalį pelno, kuris būtų gautas, jei tokių reikalavimų nebūtų. [27].

Administravimui skirtos išlaidos paprastai didesnės kaupimo schemeje, nei einamųjų išmokų. Pavyzdžiui, Nyderlanduose 1993 metais individualių pensijų administravimo kainos sudarė 21 proc. įmokų, grupinio draudimo – 5 proc., o valstybinių pensijų administravimo išlaidos tesudarė mažiau nei 1 proc. įmokų. Tačiau valstybinė socialinės apsaugos sistema, būdama ne tokia brangi administravimo prasme, yra gana nelanksti ta prasme, kad pensijos bei kitos išmokos nėra mokamos pagal individualias reikmes. Tai reiškia, kad valstybinei pensijų sistemai yra sunkiau spręsti individualias problemas, nei privačiai pensijų schemei jau vien dėl darbo apimties. [3].

Apibendrinant pateikiami Valstybinio socialinio draudimo išmokų finansavimo metodų palyginimo lentelė:

3 lentelė. VSD išmokų finansavimo metodų palyginimas

Problema	Metodai	
	Einamųjų išmokų finansavimas	Kaupiamasis finansavimas
Apsauga nuo infliacijos	Didelė	Maža
Išmokų indeksavimas esant ekonomikos augimui	Aukštas	Mažas
Teisių į išmokas įgijimas	Labai greitas	Labai lėtas
Jautrumas demografiniams	Didelis	Ne daug mažesnis
Poveikis taupymui	Gali mažinti taupymą	Teigiamas, kai kaupiamos įmokos
Administravimas	Palyginti pigus	Palyginti brangus
Poveikis augimui	Nenustatytas	Sąlyginis

Į šiuos finansavimo metodus reikia žiūrėti kaip į idealius tipus, nes gryna jų forma vargu ar egzistuoja. Paprastai pensijų schemas naudoja šių grynų finansavimo tipų kombinacijas.

Paprastai nacionalinių pensijų finansavimas remiasi pajamų šaltiniais:

- procentas nuo dirbančiųjų gaunamo darbo užmokesčio;
- procentas nuo darbdavių darbo užmokesčio fondo;
- valdžios įmokos. [3].

Skandinavijoje į finansavimą įtraukti ir municipalitetai.

1.4. Socialinio pensijų draudimo sistemos įvertinimo metodai

Darbe susisteminta informacija, atlikus mokslinių darbų, kuriuose tyrinėjamos įvairios socialinės apsaugos sistemos, analizę. Išanalizuoti teisės aktai, reglamentuojantys Valstybinio socialinio pensijų draudimo tendencijas. Remiantis gauta informacija iš mokslinių darbų bei teisinių aktų analizės, atlikta pensijų sistemos loginė ir statistinė regresinė analizė.

Surinktų duomenų regresinei analizei bei prognozei bus taikomas mažiausių kvadratų metodas.

Taikant mažiausių kvadratų metodą duomenų aproksimacijos funkcijai apskaičiuoti, remiamasi tokiu teiginiu:

$$S = \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2 \rightarrow \min.$$

Šis teiginys gali turėti minimumą tik taškuose, kuriuose sumos dalinės išvestinės yra lygios nuliui. Todėl skirtumo kvadratų sumą reikia diferencijuoti pagal pasirinktos matematinės funkcijos parametrus ir gautas dalinių išvestinių reikšmes prilyginti nuliui. Tokiu būdu gautos lygtys vadinamos normalinėmis lygtimis. Šiuo atveju bus taikoma tiesės lygtis

$$y_i = a + bx_i \tag{1}$$

Lygties parametrus a ir b apskaičiuoti sudaroma normalinių lygčių sistema:

$$\begin{cases} na + b \sum_{i=1}^n x_i = \sum_{i=1}^n y_i \\ a \sum_{i=1}^n x_i + b \sum_{i=1}^n x_i^2 = \sum_{i=1}^n x_i y_i \end{cases} \tag{2}$$

čia:

n – dinamikos eilučių lygių skaičius arba kitaip tariant stebėjimų skaičius,

x_i - laiko eilės numeriai ($i = 1, 2, \dots, n$).

Žinant šių lygčių skaitines reikšmes, pirma ir antra lygtys padalijamos iš atitinkamų parametro a koeficientų ir, iš pirmos lygties atėmus antrąją, apskaičiuojamas b . gauta parametro b skaitinė reikšmė įrašoma į pirmą lygtį (padalintą iš n) ir apskaičiuojamas parametras a .

$$b = \frac{\sum_{i=1}^n x_i y_i - \sum_{i=1}^n x_i \sum_{i=1}^n y_i / n}{\sum_{i=1}^n x_i^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_i\right)^2 / n} \quad (3)$$

$$a = \bar{y} - b\bar{x} \quad (4)$$

Statistinio ryšio stiprumo nustatymui apskaičiuojamas koreliacijos koeficientas r . Jo reikšmė svyruoja nuo -1 iki 1. Kuo jis arčiau 1 arba -1 tuo statistinis ryšys yra stipresnis. Reikšmė $r=0$ reiškia visišką ryšio nebuvimą. Teigiamas koeficientas reiškia tiesioginį požymių ryšį (t.y. didėjant vienam požymiui didėja ir kitas), neigiamas – atvirkštinį (didėjant vienam požymiui, kitas požymis mažėja). Jei žinomi požymių vidurkiai bei vidutiniai kvadratiniai nuokrypiai, koreliacijos koeficientas randamas pagal formulę [13]:

$$r_{xy} = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \cdot \bar{y}}{\sigma_x \sigma_y} \quad (5)$$

kur vidurkiai:

$$\overline{xy} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i y_i; \bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i; \bar{y} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n y_i; \quad (6)$$

bei vidutiniai kvadratiniai nuokrypiai:

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}; \quad (7)$$

$$\sigma_y = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}{n}}. \quad (8)$$

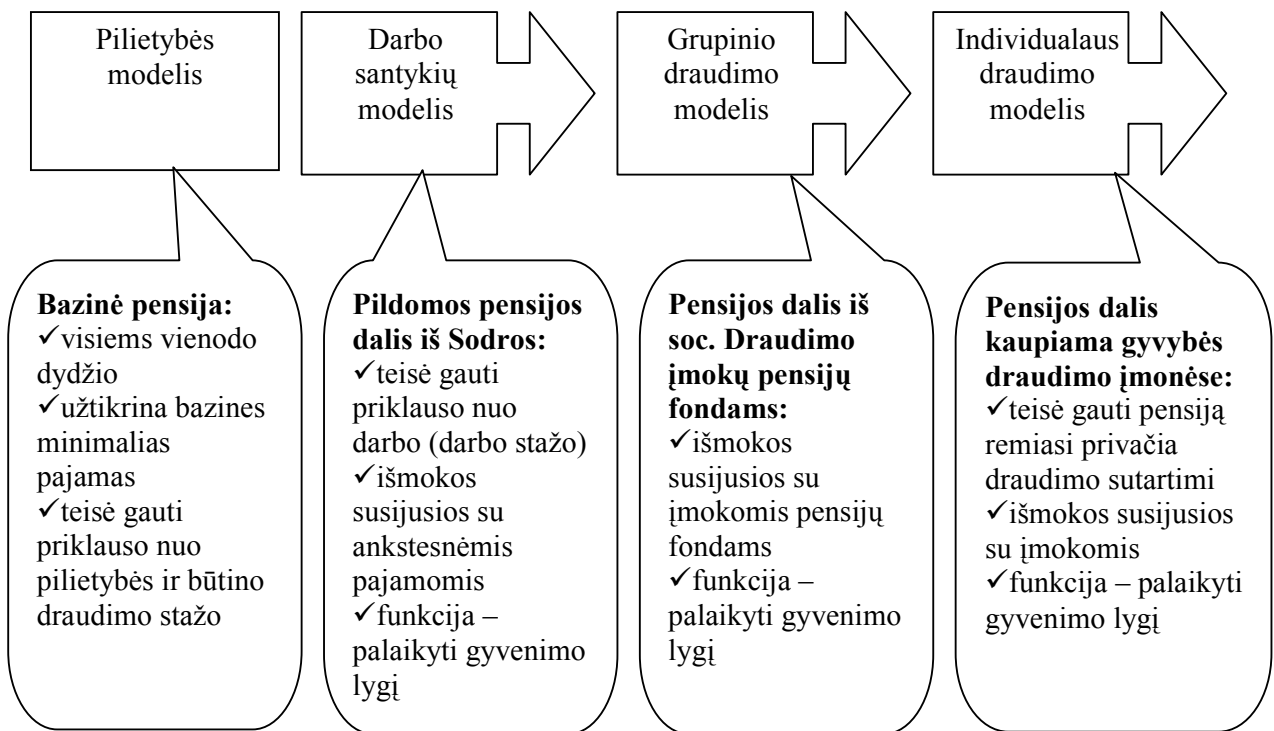
2. LIETUVOS PENSIJŲ DRAUDIMO SISTEMOS ANALIZĖ

2.1. Teorinių socialinio draudimo pagrindų įgyvendinimas Lietuvoje

Be socialinės apsaugos sistemos negali gyvuoti jokia šiuolaikinė valstybė. Socialinis draudimas – bene svarbiausia šios sistemos dalis. Valstybinis socialinis draudimas (VSD) – tai valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistema, teikianti apdraustiesiems šalies gyventojams, taip pat įstatymo numatytais atvejais – apdraustųjų šeimų nariams gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų, jei jie negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų. Todėl labai svarbu žinoti ir suprasti socialinio draudimo svarbą kiekvieno žmogaus gyvenime.

Socialinis draudimas, kaip ir lemtis, lydi žmogų ilgiau negu visą jo gyvenimą – nuo dabar dar negimusio kūdikio, kuris kartu su motina yra apdraustas, iki jau mirusio žmogaus, nes jį laidojęs asmuo gauna išmoką. Valstybinio socialinio draudimo sistema pagrįsta solidarumo principu: dirbantys žmonės, mokėdami įmokas, remia pensininkus, invalidus, bedarbius. Taigi fondo biudžetas priklauso nuo įmokų, o įmokos – nuo valstybės ekonominės būklės, dirbančiųjų skaičiaus, darbo užmokesčio dydžio, pagaliau – nuo jas mokančiųjų sąžiningumo.

Dabartinė Lietuvos socialinė apsauga turi *Pajamų apsaugos* ir *Bazinės apsaugos* modelių bruožų. Socialinio draudimo mokama bazinė senatvės pensija suteikiama daugumai gyventojų be jokių pagalbinių turto ar pajamų testų, reikalaujama tik minimalaus draudimo stažo. Asmenys, neturintys reikiamo draudimo stažo, gali gauti kitokią socialinę paramą. Plati socialinės apsaugos apimtis, gana lankstūs socialinio draudimo reikalavimai – *Bazinės apsaugos modelio* bruožas. Be to, valstybinio socialinio draudimo senatvės pensija susideda iš dviejų dalių, kurių viena (papildoma pensijos dalis) priklauso ne tik nuo draudimo stažo, bet ir nuo ankstesnių turėtų pajamų. Ankstesnių pajamų atspindėjimas išmokose – vienas iš būdingiausių *Pajamų apsaugos modelio* bruožų. Kita vertus, nors ir senatvės pensijose ir rodo ankstesnes pajamas, socialinio draudimo išmokos yra palyginti mažos. Tačiau palyginti mažos pensijos daugiau yra sąlygojamas ekonomikos veiksnių, o ne principų nuostatų. Valstybinių socialinio draudimo sistemoje atspindintys *Bazinės* (dauguma gyventojų patenka į valstybinio socialinio draudimo schemos rėmus) ir *Pajamų apsaugos* (papildomos pensijų dalies, parodančios ankstesnes pajamas, buvimas) modelių bruožai, iki šiol neskaito nevalstybines senatvės pensijas Lietuvoje.

1 pav. Teorinių pensijų modelių bruožai Lietuvos socialinio draudimo pensijų sistemoje

Atsižvelgiant į *K.Salminen* 'o pasiūlytus pensinio aprūpinimo modelius, Lietuvos socialinio draudimo senatvės pensijų sistema atspindi *Pilietybės* ir *Darbo santykių* modelių bruožus. Šių modelių bruožų derinimas labiausiai matomas senatvės pensijos sudėtyje: pensija susideda iš bazinės ir papildomos dalies, kurių kiekviena įgyvendina skirtingus tikslus. Bazinė pensijos dalis visiems yra vienodo dydžio. Ja siekiama užtikrinti bazines minimalias pajamas senatvėje. Be to, teisė gauti šią pensijos dalį, kaip aprašyta *Pilietybės* modelyje, priklauso nuo pilietybės ir kai kurių papildomų minimalių kriterijų (t.y. būtinojo draudimo stažo). *Darbo santykių* modelio bruožai atspindi papildomoje senatvės pensijos dalyje – teisė gauti šią pensijos dalį priklauso nuo darbo (stažo), o pensijų išmokos susijusios su ankstesnėmis pajamomis. Reformuojant pensijų sistemą, šia pensijos dalimi buvo siekiama palaikyti turėtą gyvenimo lygį. *Grupinio* draudimo schemų Lietuvoje yra privačių pensijų fondų kūrimas. Pradedamas taikyti ir *Individualus* draudimas (1 pav.). Šiame modelyje teisė gauti pensiją remiasi privačia draudimo sutartimi.

Nuo 2004 metų pradėjus veikti naujam pensijų kaupimui Lietuvos pensijų sistemą sudaro trys dalys:

- valstybinio socialinio draudimo fondo pensija,
- kaupimas senatvės pensijai iš socialinio draudimo įmokų pensijų fonduose ir
- papildomas kaupimas pensijai gyvybės draudimo įmonėse ar pensijų fonduose.

Iki reformos socialinio draudimo sistema veikė pagal einamąjį finansavimo principą gautos lėšos iš karto paskirstomos pensijoms ir pašalpoms mokėti. Lietuvoje vyksta pensijų reforma – nuo dabartinės sistemos pereinama prie naujos, pagrįstos kaupimu. Didėjant pensinio amžiaus žmonių skaičiui kiekvienas susimąsto, ar sulaukus pensinio amžiaus valstybė garantuos pakankamą pensiją pragyvenimui. Žmonės, draudžiami privalomuoju socialiniu draudimu pagrindinei ir papildomai pensijos daliai, tai yra, tie asmenys, už kuriuos darbdaviai moka valstybinio socialinio draudimo įmokas nuo darbo užmokesčio ir kitų su darbo santykiais susijusių pajamų, dalį pensijos galės patys savanoriškai kaupti asmeninėje sąskaitoje, esančioje jų pasirinktame pensiniame fonde ar gyvybės draudimo bendrovėje. Įvedus kaupimo sistemą į privačius pensijų fondus skiriama 5,5 proc. darbo užmokesčio įmokų. 2004 m. – 2,5 proc., 2005 m. – 3,5 proc., 2006 m. – 4,5 proc., 2007 m. – 5,5 proc., o likusi dalis Sodrai. Tikslinga būtų suskirstyti gyventojus į grupes (pagal gimimo metus) ir įvesti skirtingą dalyvavimą socialinio aprūpinimo sistemose. Jauniausi gyventojai dalyvautų tik naujoje (kaupiamųjų fondų) sistemoje, priešpensinio amžiaus žmonės – tik senojoje (einamųjų įmokų-išmokų). Kiti gyventojai dalį socialinio draudimo įmokų mokėtų privačiam kaupiamajam draudimui, dalį dabartinei sistemai. (Siekiant paspartinti reformą, kaupimui skiriamą įmokos dalį būtų galima palaipsniui didinti – tuomet dabartinės socialinio draudimo įmokos nunyktų greičiau).

Lietuvos valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema administruojama centralizuotai. Valstybinio socialinio draudimo funkcijų atlikimui sukurtas Valstybinio socialinio draudimo fondas (Sodra), turintis atskirą biudžetą į kurį renkamos privalomos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Įmokų tarifą nustato Seimas ir Vyriausybė. Perspektyvinius ir einamuosius valstybinio socialinio draudimo uždavinius nustato Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos misija yra organizuoti socialinį draudimą, vykdyti operatyvų fondo lėšų tvarkymą ir apskaitą užtikrinant valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimą ir išieškojimą, teisingą duomenų apie draudėjus ir apdraustuosius tvarkymą bei socialinio draudimo išmokų skyrimą ir mokėjimą gavėjams.

Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniai skyriai ir kitos fondo įstaigos savo darbu siekia užtikrinti Lietuvos Respublikos įstatymais garantuojamą Lietuvos gyventojų socialinį draudimą, efektyviai valdydama piniginius išteklius ir kokybiškai aptarnaudama klientus.

Strateginiai tikslai:

- gerinti valstybinio socialinio draudimo principų įgyvendinimą
- optimizuoti Fondo administravimo įstaigų veiklos valdymą ir gerinti valstybinio socialinio draudimo įmokų surinkimą bei išmokų skyrimą ir mokėjimą gavėjams

- tobulinti finansų valdymą
- plėtoti ir tobulinti Fondo administravimo įstaigų informacijos valdymą
- gerinti Fondo administravimo įstaigų klientų aptarnavimą ir ryšius su visuomene.

Valstybiniam socialiniam draudimo fondui vadovauja 15 narių taryba. Ji sudaroma iš vienodo skaičiaus lygiateisių narių, atstovaujančių apdraustųjų interesus ginančioms organizacijoms (profesinėms sąjungoms, susivienijimams, asociacijoms ir kt.), darbdavių organizacijoms (susivienijimams, asociacijoms ir kt.) bei valstybės valdymo institucijoms. Jai vadovauja socialinės apsaugos ir darbo ministras. Taryba svarsto ir teikia išvadą dėl valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto projekto bei jo vykdymo ataskaitos, svarsto ir teikia išvadą dėl darbuotojų skaičiaus ir valstybinio socialinio draudimo organizavimo išlaidų normatyvų, tai pat darbo apmokėjimo schemų, prižiūri kaip įgyvendinami socialinį draudimą reglamentuojantys teisės aktai, pagal savo nustatytą metodiką nustato vidutines mėnesines draudžiamąsias pajamas, kurias tvirtina Vyriausybė. Tarybos sprendimai priimami paprasta jos narių balsų dauguma. Esant vienodam balsų skaičiui, Tarybos pirmininko balsas yra lemiamas. Be to, Tarybos darbas organizuojamas pagal jos pačios patvirtintą reglamentą.

Valstybinio socialinio draudimo fondo (VSDF) valdyba yra vykdomoji socialinio draudimo institucija, atsakinga už patvirtintą VSDF biudžeto įvykdymą, užtikrinant įstatymuose numatytą apdraustųjų aprūpinimą, įmokų rinkimą, pensijų ir pašalpų išmokėjimą. [9]. Ji yra išlaikoma iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų ir veikia pagal LR VSD įstatymą bei LRV tvirtinimus Valstybinio socialinio draudimo fondo įstaigų nuostatus. Valdybai vadovauja direktorius, kurį Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teikimu, įvertinusi Valstybinio socialinio draudimo fondo tarybos rekomendacijas, skiria Vyriausybė. Direktorius yra tiesiogiai atsakingas Socialinės apsaugos ir darbo ministrui.

Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos funkcijos:

- 1) vykdo Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą;
- 2) sudaro sutartis su kitais juridiniais ar fiziniais asmenimis dėl kai kurių draudimo funkcijų atlikimo;
- 3) užtikrina šiame įstatyme numatytą apdraustųjų aprūpinimą;
- 4) tvarko, kaupia ir naudoja išmokų apskaičiavimui duomenis apie apdraustųjų privalomojo ir savanoriškojo valstybinio socialinio draudimo laikotarpius, draudžiamąsias pajamas ir valstybinio socialinio draudimo įmokas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka;
- 5) Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka organizuoja savanoriškąjį valstybinį socialinį draudimą;
- 6) kita veikla susijusi su valstybiniu socialiniu draudimu, teisės aktų nustatyta tvarka.

Valdyboje yra 15 skyrių (1 priedas), kurie atsako už socialinio draudimo organizavimą ir vykdymą visoje šalies teritorijoje, dalyvauja rengiant socialinio draudimo įstatymų bei kitų norminių aktų projektus, rengia metodinius nurodymus, instrukcijas, išaiškinimus, teikia metodinę ir praktinę pagalbą teritoriniams skyriams, nagrinėja draudėjų ir apdraustųjų prašymus bei skundus, apibendrina sukauptą darbo patirtį. [33]

Socialinio draudimo funkcijas vietose atlieka 48 miestuose ir rajonuose veikiančios VSDF valdybos teritoriniai skyriai, VSDF valdybos Užsienio pensijų skyrius, Karinių ir joms prilygintų struktūrų valstybinio socialinio draudimo Lietuvos teritorinis skyrius. Jie rūpinasi socialinio draudimo įmokų surinkimu, registruoja ir kontroliuoja draudėjus, atsako, kad teisingai ir laiku būtų išmokamos pensijos, pašalpos bei kompensacijos.

2.2. Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos analizė

Lietuvoje veikia valstybinė (privalomojo ir savanoriškojo) socialinio pensijų draudimo sistema, kurios tikslas garantuoti pajamas apdraustiesiems, netekusiems darbingumo ir pajamų dėl senatvės, invalidumo.

Valstybinio socialinio pensijų draudimu privalomai draudžiami:

1) asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, kandidatai į notarus (asesoriai), asmenys gaunantys darbo užmokestį ir einantys narystės pagrindu renkamasias pareigas renkamosiose organizacijose;

2) valstybės politikai, teisėjai, valstybės pareigūnai;

3) vidaus tarnybos sistemos pareigūnai, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bei jam pavaldžių įstaigų ir įmonių pareigūnai;

4) krašto apsaugos sistemos profesinės karo tarnybos kariai;

5) valstybės saugumo departamento sistemos pareigūnai;

6) nesukakę senatvės pensijos amžiaus nedirbantys valstybės tarnautojų ir profesinės karo tarnybos karių sutuoktiniai – tuo laikotarpiu, kai jie gyvena užsienyje kartu su valstybės tarnautoju ar profesinės karo tarnybos kariu, dirbančiu ar atliekančiu karo tarnybą Lietuvos Respublikos diplomatinėje atstovybėje, konsulinėje įstaigoje, Lietuvos Respublikos atstovybėje prie tarptautinės organizacijos;

7) Lietuvos Respublikos kariuomenės privalomosios pradinės karo tarnybos kariai ir asmenys, atliekantys alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą;

8) individualių įmonių savininkai, tikrųjų ūkinių bendrijų nariai, komandinių ūkinių bendrijų tikrieji nariai, taip pat asmenys, kurie verčiasi individualia veikla, kaip ji apibrėžta Gyventojų pajamų mokesčio įstatyme, išskyrus individualią veiklą, kuria verčiamasi turint verslo liudijimą;

9) asmenys, kurie vykdo individualią veiklą turėdami verslo liudijimą;

10) šeimos pasirinkimu motina (įmotė), tėvas (įtėvis), faktiškai auginantis vaiką, arba vaiko globėjas, auginantis vaiką iki trejų metų;

11) tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai ir tik vienuolyne dirbantys vienuoliai;

12) nesukakę senatvės pensijos amžiaus vienas iš visiškos negalios invalido tėvų (įtėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas visiškos invalido globėju arba rūpintoju, slaugantis namuose visiškos negalios invalidą.

Kiti asmenys gali savanoriškai draustis valstybiniu socialiniu pensijų draudimu valstybinėse socialinio draudimo fondo administravimo įstaigose. [10]

Socialinio pensijų draudimo įmokų tarifai yra skirtingo dydžio ir priklauso nuo to, kaip įforminti darbo santykiai. Dirbantys pagal autorines darbo sutartis socialiniu draudimu nedraudžiami ir socialinio draudimo įmokų nemoka. Todėl jie neturi teisės į jokiais socialinio draudimo pensijas.

Dirbantys pagal neterminuotą ar terminuotą darbo sutartį įvairių tipų įmonėse, valstybės tarnyboje, politikai yra draudžiami visomis socialinio draudimo rūšimis.

Savarankiškai dirbantys asmenys draudžiami bazinei ir papildomai pensijos daliai. [5].

4 lentelė. Valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokų tarifo pasiskirstymas

	1998 m.	1999 m.	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2003 m.
Draudėjų įmokų tarifas, proc.	22,8	22,5	22,5	22,5	22,5	23,4
Apdraustųjų įmokų tarifas, proc.	1,0	1,0	2,5	2,5	2,5	2,5

Iš pateiktos lentelės matyti, kad nuo 1999 metų įmokos dalis pensijų socialiniam draudimui sumažinta 0,3 procentinio punkto ir sudarė 22,5 proc., 2003 metais įmokų dalis pensiniam socialiniam draudimui padidinta 0,9 procentinio punkto ir yra 23,4 proc.

Apdraustųjų tarifas iki 1999 metų pensijų draudimui buvo 1,0 proc., o nuo 2000 m. padidintas 1,4 procentinio punkto iki 2,5 proc.

Įmonės, įstaigos ir organizacijos (draudėjai) nuo 2005 metų pensijų draudimui moka 23,5 proc. apskaičiuoto darbo užmokesčio dydžio įmokas ir išskaičiuoja bei perveda iš darbuotojams priskaičiuoto darbo užmokesčio 2,5 proc. dydžio įmokas.

Privalomojo valstybinio socialinio draudimo 23,4 + 2,5 proc. tarifu draudžiami asmenys turi teisę gauti valstybinio socialinio senatvės, invalidumo, našlių ir našlaičių pensijas pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų nustatytą tvarką. [5].

Individualių (personalinių) įmonių savininkai, individualių (personalinių) įmonių nuomininkai, advokatai, advokatų padėjėjai, notarai, tikrųjų ūkinių bendrijų nariai, komanditinių ūkinių bendrijų tikrieji nariai moka įmokas bazinei pensijai (įmokos dydis – 50 proc. bazinės pensijos, šiuo metu bazinė pensija – 230 litų) ir papildomai pensijos daliai. Įmokos papildomai pensijos daliai mokamos nuo jų pačių pasirinktos valstybiniam socialiniam draudimui deklaruojamų pajamų metinės sumos, kuri negali būti mažesnė negu 12 minimalių mėnesinių algų. Įmokų papildomai pensijos daliai gauti tarifas 15 proc. nuo deklaruojamos sumos. Minėti asmenys papildomai pensijos daliai draudžiami tik tuo atveju, jei individualių (personalinių) įmonių savininkų, individualių (personalinių) įmonių nuomininkų, advokatų, advokatų padėjėjų, tikrųjų ūkinių bendrijų narių, komanditinių ūkinių bendrijų tikrųjų narių pajamų metinė suma, apskaičiuota iš apmokestinamojo pelno, apskaičiuoto pagal Pelno mokesčio įstatymą, atėmus mokesčių metų pelno mokesčio sumą, o notarų metinė suma, apskaičiuota iš apmokestinamųjų pajamų, apskaičiuotų pagal Fizinių asmenų pajamų mokesčio laikinąjį įstatymą, atėmus mokesčių metų fizinių asmenų pajamų mokesčio sumą, yra lygi arba didesnė už 12 minimalių mėnesinių algų.

Verslo liudijimus turintys asmenys draudžiasi, ūkininkai save ir dirbančius ūkyje pilnamečius savo ūkio narius draudžia valstybinio socialinio draudimo bazinei pensijai (įmokos dydis – 50 proc. Bazinės pensijos).

Privalomosios pradinės karo tarnybos kariai, motinos, auginančios vaikus iki trejų metų, tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai bei asmenys, slaugantys visiškos negalios invalidą, yra draudžiami bazinei valstybinio socialinio draudimo pensijai valstybės lėšomis.

Individualių (personalinių) įmonių savininkai, individualių (personalinių) įmonių nuomininkai, tikrųjų ūkinių bendrijų nariai, komanditinių ūkinių bendrijų tikrieji nariai, taip pat asmenys. Kurie verčiasi individualia veikla, o taip pat valstybės lėšomis pagrindinei valstybinio socialinio draudimo pensijos daliai draudžiami asmenys turi teisę gauti bazinę valstybinio socialinio draudimo pensiją. [10].

Asmenys, kurie yra privalomai draudžiami bazinei valstybinio socialinio draudimo pensijai, gali savanoriškai apsidrausti papildomai valstybinės socialinio draudimo pensijos daliai.

Įmokos socialiniam draudimui yra sunki našta įmonėms bei dirbantiems, nes gerokai pakelia darbo jėgos kainą, mažina įmonių konkurencingumą tarptautinėse rinkose bei dirbančiųjų pajamas. Dėl didelių darbo kaštų stabdomas ir naujų darbo vietų kūrimas. Didelės socialinio draudimo įmokos yra viena iš priežasčių verslui laikytis šešėlyje, nesudarant darbo sutarčių ar deklaruojant ne visus mokamus atlyginimus.

Iš Valstybinio socialinio draudimo lėšų mokamos šių rūšių pensijos: *senatvės, invalidumo bei našlių ir našlaičių*. Asmenims, tuo pat metu turintiems teisę gauti senatvės ir invalidumo valstybines socialinio draudimo pensijas, skiriama didesnė arba jų pasirinkimu viena iš šių pensijų. Našlių arba našlaičių pensijos mokamos kartu su senatvės ar invalidumo pensijomis. Asmenims, tuo pat metu turintiems teisę gauti našlių ir našlaičių valstybines socialinio draudimo pensijas, skiriama didesnė arba jų pasirinkimu viena iš šių pensijų. [28].

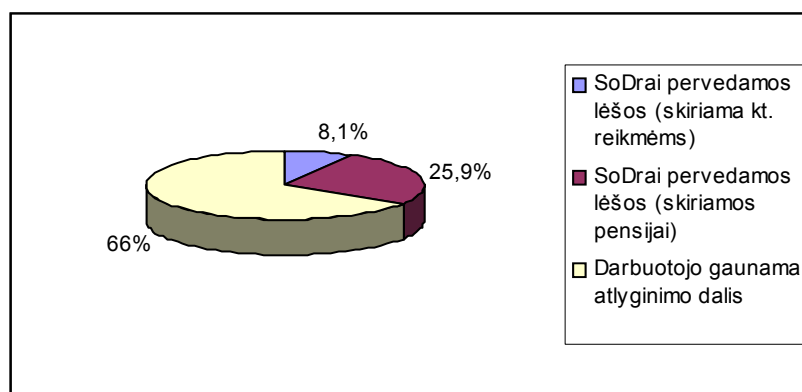
Lietuvoje egzistuoja trys pensijų sistemos pakopos:

I pakopa – valstybinio socialinio draudimas t.y. Sodros pensija;

II pakopa – kaupimas senatvės pensijai iš socialinio draudimo įmokos privačiuose II pakopos pensijų fonduose;

III pakopa – papildomas savanoriškas kaupimas pensijai privačiuose III pakopos pensijų fonduose ir kitais alternatyviais būdais. [7]

Pirma pakopa yra geriausiai žinoma ir seniausiai veikianti – tai pensija, kuri mokama iš Sodros. Dirbantys asmenys 3 proc. nuo atlyginimo ir jų darbdaviai 31 proc. moka mokesčius Sodrai, o Sodra, juos surinkusi, paskirsto 25,9 proc. skiriama esamiems pensininkams, o 8,1 proc. – kitoms socialinėms išmokoms.

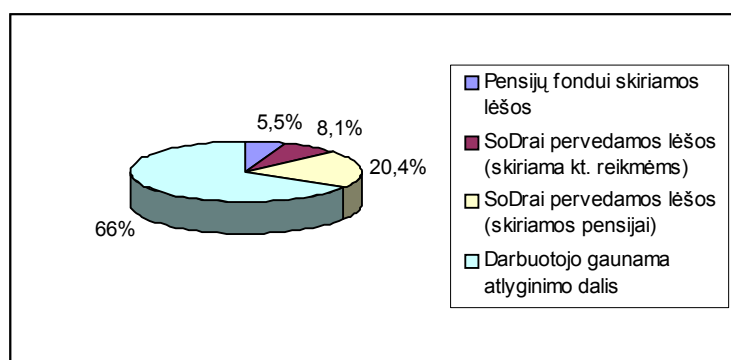
2 pav. Darbuotojų atlyginimų pasiskirstymas esant I pensijų sistemos pakopai

Kai dabar dirbantis asmenys išeis į pensiją, jie taip pat gaus pensiją iš Sodros. Toks pensijų mokėjimas veikė gana sėkmingai, tačiau, pailgėjus gyvenimo trukmei, pensininkų skaičius, lyginant su dirbančių gyventojų skaičiumi, taip pat ženkliai padidėjo. Dėl minėtos priežasties mokesčiai dirbantiems gyventojams dideli, o pensijos mažos, todėl nė viena socialinė grupė – nei mokesčių

mokėtojai, nei pensijų gavėjai – tokia sistema nėra patenkinta. Be to, Sodros pensija mažai priklauso nuo to, kiek asmuo mokesčių sumokėjo, kol dirbo. Taigi tapo aišku, kad pensijų mokėjimo sistemą reikia reformuoti, todėl buvo sukurti privatūs pensijų fondai, dar vadinami II pakopos pensijų fondais. Privačių pensijų fondų steigimas turėtų pagerinti esamą padėtį, nes dabartiniu metu vidutinė senatvės pensijas sudaro tik 28 proc. nuo vidutinio darbo užmokesčio.

II pakopos, valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo pensijų fondų pavadinimas reiškia, kad šiuose fonduose kaupiama iš Sodros pervesta mokesčio dalis. Ši dalis nuosekliai didės nuo 2,5 proc. nuo atlyginimo 2004 m. iki 5,5 proc. 2007 m., o vėliau bus 5,5 proc.

Darbuotojų atlyginimų pasiskirstymas esant II pensijų sistemos pakopai grafiškai pavaizduotas 3 paveiksle.

3 pav. Darbuotojų atlyginimų pasiskirstymas esant II pensijų sistemos pakopa

II pakopoje gali dalyvauti visi mokantieji įmokas visai socialinio draudimo pensijai ir dar nesulaukę pensinio amžiaus. Dalyviui, pasirinkusiam pensijų kaupimo bendrovę ir su ja pasirašiusiam kaupimo sutartį, jo darbdavys ir toliau kas mėnesį pervedinės įmokas Sodrai, o Sodra jas perves į pensijų fondą. Žmogus turi apsispręsti, ar dalyvauti tik I pirmoje pakopoje ir gauti visą Sodros pensiją, ar rinktis I ir II pakopą ir gauti pensiją iš dviejų dalių: mažesnę Sodros pensiją ir pensiją iš pensijų fondo. Kartais sunku žmonėms nuspręsti, ar verta kaupti dalį Sodros lėšų pensijų fonde, nes daugelis žmonių prisimena dar neseniai įvykusią bankų krizę ir baiminamasi, ar naujai susikūrusių pensinių kaupimo fondų neištiks panaši krizė.

III pakopa – tai papildomas ilgalaikis kaupimas pensijai. Savarankiškai taupyti, kaupti ir investuoti yra sudėtinga, ir ne visada pavyksta išvengti pinigų nuvertėjimo, todėl dažnai norintieji kaupti pensijai dalyvauja III pakopos pensijų fonduose, kaupiamajame gyvybės draudime, investuoja į investicinius fondus, t.y. patiki kaupimą ir investavimą profesionalams. III pakopoje gali dalyvauti visi to norintys asmenys, įskaitant ir tuos, kurie nemoka mokesčių Sodrai ir nedalyvauja I ir II pakopose.

Galima teigti, kad Lietuvoje besikuriantys III pakopos pensijų fondai, t.y. vadinamieji papildomi savanoriški pensijų fondai, geriausiai atitinka ilgalaikio kaupimo senatvei poreikį, nes būtent šiuo tikslu ir yra kuriami. III pakopos pensijų fondus valdo valdymo įmonės, o turtą saugo depozitoriumai (komerciniai bankai). [18]

III pakopos pensijos kaupimas aktualus kiekvienam, o ypač – dirbantiems pagal verslo liudijimus, autorinio darbo sutartis, t.y. tiems, kurie nemoka socialinio draudimo mokesčio arba draudžiasi tik bazinei pensijai. Pasaulinė praktika rodo, kad norintys taupyti pensijai dažniausiai pasirenka tam tikrą instituciją, teikiančią pensijų kaupimo paslaugas, nes savarankiškai nuolatos taupyti lėšas pensijai žmogui prisiversti yra sunku - visada atsiras nenumatytų ir neatidėliotinių pirkinių, kurių reikia „čia ir dabar“. Svarbu tai, kad draudžiantis pensiniu draudimu taikoma gyventojų pajamų mokesčio lengvata – Lietuvos Vyriausybė, skatindama gyventojus naudotis ilgalaikio taupymo paslaugomis, gražina dalį sumos, skirtos gyvybės draudimo įmokoms, su sąlyga, kad įmokos neviršija 25 proc. draudėjo metinių apmokestinamų pajamų. Pajamų mokesčio lengvata taikoma gyvybės draudimo sutartims, kurių terminas ne trumpesnis nei 10 metų. [28]. Pavyzdžiui, 35 metų vyras, apsidraudęs pensiniu draudimu, mokantis 350 Lt mėnesinę įmoką, sulaukęs 65 metų gali gauti 2 692 Lt pensiją per mėnesį, o lengvatos dėka iš valstybės atgaus 92 084 Lt. Kaupdamas nuo 45 metų, būdamas 65 metų žmogus gali tikėtis 1 146 Lt mėnesinės pensijos (iš valstybės atgaus 45 829 Lt), o pradėjęs kaupti 55 metų – sulaukęs 65 metų gali tikėtis 361 Lt pensijų išmokos (iš valstybės atgaus 17 433 Lt)*. (*prielaidos: - nuo antrųjų metų įmoka didinamas 5 proc., fondo vieneto kaina kasmet išauga 4 proc.).

2.2.1. Valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos

Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos – svarbiausia socialinės apsaugos senatvėje rūšis.

Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijas gali gauti asmenys, kai jie tenkina nustatytus amžiaus ir valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo reikalavimus, tai yra:

- 1) yra sulaukę nustatytą senatvės pensijos amžių ; (2 priedas)
- 2) turi minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, nustatytą senatvės pensijai (minimalus pensijų draudimo stažas senatvės pensijai gauti – 15 metų).

Nuo 2001 metų Lietuvoje pagreitėjo pensinio amžiaus ilginimas. Ligi tol pensinis amžius vyrams kasmet didėdavo dviem mėnesiais, moterų – keturiais. Dabar ir vyrams ir moterims pensinis amžius kasmet ilginamas po 6 mėnesius. Tad Lietuvoje vyrų pensinio amžiaus riba – 62 m. 6 mėn. – pasiekta 2003 m., o moterų pensinio amžiaus riba – 60 m. – 2006 m. tik prasidėjęs pensinio amžiaus didinimas virto nepaprastai išaugusiomis išlaidomis invalidumo pensijoms, nes

priešpensinio amžiaus žmonės, negalėdami rasti darbo, vis daugiau kreipėsi dėl invalidumo pripažinimo.

Pensinį amžių didina, galima sakyti, visas pasaulis. Pagrindinė to priežastis – vis gilėjanti disproporcija: dirbančiųjų gyventojų mažėja, o pensininkų – daugėja. Kitaip tariant – visuomenė sensta, nes žmonės gyvena vis ilgiau, o gimstamumas, bent jau išsivysčiusiose šalyse, nėra didelis. [19].

Lentelėje pateikiami kai kurių pasaulio šalių, kur vyksta pensinio amžiaus reforma, atitinkami rodikliai.

5 lentelė. **Pensinio amžiaus reformos rodikliai** [19]

Šalis	Naujas pensinis amžius		Kuriais metais bus pasiekta
	Vyrų	moterų	
Lietuva	62,5	60	2003-2006
Latvija	60	60	2004
Estija	65	60	2007
Vengrija	62	62	2007
Slovėnija	65	65	2004-2019
Vokietija	65	65	2012
Didžioji Britanija	67	67	2010-2020
JAV	65	65	2027
Pietų Korėja	65	65	2013-2033
Australija	65	65	2014
Japonija	65	65	2013-2018
Armėnija	65	63	2002
Kuveitas	55	50	2020

Pensijų draudimo stažas, tai laikas, per kurį asmenys patys moka arba už juos yra mokamos ar turi būti mokamos nustatytos privalomos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos.

Galima išskirti tokias socialinio draudimo stažo rūšis:

- stažas įgytas dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu;
- stažas, įgytas dirbant savarankiškai (individualių (personalinių) įmonių savininkai, individualių (personalinių) įmonių nuomininkai, advokatai, advokatų padėjėjai, notariai, tikrųjų ūkinių bendrijų nariai, komanditinių ūkinių bendrijų nariai);
- stažas įgytas, kai asmuo draudėsi savanoriškuoju pensijų draudimu;

- stažas, įgytas, kai asmenys privalomuoju socialiniu draudimu bazinei pensijai draudžiami valstybės lėšomis.

Esant didelei bedarbystei, gali atsitikti taip, kad iki numatyto minimalaus ar būtino socialinio draudimo stažo gali pritrūkti metų ar kelių mėnesių.

Tokiu atveju, jei asmuo turi pajamų, gali draustis savanoriškuoju pensijų draudimu, mokėdamas atitinkamas atitinkamo dydžio įmokas tam laikotarpiui, kurio trūksta iki nustatyto stažo. Tokiais atvejais reikėtų kreiptis į teritorinius Sodros skyrius ir ten sudaryti individualias draudimo sutartis tam laikui, kurio trūksta iki reikalingo stažo.

Savanoriškuoju pensijų draudimu gali draustis:

- asmenys, kurie nedraudžiami privalomuoju pensijų draudimu, - pagrindinei pensijos daliai gauti arba pagrindinei ir papildomai pensijos daliai gauti;
- asmenys, kurie draudžiami privalomuoju pensijų draudimu tik pagrindinei daliai gauti – papildomai daliai gauti. Pvz.: asmuo dirbantis pagal verslo liudijimą, kuris yra draudžiamas privalomuoju socialiniu draudimu pagrindinei pensijos daliai gauti, gali draustis savanoriškuoju socialiniu draudimu papildomai pensijos daliai gauti. [20].

Išnagrinėjus valstybinio socialinio draudimo įstatymą nustatyta, kad *senatvės pensiją* sudaro dvi dalys:

- pagrindinė – bazinė pensija;
- papildoma.

Pagrindinė pensijos dalis lygi valstybinei socialinio draudimo bazinei pensijai ir yra vienoda visiems asmenims, turintiems būtinąjį valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą (jo neturintiems ji proporcingai mažinama). Bazinė pensija negali būti mažesnė už 110 proc. minimalaus gyvenimo lygio.

Pensininkai, kurie turi ne mažesnę nei 30 metų draudimo stažą, gauna visą pagrindinę t.y. *bazinę pensiją*.

Pavyzdžiui, 2006 metų liepos mėnesį vyras, sulaukęs įstatyme numatyto pensinio amžiaus ir turintis 30 metų draudimo stažą, gaus pagal tuo metu galiojančią nustatytą bazinę pensiją t.y. 230 Lt.

Jeigu asmuo sulaukęs pensinio amžiaus neturi pilno draudimo stažo ir jis yra 15 metų gauna tik 50 proc. bazinės pensijos.

Pavyzdžiui, vyrui 2006 metais liepos mėnesį sulaukus pensinio amžiaus, tačiau turinčiam tik 15 metų draudimo stažą, jam priklausanti pensijos dalis nuo bazinės pensijos būtų mažesnė 115 Lt ($230 - (230 \times 15 / 30) = 115$ Lt.) ir būtų tik 115 Lt, bet jei sulaukus pensinio amžiaus jis turėtų 20 metų draudimo stažą jo pensija būtų mažesnė už bazinę pensiją 76,67Lt ($230 - (230 \times 20 / 30) = 76,67$ Lt), ir būtų tik 153,33Lt. Pensininkai neturintys 15 metų draudimo stažo, bazinės pensijos negauna.

Tačiau, jei pensininkas turi didesnę draudimo stažą nei 30 metų, jis gauna tik tą bazinės pensijos nustatytą sumą, kuri yra mokama turint 30 metų stažą. Pensininko atžvilgiu, jis nėra tinkamai įvertintas, ir nėra atsižvelgiama į jo išdirbtą ir viršytą numatytą maksimalų draudimo stažą.

Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos *papildoma* dalis apskaičiuojama pensininkams, turintiems teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją ir turintiems valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, įgytą dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu. Papildoma pensijos dalis atitinka pajamų apsaugos modelį. Papildoma pensijos dalis apskaičiuojama pagal tokią formulę:

$$0.005 \times s \times k \times D + 0.005 \times S \times K \times D$$

s – asmens darbo stažas, įgytas dirbant pagal sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu iki 2003 m. gruodžio 31 d.

k – asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas, t.y. per 5 paeiliui einančius palankiausius metus iš laikotarpio nuo 1984 m. sausio 1 d. iki 1993 m. gruodžio 31 d. turėto uždarbio santykis su tų pačių metų vidutiniu darbo užmokesčiu Lietuvoje;

S – asmens stažas įgytas po 1994 m. sausio 1 d. dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu;

K – asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas, apskaičiuotas pagal draudžiamąsias pajamas, turėtas nuo 1994 m. sausio 1 d.;

D – Vyriausybės patvirtintos einamųjų metų draudžiamosios pajamos, galiojančios tą mėnesį, už kurį mokama pensija.

Pirmojoje papildomos pensijos dalyje apskaičiuojama pensija, kuri priklauso už laikotarpį iki 1994 metų, antrojoje – pensija, priklausanti už laikotarpį nuo 1994 metų sausio 1 dienos iki išėjimo į pensiją dienos.

Pensijos, paskaičiuotos pagal šią formulę, dydis labiausiai priklauso nuo apdraustojo asmens darbo užmokesčio dydžio ir labai mažai nuo stažo. Pensijų formulė yra labai stipriai perskirstomoji – nors daugiausiai įmokų sumoka didesnes pajamas gaunantys asmenys, jie gauna santykinai kur kas mažesnę pensiją nei mažas pajamas gaunantys apdraustieji. [17].

Pavyzdžiui senatvės pensijai apskaičiuoti moteris (gimusi 1944 m. rugsėjo 1 d.) įrodė 23 metų draudimo stažą iki 1994 m. ir dar draudimo stažą po 1994 m. sausio 1 d. Iki 1997 m. ji dirbo darbininke pagal darbo sutartį. 1997 m. ji įregistravo ūkininko ūkį ir yra ūkininkė. Palankiausias darbo užmokestis iki 1994 m. buvo gautas 1985–1989 metais.

1985 m. - 28,10 Lt; 1986 m. - 29,15 Lt; 1987 m. - 35,98 Lt; 1988 m. - 45,20 Lt; 1989 m. - 47,55 Lt

Darbo užmokestis 1994–1996 m. buvo: 1994 m. – 7 800,00 Lt; 1995 m. – 8 000,00 Lt; 1996 m. – 9 800,00 Lt.

Moteris ūkininkaudama mokėjo VSD įmokas (50 proc. bazinės pensijos tol, kol įgijo būtinąjį draudimo stažą, t.y. už 1997 ir 1998 metus).

Jos pensija skaičiuojama taip:

- nustatoma, kada moteris turi teisę išeiti į pensiją; Pagal senatvės pensijos amžiaus lentelę matyti, kad moteris, gimusi 1944 m. rugsėjo 1 d., į pensiją išeis būdama 58 metų, t.y. 2002 m. rugsėjo 1 d.

- apskaičiuojama, ar ji turi būtinąjį draudimo stažą (2002 metais į pensiją išeinančioms moterims būtinas draudimo stažas - 28 metai), reikalingą pagrindinei pensijos daliai gauti; 23 metai iki 1994 m. + 5 metai nuo 1994 metų = 28 metai. Į stažą pagrindinei pensijos daliai gauti įskaitomi ir laikotarpiai, kai ji ūkininkavo, jei už šiuos laikotarpius mokėjo VSD įmokas.

- nustatomas pagrindinės pensijos dydis; moteris turi būtinąjį draudimo stažą, taigi pagrindinė pensijos dalis yra bazinė pensija – 200 Lt. (2005 m.)

- apskaičiuojama pirmosios papildomos pensijos dalis už laikotarpį iki 1994 metų; skaičiuojant šią pensijos dalį, reikia apskaičiuoti jos draudimo stažą, įgytą iki 1994 metų ir išrinkti penkerių palankiausių metų pajamas, gautas 1984–1993 metais (metai turi eiti vienas po kito).

Iki 1994 metų ji įgijo 23 metų stažą, taigi $s = 23$. Žinodami palankiausių 5 metų pajamas, skaičiuosime draudžiamųjų pajamų koeficientą – k .

Taigi analizuojamos moters pirmosios papildomos pensijos dalis bus tokia:

$$0,005 \times 23 \times 1,4524 \times 886 = 147,99 \text{ Lt.}$$

(Čia 886 Lt - šalies einamosios draudžiamosios pajamos pagal tų metų VSD biudžeto rodiklius).

- Apskaičiuojama antrosios papildomos pensijos dalis už laikotarpį nuo 1994 metų iki išėjimo į pensiją dienos. Skaičiuojant šią pensijos dalį, apskaičiuojame S – tai draudimo stažas, įgytas dirbant pagal darbo sutartį ar narystės pagrindais nuo 1994 metų sausio 1 d. $S = 3$ (1994–1996 metai).

- Apskaičiuojamas K

Antrosios papildomos pensijos dalis bus tokia:

$$0,005 \times 3 \times 1,674 \times 886 = 22,25 \text{ Lt.}$$

- apskaičiuojama visa pensija:

$$200 + 147,99 + 22,25 = 370,24 \text{ Lt.}$$

Skaičiavimui naudojama 2005 m. galiojanti bazinė pensija 200 Lt.

Asmenims, išeisiantiems į pensiją 2009 metais ir vėliau, ji bus apskaičiuojama pagal tokią formulę:

$$PP = 0,005 \times S \times K \times D$$

Čia: S - visas asmens įgytas draudimo stažas;

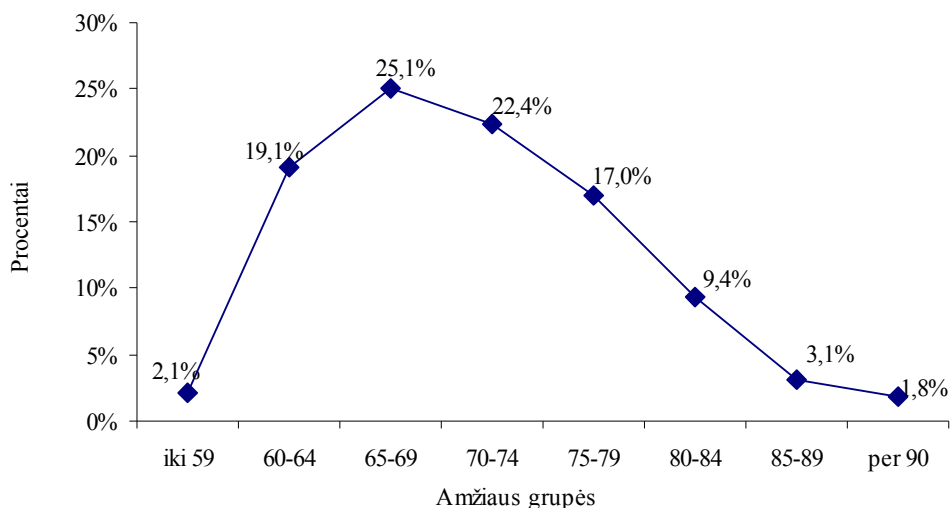
K - draudžiamųjų pajamų koeficientas, apskaičiuotas pagal asmens draudžiamąsias pajamas, turėtas nuo 1994 metų sausio 1 dienos, bet ne daugiau kaip pagal 25 paties asmens pasirinktus palankiausius kalendorinius jo stažo metus;

D – šalies einamosios draudžiamosios pajamos

Magistrantė daro išvadą, kad bazinė pensija priklauso nuo turimo draudimo stažo ir visiškai nėra priklausoma nuo gautų darbo pajamų. Pagrindinis bazinės pensijos tikslas užtikrinti minimalų pragyvenimo lygį sulaukus pensijos, tačiau gaunant tik bazinę pensiją, kuri yra nustatyta vyriausybės, minimalus pragyvenimo lygis nėra užtikrinamas.

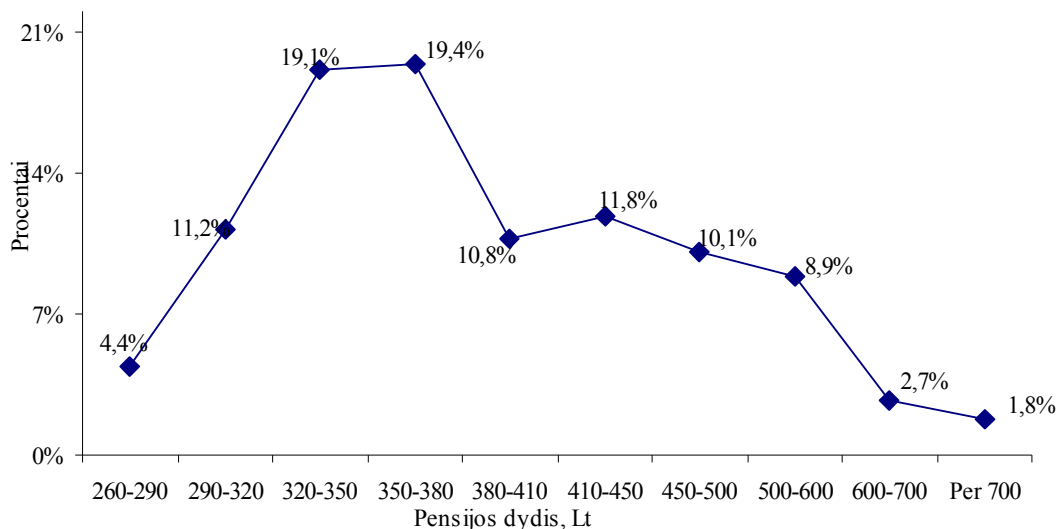
Papildomos pensijos dydis yra priklausomas nuo gautų darbo pajamų darbingu laikotarpiu, o darbo stažas papildomai pensijos daliai turi tik minimalią įtaką. Pagrindinis papildomos pensijos tikslas – kompensuoti prarastas pajamas ir palaikyti turėtą gyvenimo lygį. Norint užsitikrinti sau aprūpintą senatvę reikia turėti pagrindinį darbo stažą ir gauti geras pajamas susijusias su darbo santykiais.

Pagal 4 paveikslo duomenis, galima teigti, kad daugiausiai senatvės pensijos yra išmokama 65-69 metų amžiaus pensininkams, tai sudaro 25,1 proc. visų skiriamų senatvės pensijų. Vyresnio amžiaus pensininkų skaičius mažėja, o tai taip pat turi įtakos pensijų pasiskirstymui pagal amžiaus grupes. Mažiausią mokamų senatvės pensijų dalį sudaro iki 59 m. amžiaus pensininkai (2,1 proc.) , 85-89 m. (3,1 proc.) ir per 90 m sulaukusiems pensininkams pensijų pasiskirstymas sudaro tik 1,8 proc. visų skiriamų senatvės pensijų.

**4 pav. Senatvės pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymas pagal amžiaus grupes
(2005 01)**

Toliau autorius įvertino, koks yra senatvės pensijų gavėjų, kurie turi būtinaį draudimo stažą skaičiaus pasiskirstymas, pagal gaunamą pensijos dydį. Tai pavaizduota 5 paveiksle kitame puslapyje.

5 pav. Senatvės gavėjų, kurie turi būtinaį draudimo stažą skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijos dydį (2005 01)

Daugiausiai pensininkų kurie turi būtinaį draudimo stažą 19,1 proc. gauna 320 - 350 Lt. pensijų dydį, taip pat 19,4 proc. pensijų gavėjų gauna 350 – 380 Lt. pensijų dydį. Vidutiniškai po 11 proc. pensininkų gauna 290 – 320 Lt, 380 - 410 Lt, 410 – 450 Lt, 450 – 500 Lt. senatvės pensijos dydį. Didesnį nei 700 Lt senatvės pensijos dydį gauna mažiausias kiekis pensinio amžiaus žmonių 1,8 proc.

Išanalizavus paveiksle pateiktus duomenis autorius daro išvadą, kad didžioji dalis pensininkų, kurie turi būtinaį draudimo stažą gauna vidutines pensijų sumas, kurios yra nuo 320 Lt. iki 380 Lt. Šios pensijų sumos nėra pakankamos normaliam pragyvenimui išėjus užtarnauto poilsio po ilgų darbo metų. Tai pastebėjęs autorius trečiame darbo skyriuje pateiks pasiūlymus, kurių įgyvendinimas ženkliai padidintu išmokamų pensijų dydį.

2.2.2. Valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensijos

Valstybinės socialinio draudimo invalidumo pensijos – svarbiausia socialinės apsaugos rūšis neįgalumo atveju.

Invalidumo pensija skiriama, jei asmuo Valstybinės medicininės socialinės ekspertizės komisijos (VMSEK) pripažįstamas invalidu ir invalidumo nustatymo dieną turi minimalų socialinio pensijų draudimo stažą. Be to, nustatytas būtinas valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas. (3 priedas)

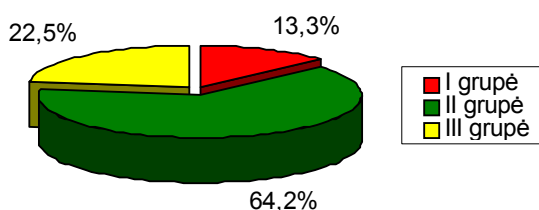
Tiek minimalus, tiek būtinojo stažo trukmė nustatoma atsižvelgiant į invalido amžių invalidumo grupės nustatymo metu.

Skiriamos trys invalidumo grupės I, II, III. Invalidumo grupės, atsiradimo laiką ir terminą nustato valstybinės medicininės socialinės ekspertizės komisijos, vadovaudamosi savo nuostatais, patvirtintais LR vyriausybės. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba Vyriausybės nustatyta tvarka turi teisę ginčyti invalidumo nustatymo teisingumą asmeniui, turinčiam teisę gauti valstybinę socialinio draudimo invalidumo pensiją. [10].

Valstybinio socialinio draudimo invalidumo (netekto darbingumo) pensijos, kaip ir senatvės pensijos yra skirstomos į pagrindinę ir papildomą invalidumo (netekto darbingumo) pensijos dalis.

Pagrindinė netekto darbingumo pensija suteikiama asmenims, turintiems pagal įstatyme numatytą būtinąjį darbo stažą ir kurie yra:

- netekę 75 – 100 proc. darbingumo (I invalidumo grupė) yra lygi 1,5 bazinės pensijos;
- netekę 60 – 70 proc. darbingumo (II invalidumo grupė) yra lygi bazinei pensijai;
- netekę 45 – 55 proc. darbingumo (III invalidumo grupė) yra lygi 0,5 bazinės pensijos.

6 pav. Valstybinio socialinio draudimo invalidumo (netekto darbingumo) pensijų skaičiaus pasiskirstymas pagal invalidumo grupes (2005 01)

Didžiausias yra II grupės invalidumo pensijų skaičius, kuris sudaro 64,2 proc. visų invalidumo pensijų skaičiaus. Mažiausias (13,3 proc.) yra I grupės invalidumo skaičius.

Neturint būtinojo darbo stažo pagrindinė pensijos dalis yra proporcingai mažesnė.

Papildoma netekto darbingumo pensijos dalis apskaičiuojama asmenims, turintiems valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, įgytą dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos

pagrindu, taip pat kaip ir papildoma valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos dalis, įskaitant į stažą:

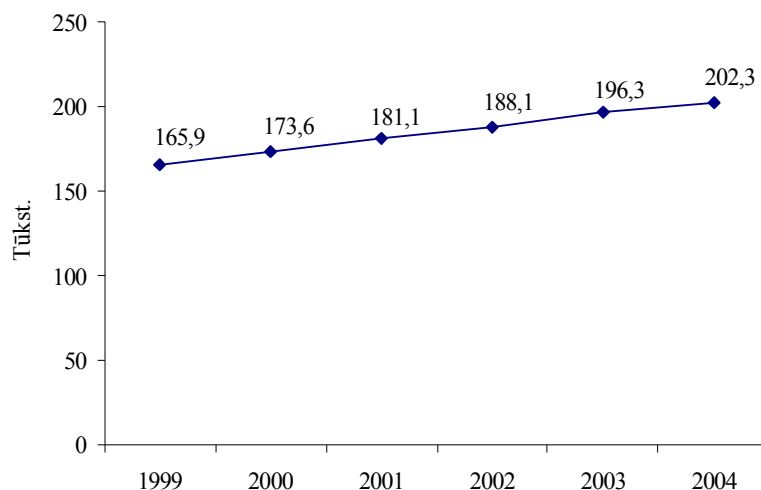
1) visą asmens turimą valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, įgytą dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu;

2) asmeniui trūkstamą iki jam nustatyto senatvės pensijos amžiaus metų skaičių. Jei asmens valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas, įgytas dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, mažesnis už būtinąjį netekto darbingumo pensijai stažą, į stažą įskaitomas ne visas trūkstamas iki senatvės pensijos amžiaus metų skaičius, o proporcingai mažesnė jo dalis, kuri gaunama dauginant trūkstamą iki senatvės pensijos amžiaus metų skaičių iš asmens turimo valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo, įgyto dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, ir dalijant iš būtinąjo netekto darbingumo pensijai stažo.

Papildoma netekto darbingumo pensijos dalis skaičiuojama kaip ir taikoma senatvės pensijos analizėje ir analizėje

Galiojanti teisinė tvarka daugiau numato lengvatų turintiems invalidumą, todėl pastaraisiais metais invalidumą turinčių asmenų padaugėjo [24].

Valstybinės medicininės socialinės ekspertizės komisijos duomenimis, per pastarąjį dešimtmetį pirminį ir antrinį invalidumą turinčių asmenų padaugėjo pusantro karto [25].

7 pav. Vidutinis metinis valstybinio socialinio draudimo invalidumo (netekto darbingumo) pensininkų skaičius

Valstybinio socialinio draudimo invalidumo (netekto darbingumo) pensijų skaičiaus kitimas darbo autoriaus pavaizduotas pateiktame 7 paveiksle.

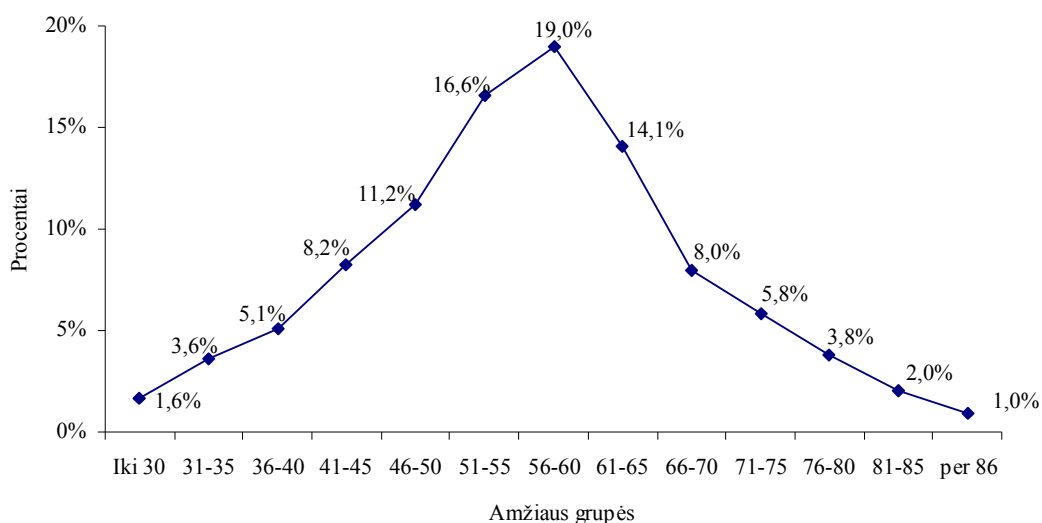
Pagal pateiktus duomenis nagrinėjamu laikotarpiu matomas ženklus valstybinio socialinio draudimo invalidumo (netekto darbingumo) pensijas gaunančių pensininkų skaičiaus padidėjimas.

1999 m. invalidumo pensiją gaunančių pensininkų skaičius buvo 169,9 tūkst., o jau 2004 m. jų buvo 202,3 tūkst. per šį laikotarpį pensininkų, gaunančių invalidumo pensijas, padidėjo 32,4 tūkst.

Norėdamas detaliau išanalizuoti valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensijas, autorius pateikė grafiką, kur atvaizduojamas valstybinio socialinio draudimo invalidumo (netekto darbingumo) pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymas pagal amžiaus grupes. Visa tai pavaizduota 8 paveiksle.

Didžiausias valstybinio socialinio draudimo invalidumo (netekto darbingumo) pensijų gavėjų skaičius yra nuo 41 m. iki 70 m. amžiaus. Valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensijų gavėjai sulaukę 56 – 60 m. sudaro didžiausią pensijų gavėjų procentą t.y. 19,0 proc.

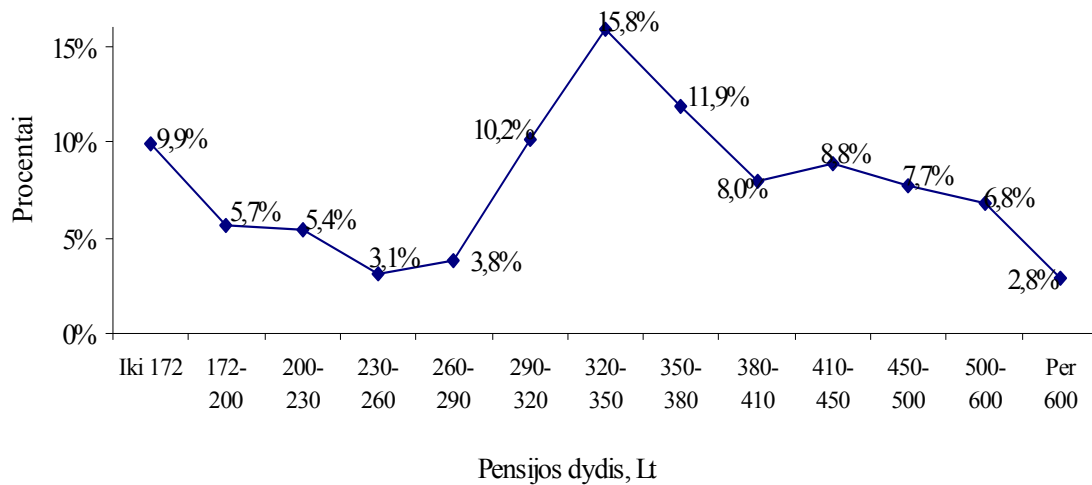
Mažą dalį valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensijų gavėjų (1,6 proc.) sudaro invalidumo pensininkai iki 30 metų. Mažiausią dalį (2,0 proc., 1,0 proc.) sudaro valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensijų gavėjai sulaukę atitinkamai 81-85 m. ir daugiau nei 86 m.

8 pav. Valstybinio socialinio draudimo invalidumo (netekto darbingumo) pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymas pagal amžiaus grupes (2005 01)

Valstybinio socialinio draudimo invalidumo (netekto darbingumo) pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymas pagal gaunamos invalidumo pensijos dydį pavaizduotas 9 paveiksle.

9 pav. Valstybinio socialinio draudimo invalidumo (netekto darbingumo) pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijos dydį (2005 01)

Kaip matome 9 paveiksle valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensijų gavėjų skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijos dydį yra kintantis. Daugiausiai pensijos gavėjų (15,8 proc.) gauna nuo 320 iki 350 Lt. pensijos dydį. Vidutiniškai po 10 proc. pensijos gavėjų gauna iki 172 Lt., 290 – 320 Lt., 350 – 380 Lt. pensijos dydį. Mažiausias procentas (mažiau nei po 5 proc.) valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensijos gavėjų gauna 230 – 260 Lt., 260 – 290 Lt. ir daugiau nei 600 Lt. pensijų dydžius.

Išanalizavęs valstybinio socialinio draudimo invalidumo (netekto darbingumo) pensijų sistemą magistrantas daro išvadą, kad valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensijų gavėjų skaičius kiekvienais metais auga, dėl šių priežasčių:

- Lietuvos teisinėje sistemoje valstybinio socialinio draudimo invalidumo pensijų gavėjams yra taikoma daug lengvatų, tai suprasdami asmenys eina į gydymo įstaigas, papirkinėja gydytojus prašydami, kad būtų pripažinti negalia turinčiais asmenimis ir taip sau užsitikrindami ankstesnę senatvę ir aukštesnes pajamas nei numato senatvės pensijos;
  - nėra griežtos kontrolės sveikatos įstaigų darbuotojų tinkamam darbui užtikrinti, kad nebūtų nepagrįstai išduodami asmens invalidumą įrodantys dokumentai;
  - blogėjanti gyventojų sveikata, dėl oro užterštumo, radiacijos ir kitų faktorių, kurie kenkia žmogaus sveikatai;
  - nėra galimybės įsidarbinti, nes darbdaviai nenoriai priima negalia turinčius asmenis.
- Magistrantės nuomone darbdaviai turi būti skatinami, kad jie būtų suinteresuoti priimti negalia turinčius asmenis, taip pat invalidumo profesinės organizacijos turi labiau paruošti negalia turinčius asmenis perorientuojant jų turimas profesijas.

2.2.3. Valstybinio socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijos

Valstybinio socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijos Lietuvoje pradėtos skirti nuo 1995 m. sausio 1 d., įsigaliojus valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymui [11]. Juo buvo nustatyta, kad valstybinio socialinio draudimo našlių pensijos skiriamos tik už mirusius, po šio įstatymo įsigaliojimo sutuoktinius, tačiau vėliau jis buvo papildytas ir nuo 1997 m. liepos 1 d. pensijos buvo pradėtos mokėti ir tiems našliams, kurių sutuoktiniai mirė iki 1995 m. sausio 1 d.

6 lentelė. Valstybinio socialinio draudimo našlių ir našlaičių pensijų kitimas

1999-2004 m.

	1999 m.	2000 m.	2001 m.	2002 m.	2003 m.	2004 m.
1. Našlių ir našlaičių (maitintojo netekimo) pensijos tūkst.Lt	217.661,9	224.024,1	227.618,2	229.422,1	234.644,5	247.760,7
1.1. Maitintojo netekimo pensijos	77.472,1	75.720,0	67.225,0	61.022,2	56.779,0	53.997,7
1.2. Našlių ir našlaičių pensijos (po 1995-01-01)	94.806,0	105.067,1	119.910,3	129.106,6	139.242,5	157.725,9
- našlių	73.923,2	81.111,8	91.498,5	97.095,8	105.256,2	112.809,9
- našlaičių	20.882,8	23.955,3	28.411,8	32.010,8	33.986,3	44.916,0
1.3. Našlių pensijos (iki 1995-01-01)	45.383,8	43.237,0	40.482,9	39.293,3	38.623,0	36.037,1

Iš 6 lentelėje pateiktų duomenų pastebime, kad valstybinio socialinio draudimo našlių ir našlaičių (maitintojo netekimo) pensijos nagrinėjamu laikotarpiu išaugo 30.098,8 tūkst. Lt. tai įtakoją padidėjęs gyventojų mirštamumas. Maitintojo netekimo pensija nuo 1999 m. (77.472,1 tūkst. Lt.) iki 2004 m. (53.997,7 tūkst. Lt.) sumažėjo 23.474,4 tūkst. Lt

Asmenų tapusių našliais po 1995 01 01 pensijų išmokos nuo 1999 m (73.923,2 tūkst. Lt) iki 2004 m. (112.809,9 tūkst. Lt) padidėjo 38.886,7 tūkst. Lt . Asmenų tapusių našliais iki 1995 01 01 pensijų išmokos nagrinėjamu laikotarpiu sumažėjo 9.346,7 tūkst. Lt. Tokį išmokamų sumų mažėjimą lėmė tai, jog pačių asmenų gaunančių pensijas tapusiais našliais iki 1995 01 01 skaičius ženkliai sumažėjo. Našlių pensiją dažniau gauna moterys nei vyrai.[34].

Našlių ir našlaičių pensija skiriama, jei asmuo mirties dieną atitiko šias sąlygas:

- turėjo minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą invalidumo pensija arba iki mirties gavo senatvės ar invalidumo pensiją;
- buvo nuolatinis Lietuvos Respublikos gyventojas. Ši sąlyga taikoma mirusiems po 1991 m. birželio 1 dienos.

Jei miręs asmuo nebuvo draudžiamas valstybiniu socialiniu draudimu, sutuoktiniui bei vaikui nebus paskirta našlių ir našlaičių pensija. [22].

Teisę gauti našlių pensiją turi:

- našlė arba našlys, auginantys mirusio asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų (bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų dieninių skyrių moksleivius – iki šių mokyklų baigimo, bet ne

ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų), taip pat slaugantys namuose mirusiojo vaikus (įvaikius) I grupės invalidus, tapusius invalidais iki 18 metų, jeigu šiems vaikams (įvaikiams) mokama našlaičių pensija;

- našlė arba našlys, kurie sukako senatvės pensijos amžių ar buvo pripažinti invalidais tuo metu, kai augino mirusio asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų (bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų dieninių skyrių moksleivius – iki šių baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų), taip pat slaugė namuose mirusiojo vaikus (įvaikius) I grupės invalidus, tapusius invalidais iki 18 metų, jeigu šie vaikai (įvaikiai) tuo metu gavo ar turėjo teisę gauti našlaičių pensiją;

- našlė arba našlys, kurie sukako senatvės pensijos amžių ar buvo pripažinti invalidais iki sutuoktinio mirties arba sukako tokį amžių ar pripažinti invalidais per 5 metus po sutuoktinio mirties. Našlė arba našlys, neturėję su mirusiu sutuoktiniu vaikų, turi teisę gauti pensiją tik tuo atveju, jei nuo santuokos įregistravimo nustatyta tvarka iki sutuoktinio mirties dienos praėjo ne mažiau kaip 5 metai;

- faktinis sutuoktinis, jei turėjo su mirusiuoju vaikų, kuriuos augina iki 18 metų (bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų dieninių skyrių moksleivius – iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų), arba kuriuos slaugo namuose dėl to, kad jie yra I grupės invalidai, tapę invalidais iki 18 metų, jeigu šiems vaikams mokama našlaičių pensija ir jeigu nėra mirusio asmens sutuoktinio, kuriam gali būti paskirta našlių pensija. [14].

Jei nėra pirmiau išvardytų asmenų, teisę gauti našlių pensiją turi Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso nustatyta tvarka pripažintas globėju (rūpintoju) asmuo, auginantis mirusio asmens vaikus (įvaikius) iki 18 metų (bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų dieninių skyrių moksleivius – iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 19 metų), taip pat nustatyta tvarka pripažintas globėju asmuo, slaugantis namuose mirusiojo vaikus (įvaikius) I grupės invalidus, tapusius invalidais iki 18 metų, jeigu šiems vaikams (įvaikiams) mokama našlaičių pensija. [10].

Asmeniui turinčiam teisę gauti kelias našlių pensijas, jo pasirinkimui skiriama ir mokama viena iš jų.

Našlių pensija neskiriama, o paskirtosios mokėjimas nutraukiamas, jei:

- našlė ar našlys po sutuoktinio mirties vėl susituokia;
- našlė ar našlys teismo sprendimu pripažįstami kaltais už tyčinio nusikaltimo mirusiajam padarymą. [21].

Atsižvelgiant į tai, kada asmuo tapo našliu, skiriasi pensijos tarifas, jos dydis bei didėjimo galimybės (7 lentelė).

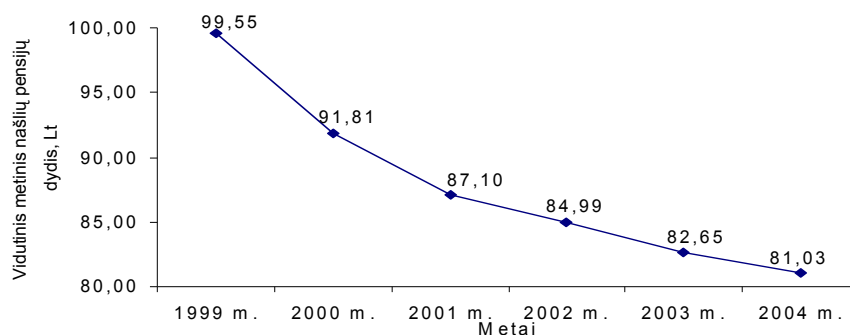
7 lentelė. **Našlių pensijų dydžiai** [21]

Našlių grupės	Tapimo našliais data	Pensijų tarifai	Pastabos
1- oji grupė	Iki 1995 01 01	25 proc. valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos	Visiems mokama vienodo dydžio našlių pensija, kuri iki 2002 04 30 identifikuojama nuo bazinės pensijos kitimo. Nuo 2002 05 01 neindeksuojama, pensijos dydis – 35,5 Lt.
2 – oji grupė	1995 01 01 - 1997 06 30	50 proc. mirusiojo sutuoktinio senatvės (invalidumo) pensijos	Nuo 1997 07 01, pasikeitus bazinės pensijos ar vidutinių draudžiamųjų pajamų dydžiui, neindeksuojama
3 – oji grupė	1997 07 01 – 2002 04 30	20 proc. mirusiojo sutuoktinio senatvės (invalidumo) pensijos	Iki 2002 04 30 indeksuojama priklausomai nuo bazinės pensijos ir vidutinių mėnesio draudžiamųjų pajamų kitimo
4 – oji grupė	Nuo 2002 05 01	20 proc. mirusiojo sutuoktinio senatvės (invalidumo) pensijos, apskaičiuotos pagal 2002 m. kovo mėn. bazinės pensijos dydį (138 Lt) ir tą mėnesį galiojusias vidutines draudžiamąsias pajamas	Nuo 2002 05 01, pasikeitus bazinės pensijos ar vidutinių mėnesio draudžiamųjų pajamų dydžiams, neindeksuojama

Norint išanalizuoti asmenų gaunančių vidutinę valstybinio socialinio draudimo našlių pensiją autorius pateikė grafiką, kuris pavaizduotas 10 paveiksle.

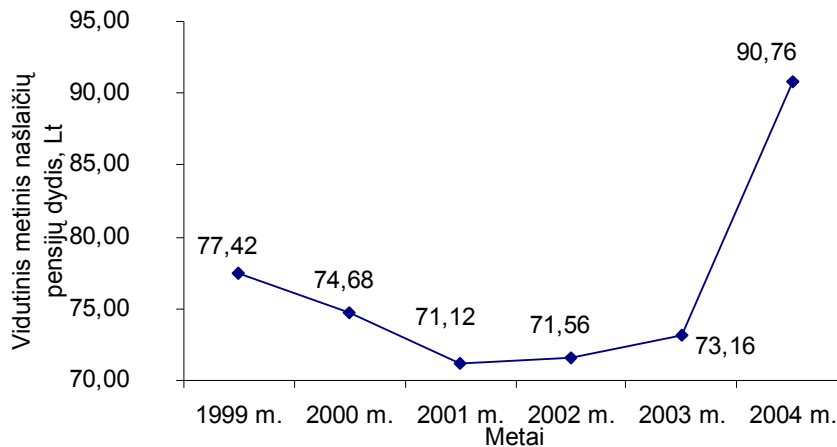
Analizuojamu laikotarpiu (1999 – 2004 m.) vidutinis valstybinio socialinio draudimo metinis našlių pensijų dydis sumažėjo 18,52 Lt. Magistrantės nuomone vidutinis metinis valstybinio socialinio draudimo našlių pensijos dydis mažėjo dėl to, kad pensija indeksuojama priklausomai nuo bazinės pensijos kitimo ir vidutinių draudžiamųjų pajamų kitimo.

Valstybinio socialinio draudimo našlaičių pensijos dydis yra 30 proc. mirusiam asmeniui galėjusios priklausyti valstybinės netekto darbingumo pensijos dydžio, nustatyto asmenims, netekusiems 60-70 proc. darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. – II grupės invalidumo pensijos dydžio), jeigu teisę gauti turi vienas vaikas. Jei tokią teisę turi daugiau vaikų, kiekvienam skiriama po lygiai, bet ne daugiau kaip po 30 proc. ir nedaugiau kaip 80 proc. viso apskaičiuotos netekto darbingumo arba senatvės pensijos dydžio.

10 pav. **Vidutinis metinis valstybinio socialinio draudimo našlių pensijos dydis**

Įvertinus vidutinį metinį valstybinio socialinio draudimo našlaičių gaunamų pensijų dydį analizuojamu laikotarpiu gaunama kreivė, kuri pavaizduota 11 paveiksle.

11 pav. Vidutinis metinis valstybinio socialinio draudimo našlaičių pensijos dydis

Iš pateiktų duomenų matome, kad vidutinis metinis valstybinio socialinio draudimo našlaičių pensijos dydis nuo 1999 m. (77,42 Lt) sumažėjo iki 71,12 Lt. (2001 m.). Nuo 2001 m. (71,12 Lt) vidutinis metinis našlaičių pensijos dydis išaugo iki 90,76 Lt (2004 m.) t.y. padidėjo net 19,20 Lt.

Magistrantės nuomone vidutiniam metiniam našlaičių pensijos dydžio pakilimui įtakos turėjo bazinės pensijos dydžio padidėjimas.

3. LIETUVOS SOCIALINIO PENSIJŲ DRAUDIMO SISTEMOS PERSPEKTYVOS

3.1. Galimi pensijų draudimo sistemos pokyčiai

Dabartinė pensijų sistema yra finansiškai visiškai nepatikima ir neturinti perspektyvos. Vis didesnę spaudimą pensijų sistemai daro šalies demografija ir su tuo einamojo finansavimo principais paremta sistema yra nepajėgi susidoroti. Priimtas pensinio amžiaus didinimas yra tik laikina priemonė, šiek tiek padėsianti mažinti socialinio draudimo deficitą trumpame periode, bet ne ilgame.

Visaip vengiama mokėti dideles socialines įmokas, kurios suvokiamos pirmiausiai kaip mokestis. Kadangi socialinis draudimas paremtas ne tikrais draudimo principais, o yra tik perskirstymo mechanizmas, siekiantis sukurti draudimo iliuziją, tai šios įmokos iš tiesų gali būti laikomos dar vienu, mokesčiu. Tokį suvokimą tik patvirtina tai, kad:

- daugelis žmonių moka įmokas daug didesnes nei reikėtų jų pačių pensijai finansuoti;
- įmokos mokamos ir tada, kai teisė į pensiją jau yra įgyta (pvz., dirbančių pensininkų atveju);
- yra apribojimai („lubos“) išmokoms, bet ne įmokoms: uždirbantys daugiau moka, nors jie negauna daugiau išmokų už šias papildomas įmokas;
- dalis apdraustųjų galų gale negauna jokios pensijos, nors ir yra mokėję įmokas (pvz., per trumpas jų draudimo stažas).

Perskirstymas iš turtingų vargšams gali ir dažniausiai yra daugelio šalių einamųjų mokėjimų pensijų schemeje. Tokį perskirstymą numato pensijų formulės. Turtingieji, priklausomai nuo atlyginimo dydžio, moka didesnes įmokas absoliučia suma nei mažas pajamas gaunantys asmenys, bet jų pensijos nėra didesnės tokiu pat laipsniu, kuriuo įmokos buvo didesnės už mažas pajamas gavusių asmenų įmokas.

Lietuvos pensijų sistema perskirsto iš didesnes pajamas gavusiųjų darbuotojų mažesnes pajamas gavusiųjų naudai dėl dviejų pensijos dydžio skaičiavimo formulės elementų. Pirma, pagrindinė pensijos dalis, kuri sudaro apie 40 proc. vidutinės pensijos visai nesiejama su buvusiu atlyginimu, o tik su draudimo stažu. Antra, papildoma pensijos dalis turi „lubas“ – ji didėja tik tol kol buvęs atlyginimas pasiekia penkių draudžiamųjų pajamų dydį. Gauta atlyginimo dalis virš penkių vidutinių draudžiamųjų pajamų nebeturi įtakos pensijos dydžiui.

Šie du perskirstomieji elementai lemia, kad galima didžiausia ir mažiausia pensijos gali skirtis apie devynis – dešimt kartų arba, kitaip skaičiuojant – mažiausia pensija sudaro 10,7 proc. didžiausios pensijos (8 lentelė). Didžiausios ir mažiausios pensijų gavėjų pajamų pakeičiamumo

norma (pensijos ir gautos algos santykis) beveik vienodai (atitinkamai 23,5 ir 24,8 procento). Taigi šiuo atveju perskirstymo beveik nėra.

Tiesa, perskirstymas yra tarp didžiausios pensijos gavėjų, kurie uždirbdavo vidutinį atlyginimą bei mažiausią atlyginimą, bet turinčių didelį (40 metų) draudimo stažą. Minimalios algos gavėjo pajamų pakeičiamumo norma. Tačiau net ir šiuo atveju didžiausia pensija beveik penkis kartus didesnė už nuo minimalios algos apskaičiuotą pensiją.

8 lentelė. Valstybinio socialinio draudimo pensijų diferenciacija*

		Didžiausia pensija	Vidutinės algos gavėjo pensija	b/a*100%	Minimalios algos gavėjo pensija	c/a*100%	Mažiausia pensija	d/a*100%
		a	b		c	e	d	f
Pensija	A	1162,00	368,00	31,7	273,00	23,5	124,00	10,7
Alga	B	4950,00	1000,00	20,2	500,00	10,1	500,00	10,1
A/B		23,5	36,8	-	54,6	-	24,8	-

*Didžiausia pensija, vidutinė ir minimalios algos pensija apskaičiuotos asmenims, kurie turi 40 metų socialinio draudimo stažą ir per visą savo karjeros laikotarpį uždirbdavo atitinkamai – atlyginimą penkis kartus viršijusį draudžiamąsias pajamas, vidutinį atlyginimą ir minimalų atlyginimą. Mažiausia pensija apskaičiuota asmeniui, kuris turi tik penkiolikos metų draudimo stažą ir visą laikotarpį dirbo už minimalią algą.

Taigi, net ir šiuo metu Lietuvoje taikoma socialinio draudimo pensijų skaičiavimo formulė duoda nemažas senatvės pensijos dydžio diferenciacijos galimybes. Perskirstymas per socialinio draudimo pensijų sistemą nėra didelis. Už minimalią algą dirbantis asmuo, net ir turėdamas 40 metų draudimo stažą, gali tikėtis tik mažesnės už skurdo ribą pensijos. Tai reiškia, kad perskirstymo sumažinimas mažas pensijas gaunančiųjų naudai reikštų skurdo tarp pensininkų padidinimą. Tokia politika prieštarautų pagrindiniam pensijų sistemos tikslui, garantuoti pajamas apdraustiesiems, netekusiems darbingumo ir pajamų dėl senatvės, invalidumo.

Norint panaikinti perskirstomąjį poveikį tos pačios kartos viduje Lietuvoje pakaktų panaikinti pensijos dydžio „lubas“, o pagrindinės pensijos dalį skaičiuoti taip pat buvusio atlyginimo pagrindu kaip dabar skaičiuojama papildoma pensijos dalis.

Invalidumo ir našlystės išmokos gali būti paliekamos I pakopoje kadangi dar ilgą laiką lieka einamosiomis įmokomis finansuojamos socialinio draudimo pensijos. Tačiau tikėtina, kad šias pensijas teiks II pakopos pensijų fondai.

Nėra abejonių, kad tiems apdraustiesiems, kurie nepereina į naują pensijų sistemą, šios išmokos, kaip ir senatvės pensijos, lieka nepakitę.

Sprendimas, kuri pakopa turėtų mokėti invalidumo ir našlystės pensijas tiems, kurie pereina į naują sistemą, iš esmės priklauso nuo apdraustojo amžiaus. Jauniems asmenims tapus

invalidu ar našliu/našle kur kas palankesnė yra socialinio draudimo sistema – ji išmokas moka taip, tarsi žmogus būtų ir toliau mokėjęs įmokas, taigi, jis ar ji praktiškai gauna visą pensiją. Kaupiamojoje tokio asmens sąskaitoje bus sukaupta labai nedaug lėšų. Jas galima būtų pervesti į socialinio draudimo fondą ir taip padėti finansuoti iš esmės įmokomis nepadengtą jo invalidumo pensiją.

Tačiau toks pasiūlymas būtų nevysiškai teisingas vyresnių žmonių atžvilgiu, kurių sąskaitose gali būti jau sukaupta nemaža lėšų. Jiems būtų kur kas palankiau gauti mažesnę socialinio draudimo invalidumo ar našlystės pensiją ir visas sąskaitos lėšas.

Invalidumo pensijos. Siūloma invalidumo pensijų sistemą pertvarkyti į netekto darbingumo pensijų sistemą. Tokios sąvokos kaip „invalidas“ išvis nelieka. Šio pertvarkymo tikslas – naujai įvertinti žmogaus negalią ir jam atverti naujas galimybes, tuo pat išvengiant diskriminacijos. Darbingo amžiaus asmenims bus nustatomas darbingumo lygis ir mokamos netekto darbingumo pensijos. Jas siūloma mokėti asmenims: pripažintiems nedarbingais (netekusiems 75 – 100 proc. darbingumo) – kaip I grupės invalidams; pripažintiems iš dalies darbingais (netekusiems 60 – 70 proc. ir 45 – 55 proc. darbingumo) atitinkamai kaip II bei III grupių invalidams.

Siūloma keisti ir minimalaus pensijų draudimo stažo reikalavimus, sušvelninant juos jaunu neįgaliųjų atžvilgiu: kol asmuo sukanka 22 metus, minimalus darbo stažas Valstybinei socialinio draudimo pensijai gauti būtų 2 mėnesiai (dabar yra 1 metai), o sukakus 22 metus – kasmet didinamas 2 mėnesiais per metus. Pavyzdžiui, 26 metų neįgaliesiems minimalaus stažo reikalavimas netekto darbingumo pensijai gauti būtų perpus mažesnis, negu galioja dabar (vietoj 2 metų – 1 metai). Nuo 38 metų minimalus darbo stažas būtų didinamas 6 mėnesiai per metus. Tačiau jo reikalavimai neviršytų minimalaus stažo, nustatyto senatvės pensijai – 15 metų. Tokiu būdu, mažinant stažo reikalavimus, jauniems žmonėms suteikiama galimybė prieš pradėdant dirbti įgyti reikiamą išsilavinimą.

Netekto darbingumo pensija būtų mokama iki senatvės pensijos amžiaus. Asmenims, iki to laiko gavusiems netekto darbingumo (invalidumo) pensijas, jų gavimo laikotarpį, skiriant senatvės pensiją, siūloma prilyginti dirbant įgytam stažui. Tai reiškia, jog kai asmuo nedirbo, bet gavo invalidumo (netekto darbingumo) pensiją, tų metų draudžiamųjų pajamų koeficientas būtų skaičiuojamas pagal šias pajamas, o kai gavo invalidumo (netekto darbingumo) pensiją ir dirbo, tų metų metinį draudžiamųjų pajamų koeficientą reikėtų apskaičiuoti pagal pajamas, kurios tuo metu buvo didesnės.

Siūloma nesulaukusiems senatvės pensijos amžiaus asmenims, dirbusiems po invalidumo pensijų paskyrimo daugiau nei 2 metus, jų pageidavimu vietoj invalidumo pensijų skirti netekto darbingumo pensijas, o sukakusiems senatvės pensijos amžių – senatvės pensijas.

Našlių ir našlaičių pensijos. Našlių pensijų mokėjimą reikėtų skirti į du laikotarpius – kai apdraustasis miršta kaupimo laikotarpiu, t.y. nesulaukęs pensinio amžiaus, ir kai apdraustasis miršta jau gaudamas pensiją. Pastarasis atvejis gali būti išspręstas, reikalaujant, kad asmenys, turintys išlaikytinių, privalomai įsigytų bendrą anuitetą. Tuomet mirus jo gavėjui, išmoka bus mokama jo išlaikomiems asmenims (našlei/našliui, vaikams).

Jei apdraustasis miršta dar kaupimo laikotarpiu ir laikomasi principo, kad lėšos asmeninėse sąskaitose jam priklauso nuosavybės teise, jos turėtų būti paveldimos bendra teisės aktų nustatyta tvarka, kaip ir kitas turtas.

Pensijų įmokų administravimas. Bet kurios reformos sėkmės laidas yra geras jos administravimo paruošimas. Pensijų reformos atveju tai pasakytina ne tik apie reformos vykdymo koordinavimą, bet visų pirma apie tinkamą įmokų ir išmokų administravimą.

Įmokų administravimui gali būti pasirinktas centralizuotas ir decentralizuotas būdas. Šiuo metu Lietuvoje pensijų sistemoje įmokų surinkimo būdas yra centralizuotas, tai reiškia, kad įmokas pensijų kaupimui renka Sodra, kuri jas perveda atitinkamiems pensijų fondams. Taikant decentralizuotą būdą, darbdaviai privalomąsias įmokas pervestų tiesiogiai pensijų fondams.

Lietuvoje pensijų kaupimo atveju rekomenduotinas centralizuotas įmokų surinkimas. Tai leidžia sutaupyti lėšas administravimui, nes vieningoje sistemoje lengviau užtikrinti surinkimo kontrolę, informacijos srautus. Sumažinama našta darbdaviams, kuriems kitu atveju tektų skaidyti dirbančiųjų įmokas daugeliui fondų. Be to, atsiranda informacijos barjeras tarp darbdavio ir pensijų fondų. Tai gana svarbus veiksnys, mažinantis darbdavio įtaką darbuotojui pasirenkant fondą.

Decentralizuotas įmokų surinkimas valstybei iš pradžių mažiau kainuoja (išlaidos perkeliamos iš esmės ant darbdavių ir pensijų fondų pečių). Tačiau vėliau įmokų kontrolė kainuoja daugiau nei centralizuotu atveju. Taip surenkant daug didesnė klaidų tikimybė (darbdaviui tenka pervadinėti įmokas į keletą skirtingų fondų), kurias aptikti ir ištaisyti brangiai kainuoja. Dėl to, kad patikrinimas tik atrankinis ir ilgai trunkantis, didesnės galimybės ir nemokėti įmokų.

Taigi, sugretinus abu šiuos įmokų surinkimo metodus, nesunku pastebėti, jog decentralizuotas neturi tiek teigiamų savybių dėl sistemos daugialypiškumo, kuri yra sunkiai kontroliuojama. Konkrečiu atveju – Lietuvoje, centralizuotai vykdant įmokų surinkimą įmokų patikrinimai tampa lengvesni, juos galima dažniau vykdyti, t.y. įvedus decentralizuotą surinkimą, atsirastų daug faktorių, sukeliančių įvairų diskomfortą ir efektas nebūtų teigiamas.

3.2. Numatomos pensijų reformos pasekmės

Dėl dalies įmokų nukreipimo iš Sodros privatiems pensijų fondams, jų nariai (dalyviai), sulaukę pensinio amžiaus gaus atitinkamai procentiškai sumažintą Sodros senatvės pensiją. Tą sumažinimą galėtų tikėtis kompensuoti papildoma pensija, lėšos kuriai būtų sukauptos privačiuose pensijų fonduose. Patys gyventojai turi teisę pasirinkti norimą pensijų fondą, kuris įmokas investuotų kapitalo rinkose ir todėl tas pasirinkimas iš dalies lemtų būsimos privačios pensijos dydį.

Valstybė neprisiima atsakomybės už privačios pensijos dydį. Remiasi taip vadinama „fiksuta įmoka“, t.y. valstybė privalomai nustato tik įmokos į pensijų fondus dydį ir kontroliuoja jos įmokėjimą. Pensijos dydis priklausys nuo kiekvieno asmens įmokų mokėjimo trukmės, atlyginimo, nuo kurio būtų mokamos įmokos dydžio ir įmokų investavimo sėkmės. Valstybė tik nustato bendras investavimo taisykles. Pirma, valstybė garantuos mažesnes, lyginant su dabartinėmis garantijomis, Sodros pensijas. To sumažinimo sąskaita atsirandančios papildomos privačios pensijos dydis paliekamas rinkos rizikai. Vieniems gyventojams gali pasisekti susikaupti didesnę privačią pensiją, kitiems – mažesnę, lyginant su paprasta Sodros pensijos dalimi.

Antra, papildomas pensijas siūloma valdyti privatiems pensijų fondams. Taigi, rinkoje atsiranda privačios institucijos, nuo kurių veiklos efektyvumo iš dalies priklausys gyventojų gerovė senatvėje.

Apibendrintai galima teigti, kad dalinis Sodros senatvės pensijų privatizavimas pasireiškia dalies valstybės atsakomybės už gyventojų apsaugą senatvėje perdavimu privačiam sektoriui.

Nuo 2035 metų dauguma darbingo amžiaus gyventojų dalyvaus privačiuose pensijų fonduose, todėl Sodros pajamos bus sumažėjusios maksimaliai ir vėliau liks tokiomis visam tolimesniam laikotarpiui. Taigi, dėl numatomos reformos, Sodros pajamų mažėjimas vyks tris dešimtmečius nuo 2004 iki 2035 metų.

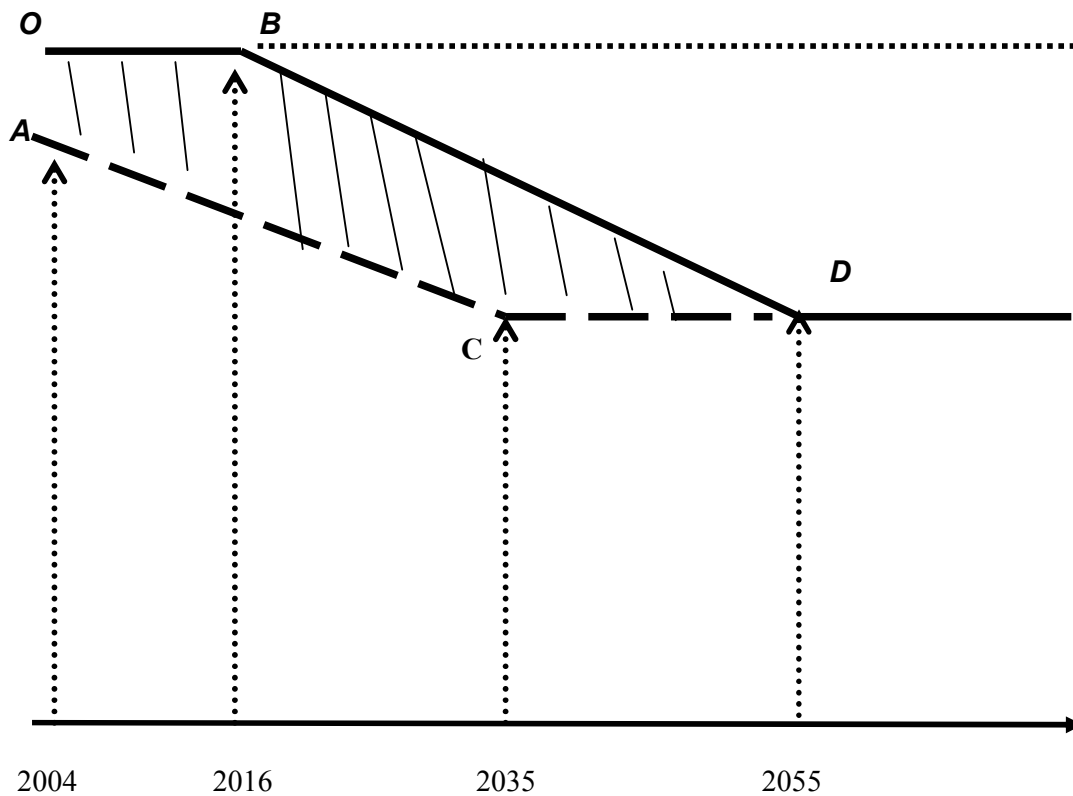
Sodros išlaidos pradės mažėti tik 2016 metais (taškas B 12 pav.), kai pensinį amžių pasieks pirmieji asmenys, dalyvaujantys privačiuose pensijų fonduose. Reformos pradžioje tie asmenys buvo 50 metų amžiaus ir pagal reformos įstatyme numatytą tvarką buvo vyriausi, kurie turėjo teisę pasirinkti dalyvavimą privačiame fonde vietoje dalies socialinio draudimo pensijos.

Šie asmenys pradės gauti dėl dalinio privatizavimo sumažintą socialinio draudimo pensiją, lyginant su ta, kokia būtų, jeigu jie būtų nepasirinkę dalyvavimo naujoje sistemoje. Todėl Sodros išlaidos ims mažėti.

Taigi, Sodros išlaidos apie dvylika pirmųjų reformos metų (nuo 2004 iki 2016) buvę pastoviomis, ims mažėti dėl sumažėjusių vyriausiųjų reformos dalyvių socialinio draudimo pensijų. Išlaidos mažės apie keturis dešimtmečius, maždaug iki 2055 metų, nes palaipsniui vis daugiau

apdraustųjų dalyvaujančių privačiuose fonduose pasieks pensinį amžių ir nuolat augs dalis pensininkų iš Socialinio draudimo gaunančių sumažintas pensijas.

Pensijų reformos Lietuvoje kaina

12 pav. Pensijų reformos Lietuvoje kaina

Žymėjimai:

- — — — — Sodros pajamos iš įmokų reformos metu
- Sodros išlaidos pensijoms reformos metu
- ..... Sodros pajamos ir išlaidos nedarant reformos
- .....> Svarbiausios reformos datos
- Grynosios pensijų reformos išlaidos

Apie 2055 metus Sodros išlaidos sumažės maksimaliai, nes pensijas gaus tik tie asmenys, kurie reformos pradžioje buvo 30 metų arba jaunesni ir todėl visi privalėjo dalyvauti privačiuose pensijų fonduose. Asmenys, kurie reformos pradžioje buvo virš 30 metų galėjo pasirinkti dalyvauti

ar ne reformuotoje sistemoje ir todėl dalis iš jų nusprendė nepereiti į privačius pensijų fondus. Todėl daliai iš jų tenka mokėti nesumažintą socialinio draudimo pensiją. [2].

Taigi, apie 2055 metus tokie asmenys (reformos pradžioje buvę virš 30 metų amžiaus ir išėję į pensiją apie 2035 metus) turėtų jau išmirti, atsižvelgiant į vidutinę gyvenimo trukmę po pensinio amžiaus. Apie 2055 metus Sodros išlaidų mažėjimas pasieks sumažėjusių pajamų lygį (taškas D 12 pav.) ir toliau išlaidos irgi liks pastoviomis.

Kaip matome, dėl socialinio draudimo pensijų mažėjimo reformos pasekoje, socialinio draudimo išlaidos pradės mažėti po dvylikos metų nuo reformos pradžios (2016 metais) ir mažės keturis dešimtmečius iki 2055 metų. Kaip parodyta aukščiau, Sodros pajamų mažėjimas vyks tris dešimtmečius nuo 2004 iki 2035 metų.

Išlaidų ir pajamų mažėjimo pradžios ir pabaigos laikotarpiai nesutampa. Soros biudžeto deficitas, susidaręs dėl reformos bus įveiktas tik apie 2055 metus, t.y. po 50 metų nuo reformos pradžios kai sumažėjusios socialinio draudimo pensijos sumažins išlaidų poreikį iki sumažėjusių pajamų lygio ir sugrąžins socialinio draudimo biudžeto balansą. Tuomet nebebus poreikio socialinio draudimo fondą papildomai finansuoti iš valstybės biudžeto. Todėl papildomo finansavimo poreikio požiūriu, pensijų reforma vyks apie 50 metų.

Pensijų reformos, o tuo pačiu ir Valstybės biudžeto papildomų išlaidų trukmė, tik viena reformos poveikio viešiesiems finansams pusė. Dar reikšmingesnis išlaidų dydžio klausimas. Valstybės biudžeto lėšų poreikį Sodros biudžeto deficito, atsirandančio dėl reformos, finansavimui visą reformos laikotarpį vaizduoja plotas AOBDC X 12 paveiksle. Reformos pradžioje – 2004 metais – socialinis draudimas netektų beveik 200 mln. litų (skaičiavimai pateikti 9 lentelėje).

9 lentelė. **Socialinio draudimo pajamų sumažėjimas dėl pensijų reformos 2004 m.**

Amžiaus grupės	Apdraustųjų skaičius, tūkst..	Privačių pensijų fondų dalyvių skaičius, tūkst..	Sodros pajamų sumažėjimas per metus (mln. Lt)*
20-24	117	117	35,1
25-29	172	172	51,6
30-34	176	88	26,4
35-39	202	101	30,3
40-44	178	89	26,7
45-49	154	77	23,1
Viso	999	644	193,2

*Skaičiuota su prielaida, kad visi asmenys iki 30 metų ir 50 proc. tarp 30 ir 50 metų amžiaus dalyvaus privačiuose pensijų fonduose ir po 2,5 proc. įmoka nuo vidutinės algos (1000 lt per mėnesį) bus pervedama iš Sodros į privačius fondus.

Vėliau kasmet Sodros biudžeto deficitas, kurį tektų dengti Valstybės biudžeto lėšomis, augtų, kol apie 2016 metus pasiektų apie 900 mln. litų kasmet (skaičiavimai pateikti 10 lentelėje).

10 lentelė. Socialinio draudimo pajamų sumažėjimas dėl pensijų reformos 2016 m.

Amžiaus grupės	Apdraustųjų skaičius, tūkst.	Privačių pensijų fondų dalyvių skaičius, tūkst..	Sodros pajamų sumažėjimas per metus (mln. Lt)*
20-24	117	117	77,2
25-29	172	172	113,5
30-34	176	176	116,2
35-39	202	202	133,3
40-44	178	89	58,7
45-49	154	77	50,8
50-54	116	58	38,3
55-60	88	44	29,0
Viso	1203	935	617,1

*Skaiciuota su prielaida, kad visi asmenys iki 40 metų ir 50 proc. tarp 40 ir 60 metų amžiaus privačiuose pensijų fonduose ir po 5,5 proc. įmoka nuo vidutinės algos (1000 Lt per mėnesį) bus pervedama iš Sodros į privačius fondus.

Taip per pirmąjį reformos etapą sukauptas socialinio draudimo biudžeto deficitas pasiektų apie 4,5 mlrd. Litų.

Per kitą reformos etapą (2016 – 2035 metais) socialinio draudimo pajamos mažėtų toliau ir laikotarpio pabaigai sumažėtų 794 mln. Lt (skaičiavimai pateikti 11 lentelėje). Tačiau nuo 2016 iki 2035 metų jau pradėtų mažėti ir socialinio draudimo išlaidos dėl pensijų mažėjimo.

11 lentelė. Socialinio draudimo pajamų sumažėjimas dėl pensijų reformos 2035 m.

Amžiaus grupės	Apdraustųjų skaičius, tūkst.	Privačių pensijų fondų dalyvių skaičius, tūkst.	Sodros pajamų sumažėjimas per metus (mln. Lt)*
20-24	117	117	77,2
25-29	172	172	113,5
30-34	176	176	116,2
35-39	202	202	133,3
40-44	178	178	117,5
45-49	154	154	101,6
50-54	116	116	76,6
55-60	88	88	58,1
Viso	1203	1203	794,0

*Skaiciuota su prielaida, kad visi asmenys iki 60 metų amžiaus dalyvaus privačiuose pensijų fonduose ir po 5,5 proc. įmoka nuo vidutinės algos (1000 Lt per mėnesį) bus pervedama iš Sodros į privačius fondus.

Sumažėtų socialinio draudimo pensijos, dėl to net vidutinė pensija sunkiai pasiektų santykinę skurdo ribą. Padaugėtų valstybės remiamų pensininkų skaičius, kurie yra dirbę už minimalią algą ir turėję pertraukas profesinėje karjeroje. Jų socialinio draudimo pensijos sudarytų

tik 60 proc. valstybės remiamų pajamų. Dėl to, taikomas fiksuotų įmokų privačių pensijų modelis, pastarosios sistemos pensijų dydžiai negarantuojami nei valstybės, nei darbdavių. Jie paliekami rinkos rizikai ir nesėkmingų investicijų atvejais visa atsakomybė paliekama patiems pensininkams. Todėl dėl tokios reformos senų žmonių socialinis saugumas sumažėja.

Nedidelė dalis gyventojų iš reformuotos sistemos pensijas pradės gauti tik po 12 -15 metų, o visi pagyvenę žmonės turėtų pereiti į naują sistemą tik po trisdešimties metų.

3.3. Lietuvos pensijų sistemos perspektyvos

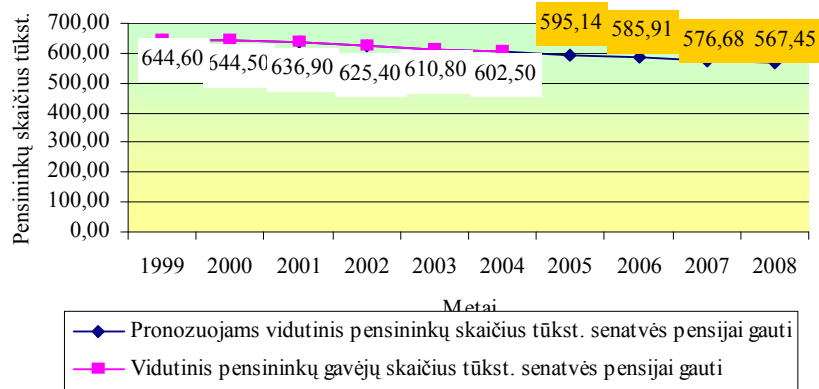
Norint numatyti tolimesnes Lietuvos pensijų sistemos perspektyvas, reikia įvertinti ir numatyti Lietuvos pensijų sistemos atskiras dalis, pagal pensininkų skaičių pensijai gauti ir pensijų dydžius. Autoriaus nuomone svarbiausios yra senatvės pensijų, netekto darbingumo (invalidumo) pensijų ir našlių, našlaičių bei maitintojo netekimo pensijų gavėjų skaičiaus ir vidutinių pensijų dydžių perspektyvos. Perspektyvos numatomos pagal dabartiniu metu egzistuojančią pensijų sistemą.

Numatomiems duomenims apskaičiuoti ir numatomiems rezultatams gauti, naudosime turimus šešių metų (1999-2004 m.) duomenis, jie pateikiami grafiškai. Pasinaudodami esamais duomenimis atliksime regresinę analizę. Nedidelis duomenų kintamumas mums leidžia pasirinkti tiesinės regresinės analizės būdą. Apskaičiavimams atlikti pasirenkamas mažiausių kvadratų metodas, nes jis leidžia tiksliausiai nustatyti mažiausiai nutolusią tiesę nuo duomenų.

Numatant senatvės pensijų gavėjų skaičiaus kitimą, pagal naudojamus duomenis ir juos pritaikius darbo pirmame skyriuje pateiktose (1), (2), (3) formulėse, gaunami koeficientai a ir b , kurie reikalingi apskaičiuojant tiesinę lygtį. Pagal skaičiavimus (4 priedas) gaunama tiesinė lygtis $y = -9,2314x + 659,7599$

Šioje lygtyje x – tai laikotarpiai (metai), kurių duomenys naudojami skaičiavimams. Pagal mūsų nagrinėjimą $x = 1$ atitinka 1999 metus, $x = 2$, $x = 3$ ir t.t. atitinkamai 2000m., 2001m.

Senatvės pensijų gavėjų skaičiaus perspektyvos pateiktos 13 paveiksle.

13 pav. Vidutinis pensininkų skaičius tūkst. senatvės pensijai gauti

Aproksimacijai nustatyti apskaičiuojamas apibrėžties koeficientas r . Jo skaičiavimas pateiktas taip pat 4 priede. Apskaičiavus senatvės pensijų gavėjų skaičiaus kitimą koeficientas $r^2 = 0,9451$. Tikslumas yra geras, nes koeficientas artimas vienetui.

Iš gautų rezultatų t.y. prognozuojamų 2005 - 2008 metų galima teigti, kad nekeičiant esamos pensijų sistemos, vidutinis pensininkų skaičius senatvės pensijai gauti kiekvienais metais turėtų palaipsniui mažėti, nes ilginamas pensinis amžius ir padidėjęs pensininkų mirtingumas.

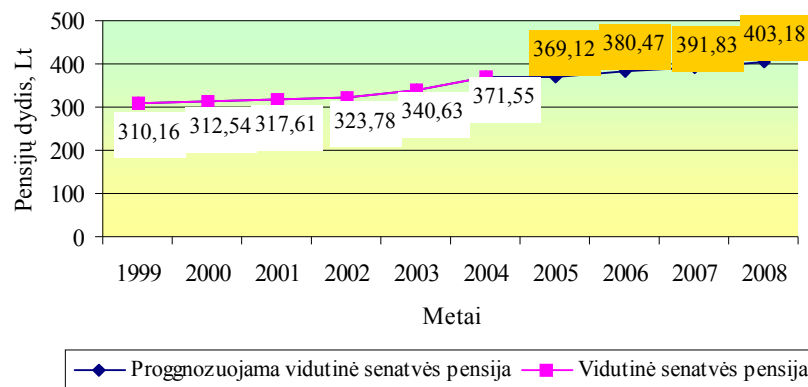
Numatant vidutinę senatvės pensiją ir jos kitimą imami 1999-2004 metų duomenys. Turimus duomenis pritaikius (1), (2), (3) formulėse, gaunami koeficientai a ir b , kurie reikalingi apskaičiuojant tiesinę lygtį.

Pagal skaičiavimus (5 priedas) gaunama tiesinė lygtis $y = 11,3543x + 289,6400$

Apskaičiavus vidutinę senatvės pensiją ir jos kitimą, gaunamas koeficientas $r^2 = 0,8246$.

Gautas koeficientas rodo, kad tikslumas yra pakankamai geras.

Vidutinės senatvės pensijos perspektyvos pateiktos 14 paveiksle.

14 pav. Vidutinė senatvės pensija, Lt.

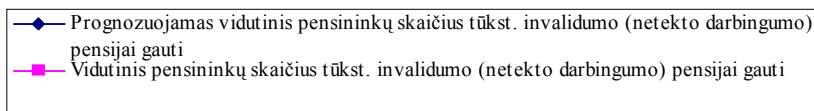
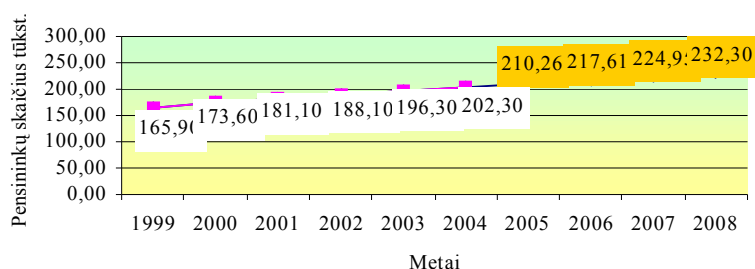
Iš gautų rezultatų t.y. prognozuojamų 2005 - 2008 metų galima teigti, kad nekeičiant esamos pensijų sistemos, vidutinė senatvės pensija kiekvienais metais turėtų palaipsniui didėti, tačiau ne žymiai, tad autorius sekančiame poskyryje pateiks pasiūlymus senatvės pensijų didinimui.

Numatant vidutinį pensininkų skaičių tūkst. invalidumo (netekto darbingumo) pensijai gauti imami 1999-2004 metų duomenys. Turimus duomenis pritaikius darbo pirmame skyriuje pateiktose (1), (2), (3) formulėse, gaunami koeficientai a ir b , kurie reikalingi apskaičiuojant tiesinę lygtį.

Pagal skaičiavimus (6 priedas) gaunama tiesinė lygtis $y = 7,3457x + 158,84$

Apskaičiavus vidutinį pensininkų skaičių tūkst. invalidumo (netekto darbingumo) pensijai gauti ir jo kitimą, gaunamas koeficientas $r^2 = 0,9987$. Gautas koeficientas rodo, kad tikslumas yra geras, nes artimas vienetui.

Vidutinio pensininkų skaičiaus tūkst. invalidumo (netekto darbingumo) pensijai gauti perspektyvos pateiktos 15 paveiksle.

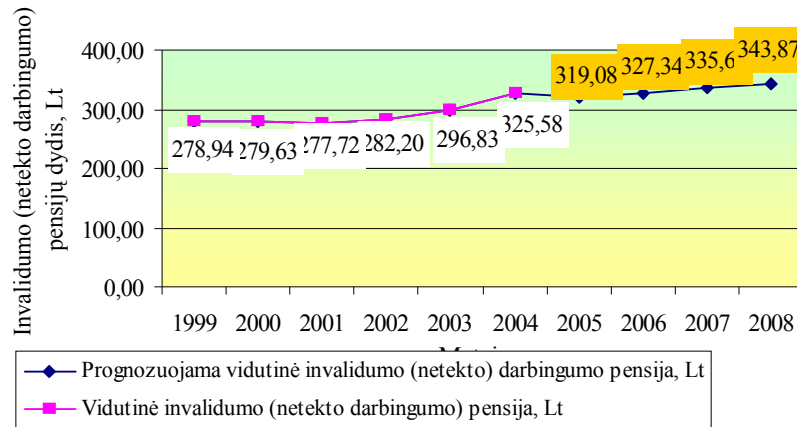
15 pav. Vidutinis pensininkų skaičius tūkst. invalidumo (netekto darbingumo) pensijai gauti

Iš gautų rezultatų t.y. prognozuojamų 2005 - 2008 metų galima teigti, kad nekeičiant esamos pensijų sistemos, vidutinis pensininkų skaičius tūkst. invalidumo (netekto darbingumo) pensijai gauti, turėtų palaipsniui didėti.

Numatant vidutinę invalidumo (netekto darbingumo) pensiją imami analizuojamų metų duomenys.

Vidutinės invalidumo (netekto darbingumo) pensijos perspektyvos pateiktos 16 paveiksle.

16 pav. Vidutinė invalidumo (netekto darbingumo) pensija, Lt

Pritaikius (1), (2), (3) formules, gaunami koeficientai a ir b, kurie reikalingi apskaičiuojant tiesinę lygtį.

Pagal skaičiavimus (7 priedas) gaunama tiesinė lygtis $y = 8,2651x + 261,2222$

Apskaičiavus vidutinę invalidumo (netekto darbingumo) pensiją ir jos kitimą, gaunamas koeficientas $r^2 = 0,6816$. Koeficientas rodo, kad tikslumas nėra pakankamai geras.

Iš gautų rezultatų t.y. prognozuojamų 2005 - 2008 metų galima teigti, kad nekeičiant esamos pensijų sistemos, vidutinė invalidumo (netekto darbingumo) pensija, turėtų didėti.

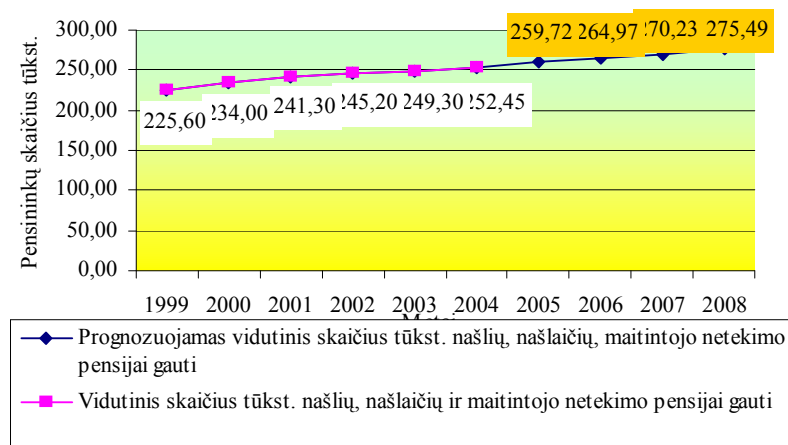
Numatant vidutinį skaičių tūkst. našlių, našlaičių ir maitintojo netekimo pensijai gauti imami nagrinėjamų metų duomenys.

Duomenis pritaikius pagal (1), (2), (3) formules, gaunami koeficientai a ir b, kurie reikalingi apskaičiuojant tiesinę lygtį.

Pagal skaičiavimus (8 priedas) gaunama tiesinė lygtis $y = 5,2586x + 222,905$

Apskaičiavus vidutinį skaičių tūkst. našlių, našlaičių ir maitintojo netekimo pensijai gauti ir jo kitimą, gaunamas koeficientas $r^2 = 0,9520$. Gautas koeficientas rodo, kad tikslumas yra geras.

Vidutinio skaičiaus tūkst. našlių, našlaičių ir maitintojo netekimo pensijai gauti perspektyvos pateiktos 17 paveiksle.

17 pav. Vidutinis skaičius tūkst. našlių, našlaičių, maitintojo netekimo pensijai gauti

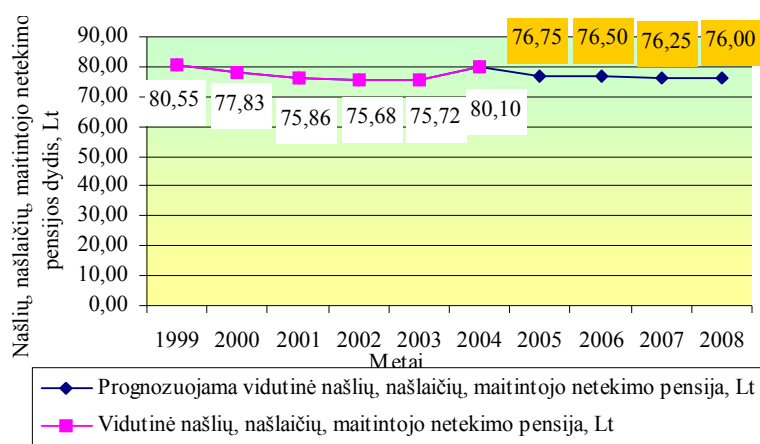
Iš gautų rezultatų t.y. prognozuojamų 2005 - 2008 metų galima teigti, kad nekeičiant esamos pensijų sistemos vidutinis skaičius tūkst. našlių, našlaičių, maitintojo netekimo pensijai gauti, turėtų didėti.

Numatant vidutinę našlių, našlaičių ir maitintojo netekimo pensiją imami 1999-2004 metų duomenys. Turimus duomenis pritaikius pirmame darbo skyriuje pateiktose (1), (2), (3) formulėse, gaunami koeficientai a ir b, kurie reikalingi apskaičiuojant tiesinę lygtį.

Pagal skaičiavimus (9 priedas) gaunama tiesinė lygtis $y = -0,250x + 78,50$

Apskaičiavus vidutinę našlių, našlaičių ir maitintojo netekimo pensiją ir jos kitimą, gaunamas koeficientas $r^2 = 0,8438$. Gautas koeficientas rodo, kad tikslumas yra pakankamai geras.

Vidutinės našlių, našlaičių, maitintojo netekimo pensijos perspektyvos pateiktos 18 paveiksle.

18 pav. Vidutinė našlių, našlaičių ir maitintojo netekimo pensija, Lt.

Iš gautų rezultatų t.y. prognozuojamų 2005 - 2008 metų galima teigti, kad vidutinė našlių, našlaičių, maitintojo netekimo pensija, turėtų nežymiai mažėti.

Šiame darbo poskyryje numačius Lietuvos pensijų sistemos perspektyvas, nekeičiant esamos pensijų sistemos pastebime, kad: vidutinis pensininkų skaičius senatvės pensijai gauti mažės, dėl pensinio amžiaus ilginimo ir mirtingumo; vidutinė senatvės pensija didės, tačiau ne ženkliai; vidutinis pensininkų skaičius invalidumo (netekto darbingumo) pensijai gauti didės; nes daugeliui yra neteisėtai skiriamos invalidumo (netekto darbingumo) grupės; vidutinė invalidumo (netekto darbingumo) pensija didės; vidutinis skaičius našlių, našlaičių, maitintojo netekimo pensijai gauti didės, tačiau tai neigiamai veikia pačią pensijų sistemą; vidutinė našlių, našlaičių ir maitintojo netekimo pensija mažės. Numačius dabartinės pensijų sistemos perspektyvas, autorius sekančiame darbo poskyryje pateiks išvelgtus sistemos trūkumus bei pateiks pasiūlymus pensijų sistemos tobulinimui.

IŠVADOS

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę galima išskirti šiuos pagrindinius teorinius pensijų modelius:

- pagalbos;
- pilietybės;
- darbo santykių;
- grupinio draudimo;
- individualaus draudimo.

Įvertinus Lietuvos pensijų draudimo sistemą nustatyta, kad Lietuvos valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijų sistema atspindi *Pilietybės* ir *Darbo santykių* modelių bruožus. *Grupinio* draudimo schemų Lietuvoje yra privačių pensijų fondų kūrimas. Individualaus draudimo modelio bruožus atspindi pensijos kaupimas gyvybės draudimo įmonėse ar pensijų fonduose.

2. Išanalizavus Lietuvos pensijų sistemą, nustatyta, kad Lietuvos valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijų sistemoje atsispindi pilietybės ir darbo santykių pensinio aprūpinimo modelių bruožai. O taip pat šiuo metu vis labiau pradeda ryškėti ir individualaus draudimo bruožai.

3. Pagrindiniai finansavimo būdai: einamųjų mokėjimų ir kaupimas. Iki pensijų reformos Lietuvoje pensijų draudimo sistema buvo finansuojama tik einamųjų mokėjimų būdu ir nesugebėjo užtikrinti jai keliamų tikslų – bazinė pensija neužtikrino apsaugos nuo skurdo, papildoma pensijos dalis – prarastų pajamų kompensavimo. Įvedus kaupimo būdą ši problema palaipsniui bus išspręsta.

4. Lietuvos pensijų sistema administruojama pagrindinai centralizuotai, nes pensijų sistema reguliuojama valstybės, tačiau po 2004 m. pensijų reformos atsiranda ir decentralizuotas administravimas, nes pradėta kaupti pensijas privačiuose pensijų kaupimo fonduose.

5. Pensijų reformos esmė – kiekvienam šalies gyventojui suteikti galimybę pačiam aktyviai planuoti savo pajamas senatvėje. Tai turės įtaką ir Lietuvos ekonomikai. Mažės šešėlinė ekonomikos dalis, t.y. privatus pensijų kaupimas skatins darbuotojus siekti, kad būtų deklaruojamas realus, o ne minimalus darbo užmokestis.

6. Atlikus pensijų skaičiaus bei pensijų dydžio statistinę prognozę, nustatyta, kad:

- senatvės pensiją gaunančių pensininkų skaičius turėtų palaipsniui mažėti, tuo tarpu pati senatvės pensija bei išmokos pensijoms mokėti – didėti.
- invalidumo pensiją gaunančių skaičius turėtų didėti kaip ir pati invalidumo pensija. Išmokos šios rūšies pensijai turėtų didėti.
- našlių, našlaičių ir maitintojo netekties pensiją gaunančių skaičius turėtų didėti, tuo tarpu pati pensija palaipsniui mažėja. Išmokos šios rūšies pensijai, artimiausius kelerius metus turėtų nekisti.

7. Išlaikant pensinių išmokų didėjimo tendencijas, yra tikimybė, kad įplaukos į socialinio draudimo fondo biudžetą augs lėčiau nei išmokos. Tokiu būdu yra rizika, jog susidarys socialinio draudimo fondo biudžeto deficitas, keliantis grėsmę visai socialinio draudimo sistemai.

8. Dėl pensijų reformos VSDF pajamos turėtų mažėti iki 2035, o išlaidos didės iki 2016 metų, kai pensinį amžių pasieks pirmieji asmenys, dalyvaujantys privačiuose pensijų fonduose.

9. Dabartinė invalidumo pensijų skyrimo tvarka neskatina neįgalius asmenis integruotis į darbo rinką. Invalidumo pensijų sistemą siūloma pertvarkyti į netekto darbingumo pensijų sistemą. Tikslas – atsisakyti sąvokos „invalidas“, siekiant išvengti diskriminacijos neįgaliųjų atžvilgiu. Esminis akcentas – naujai įvertinama žmogaus negalia ir jam atsiveriančios galimybės.

10. Siūloma keisti minimalaus pensijų draudimo stažo reikalavimus invalidumo pensijai gauti, sušvelninant juos jaunų neįgaliųjų atžvilgiu. Autorė siūlo į draudimo stažą invalidumo pensijai gauti įskaityti mokymosi laikotarpį, jeigu asmuo tapo neįgaliu mokymosi laikotarpiu.

11. Siekiant išvengti lyties diskriminacijos, siūlytina suvienodinti vyrų ir moterų pensinį amžių. Būtina atsižvelgti į tai, kad Lietuvos moterų gyvenimo trukmė vidutiniškai ilgesnė 10 m. nei vyrų.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Čepinskis J., Raškinis D., Stanevičius R., Šernius A., Draudimas – Kaunas: Epaisas Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 1996
2. Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos. <http://politika.osf.lt/eurointegracija/santraukos/DalyvavimasPensijuReformoje.htm> (2005-04-25)
3. Guogis A. Socialiniai politikos modeliai. – Vilnius: Eugrimas, 2000
4. Guogis A, Bernotas D., Ūselis D. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. – Vilnius: Eugrimas, 2000
5. Informacija. – http://www.sodra.lt/lt.php/informacija_dirbantiesiems/informacija/105 (2005-02-20)
6. Invalidumo pensija
<http://www.sodra.lt/lt.php/sodros_vykdomos_ismokos/pensijos/invalidumo_pensija/164>
(2005-01-20)
7. Kanapickienė R. Pensijų sistemos kūrimas Lietuvoje. – <http://www.ku.lt/leidykla/tiltai/2004/29.php> (2005 02 04)
8. Lazutka R. Socialinės politikos modeliai ir tikrovė // Aljansas. – 1994, Nr. 6. p. 25-30
9. Lietuvos respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymas // <http://www.sodra.lt/litlex/sąrašas.htm> (2005-03-25)
10. Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. – 2006. Nr. 62-2281
11. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. – <http://3lrs.lt/Dpaieska.htm> (2005 06 20)
12. Makinen T. Structural pressures, social policy and poverty. International Social Security Review, 1999 No. 4, p. 8
13. Martinėnas B. Eksperimento duomenų statistinė analizė. Mokomoji knyga. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Technika, 2004. 101 p.
14. Našlių ir našlaičių pensija. – http://www.sodra.lt/lt.php/informacija_dirbantiesiems/informacija/lt.php/sodros_vykdomos_ismokos/pasalpos/lt.php/sodros_vykdomos_ismokos/pensijo/nasliu_ir_naslaiciu_pensija/165
(2005-03-20)
15. Palme J. Pension Rithts in Welfare Capitaisam. The Development of Old Age Pensions in 18 OECD Countries. Swedish Institute for Social research, 1990

16. Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas: kolektyvinė monografija/ Stankūnienė V., Eidukienė V., Ruževskis R., ir kt. – Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001
17. Pensijų reformos perspektyvos. – <http://www.lrinka.lt/Pranesim/index.phtml> (2004-12-20)
18. Pensijų sistema. – <http://www.fiv.lt/pfondai/psistemap.php> (2005 01 24)
19. Pensinį amžių didina ne tik Lietuva // Esu – 2002, Nr. 5
20. Perminienė L. Draudimo stažas pensijai gauti // Mokesčių žinios – 2003 rugpjūčio 25-31
21. Perminienė L. našlių ir našlaičių pensijos // Esu – 2002, Nr. 14
22. Perminienė L. Našlių ir našlaičių pensijos // Mokesčių žinios – 2003 rugsėjo 22-28
23. Perminienė L. Socialinio draudimo invalidumo pensija // Mokesčių žinios – 2003 lapkričio 3-9, Nr. 44
24. Petrauskas A. Invalidumas: tarp priežasčių ir tikrovės // Esu, Nr. 16. 1998
25. Petrauskas A. Kodėl mažėja ir dirbančių invalidų? // Esu, Nr. 16. 2001
26. Pieters D. Įvadas į socialinės apsaugos principus. – Vilnius: Eugrimas, 1998
27. Poškutė V. Pensijų sistemos ir jų reformavimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, ekonomika (04S). – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2000
28. Ragauskaitė R. Pensijų reforma ant populiarumo bangos // Pensijų reforma specialus „Respublikos“ priedas – 2003, lapkričio 8.
29. SADM: Socialinis pranešimas 2001 Vilnius: „Puntukas“. – 2002
30. SADM: Socialinis pranešimas 2002 Vilnius: „Puntukas“. – 2003
31. SADM: Socialinis pranešimas 2003 <<http://www.socmin.lt/index.php?-1526392050>> (2005-04-13)
32. Salminen K. Pension Schemes in the Making. A. Comparartive Study of the Scandinavian Countries. Helsinki: The Central Pension Security Institute, 1993.
33. Valdymas ir struktūra <http://www.sodra.lt/lt.php/apie_sodra/valdymas_ir_struktura/valdymas_ir_struktura/2> (2005-01-20)
34. Našlių ir našlaičių pensija.. – <http://www.sodra.lt/print.php> (2005 07 12)
35. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2000 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. – 1999 Nr. 110-3205
36. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2001 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. – 2000, Nr. 113-3620
37. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2002 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. – 2001 Nr. 112-1067

38. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2003 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. – 2002 Nr. 123-5528
39. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2004 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. – 2004 Nr. 4-25
40. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2005 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. – 2004 Nr. 171-6323
41. Valstybinis socialinis draudimas 1998 Statistiniai duomenys. – Vilnius: „Sodra press“, 1999. 64 p.
42. Valstybinis socialinis draudimas 1999 Statistiniai duomenys. – Vilnius: „Sodra press“, 2000. 64 p.
43. Valstybinis socialinis draudimas 2000 Statistiniai duomenys. – Vilnius: „Infospauda“, 2001 – 64 p.
44. Valstybinis socialinis draudimas 2001 Statistiniai duomenys. – Vilnius, 2002.
45. Valstybinis socialinis draudimas 2002 Statistiniai duomenys. – Vilnius, 2003.
46. Valstybinis socialinis draudimas 2003 Statistiniai duomenys. – Vilnius, 2004.
47. Valstybinis socialinis draudimas 2004 Statistiniai duomenys. – Vilnius, 2005.

SANTRAUKA

Lietuvos pensijų draudimo sistemos analizė

Magistrantūros studijų baigiamasis darbas, 75 puslapių, 18 paveikslų, 11 lentelių, 47 literatūros šaltinių, 9 priedai, lietuvių kalba.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: pensijų sistema, senatvės pensijos, invalidumo (netekto darbingumo) pensijos, našlių ir našlaičių (maitintojo netekimo) pensijos, pensijų modeliai, pensijų reforma.

Tyrimo objektas: Lietuvos valstybinio socialinio pensijų draudimo sistema.

Tyrimo tikslas: įvertinti Lietuvos socialinio draudimo pensijų sistemą ir numatyti jos perspektyvas.

Darbo uždaviniai:

- išanalizuoti ir įvertinti skirtingų gerovės tradicijų ir socialinio draudimo pensijų sistemos priklausomumą;
- įvertinti Lietuvos socialinio draudimo pensijų sistemą;
- atlikti Lietuvos Valstybinio socialinio draudimo sistemos analizę;
- atskleisti dabartines socialinio draudimo pensijų problemas ir numatyti Valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemos perspektyvas.

Tyrimo metodai: literatūros analizės ir sintezės, įstatymų, reglamentuojančių pensinį aprūpinimą Lietuvoje analizės, grafinis vaizdavimas, monografinis, loginės analizės ir sintezės, duomenų sisteminimo metodai.

SUMMARY

Analyzes of social pension insurance system in Lithuania

Master final work, 75 pages, 18 figures, 11 tables, 47 sources of literature, 9 appendixes, in lithuanian.

KEY WORDS: pension system, superannuation, disability pension, orphan and widowhood pension, pension models, pension reform.

Research object: state social pension insurance system in lithuania.

Research aim: to evaluate and foresee perspectives of Lithuania's state social pension insurance system.

Objectives:

- to analyse and evaluate relations between various traditions and NATIONAL social pension insurance system;
- to evaluate state social pension system in Lithuania;
- to analyse the state social insurance system in Lithuania;
- to identify current problems of state social pensions and foresee perspectives of state social pension insurance system.

Research methods: analysis of scientific literature and synthesis, analysis of the laws, graphic portrayal, monograph, logical analysis and synthesis, data systematize.

Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos skyriai

Dokumentų tvarkymo skyrius

Draudimo organizavimo skyrius

Finansų ir apskaitos skyrius

Įmokų administravimo skyrius

Informacinės sistemos eksploatavimo skyrius

Informacinės sistemos plėtros skyrius

Komunikacijos skyrius

Pašalpų ir nedarbingumo kontrolės skyrius

Pensijų skyrius

Personalo ir valdymo paslaugų skyrius

Statistikos, analizės ir prognozės skyrius

Tarptautinių ryšių skyrius

Teisės skyrius

Ūkio valdymo skyrius

Vidaus audito taryba

Senatvės pensijos amžiaus ir būtinojo stažo senatvės pensijai gauti lentelės

Vyrai

METAİ	PENSINIS AMŽIUS	GIMIMO METAİ
1995	60 m. 2 mėn.	1935 m. sausio 1 d. – 1935 m. spalio 31 d.
1996	60 m. 4 mėn.	1935 m. lapkričio 1 d. – 1936 m. rugpjūčio 31 d.
1997	60 m. 6 mėn.	1936 m. rugsėjo 1 d. – 1937 m. birželio 30 d.
1998	60 m. 8 mėn.	1937 m. liepos 1 d. – 1938 m. balandžio 30 d.
1999	60 m. 10 mėn.	1938 m. gegužės 1 d. – 1939 m. vasario 28 d.
2000	61 m.	1939 m. kovo 1 d. – 1939 m. gruodžio 31 d.
2001	61 m. 6 mėn.	1940 m. sausio 1 d. – 1940 m. birželio 30 d.
2002	62 m.	1940 m. liepos 1 d. – 1940 m. gruodžio 31 d.
2003	62 m. 6 mėn.	1941 m. sausio 1 d. ir t.t.

Moterys

METAİ	PENSINIS AMŽIUS	GIMIMO METAİ
1995	55 m. 4 mėn.	1940 m. sausio 1 d. – 1940 m. rugpjūčio 31 d.
1996	55 m. 8 mėn.	1940 m. rugsėjo 1 d. – 1941 m. balandžio 30 d.
1997	56 m.	1941 m. gegužės 1 d. – 1941 m. gruodžio 31 d.
1998	56 m. 4 mėn.	1942 m. sausio 1 d. – 1942 m. rugpjūčio 31 d.
1999	56 m. 8 mėn.	1942 m. rugsėjo 1 d. – 1943 m. balandžio 30 d.
2000	57 m.	1943 m. gegužės 1 d. – 1943 m. gruodžio 31 d.
2001	57 m. 6 mėn.	1944 m. sausio 1 d. – 1944 m. birželio 30 d.
2002	58 m.	1944 m. liepos 1 d. – 1944 m. gruodžio 31 d.
2003	58 m. 6 mėn.	1945 m. sausio 1 d. – 1945 m. birželio 30 d.
2004	59 m.	1945 m. liepos 1 d. – 1945 m. gruodžio 31 d.
2005	59 m. 6 mėn.	1946 m. sausio 1 d. – 1946 m. birželio 30 d.
2006	60 m.	1946 m. liepos 1 d. ir t.t.

Stažas invalidumo (netekto darbingumo) pensijai gauti

Amžius	Minimalus stažas	Butinasis stažas
Iki 22	2 mėn.	1 m.
22	4 mėn.	1 m.
23	6 mėn.	1 m.
24	8 mėn.	1 m. 4 mėn.
25	10 mėn.	1 m. 8 mėn.
26	1 m.	2 m.
27	1 m. 2 mėn.	2 m. 4 mėn.
28	1 m. 4 mėn.	2 m. 8 mėn.
29	1 m. 6 mėn.	3 m.
30	1 m. 8 mėn.	3 m. 4 mėn.
31	1 m. 10 mėn.	3 m. 8 mėn.
32	2 m.	4 m.
33	2 m. 2 mėn.	4 m. 4 mėn.
34	2 m. 4 mėn.	4 m. 8 mėn.
35	2 m. 6 mėn.	5 m.
36	2 m. 8 mėn.	5 m. 4 mėn.
37	2 m. 10 mėn.	5 m. 8 mėn.
38	3 m.	6 m.
39	3 m. 6 mėn.	7 m.
40	4 m.	8 m.
41	4 m. 6 mėn.	9 m.
42	5 m.	10 m.
43	5 m. 6 mėn.	11 m.
44	6 m.	12 m.
45	6 m. 6 mėn.	13 m.
46	7 m.	14 m.
47	7 m. 6 mėn.	15 m.
48	8 m.	16 m.
49	8 m. 6 mėn.	17 m.
50	9 m.	18 m.
51	9 m. 6 mėn.	19 m.
52	10 m.	20 m.
53	10 m. 6 mėn.	21 m.
54	11 m.	22 m.
55	11 m. 6 mėn.	23 m.
56	12 m.	24 m.
57	12 m. 6 mėn.	25 m.
58	13 m.	26 m.
59	13 m. 6 mėn.	27 m.
60	14 m.	28 m.
61	14 m. 6 mėn.	29 m.
62	15 m.	30 m.
63	15 m.	30 m.
64	15 m.	30 m.
65	15 m.	30 m.

Senatvės pensijų gavėjų skaičius, tūkst.

n	y	x	x ²	y ²	xy	y'	y'y	y' ²
1	644,60	1	1	415509,16	644,60	650,53	419330,67	423187,33
2	644,50	2	4	415380,25	1289,00	641,30	413315,98	411261,97
3	636,90	3	9	405641,61	1910,70	632,07	402562,64	399507,06
4	625,40	4	16	391125,16	2501,60	622,83	389520,57	387922,57
5	610,80	5	25	373076,64	3054,00	613,60	374788,65	376508,52
6	602,50	6	36	363006,25	3615,00	604,37	364133,83	365264,91
Sumos	3764,70	21	91	2363739,07	13014,9	3764,70	2363652,35	2363652,35
Vidurkiai	627,45	3,5	15,17	393956,51	2169,15	627,45	393942,06	393942,06

čia:

n - stebėjimų skaičius

y – duomenų reikšmė x laiko momentui (nagrinėjamiems metams)

x – nagrinėjamas laiko momentas (nagrinėjami pasirinkti metai)

y' – normalinės lygties reikšmė x laiko momentui

Reikšmėms apskaičiuoti naudojamos (3) ir (4) formulės.

$$b = \frac{13014,90 - 21 \cdot 3764,70 / 6}{91 - (21)^2 / 6} = \frac{-161,55}{17,5} = -9,2314$$

$$a = 627,45 - 3,5 \cdot (-9,2314) = 659,7599$$

Gaunama tiesinė lygtis

$$y' = (-9,2314)x + 659,7599$$

$$y = 595,14 \text{ (2005 m.)}$$

$$y = 585,91 \text{ (2006 m.)}$$

$$y = 576,68 \text{ (2007 m.)}$$

$$y = 567,45 \text{ (2008 m.)}$$

Apskaičiuojamas koreliacijos koeficientas tarp y ir y' :

$$Q_y = \sqrt{\frac{(650,53 - 627,45)^2 + (641,30 - 627,45)^2 + (632,07 - 627,45)^2 + (622,83 - 627,45)^2 + (613,60 - 627,45)^2 + (604,37 - 627,45)^2}{6}} = 15,7656$$

$$Q_y = \sqrt{\frac{(644,60 - 627,45)^2 + (644,50 - 627,45)^2 + (636,90 - 627,45)^2 + (625,40 - 627,45)^2 + (610,80 - 627,45)^2 + (602,50 - 627,45)^2}{6}} = 16,2176$$

$$r_{yy'} = \frac{248,5575}{15,7656 \cdot 16,2176} = 0,9721$$

Taip pat apskaičiuojamas apibrėžties koeficientas

Vidutinė senatvės pensija, Lt

n	y	x	x ²	y ²	xy	y'	y'y	y' ²
1	310,16	1	1	96199,23	310,16	300,99	93356,39	90594,56
2	312,54	2	4	97681,25	625,08	312,35	97621,43	97561,64
3	317,61	3	9	100876,11	952,83	323,70	102811,27	104783,55
4	323,78	4	16	104833,49	1295,12	335,06	108484,81	112263,30
5	340,63	5	25	116028,80	1703,15	346,40	117998,13	120000,51
6	371,55	6	36	138049,40	2229,3	357,77	132927,86	127996,32
Sumos	1976,27	21	91	653668,28	7115,64	1976,27	653199,88	653199,88
Vidurkiaiai	329,38	3,5	15,17	108944,71	1185,94	329,38	108866,65	108866,65

čia:

n - stebėjimų skaičius

y – duomenų reikšmė x laiko momentui (nagrinėjamiems metams)

x – nagrinėjamas laiko momentas (nagrinėjami pasirinkti metai)

y' – normalinės lygties reikšmė x laiko momentui

Reikšmėms apskaičiuoti naudojamos (3) ir (4) formulės.

$$b = \frac{7115,64 - 21 \cdot 1976,27 / 6}{91 - (21)^2 / 6} = \frac{198,70}{17,5} = 11,3543$$

$$a = 329,38 - 3,5 \cdot 11,3543 = 289,6400$$

Gaunama tiesinė lygtis

$$y' = 11,3543x + 289,6400$$

$$y = 369,12 \text{ (2005 m.)}$$

$$y = 380,47 \text{ (2006 m.)}$$

$$y = 391,83 \text{ (2007 m.)}$$

$$y = 403,18 \text{ (2008 m.)}$$

Apskaičiuojamas koreliacijos koeficientas tarp y ir y':

$$Q_{y'} = \sqrt{\frac{(300,99 - 329,38)^2 + (312,35 - 329,38)^2 + (323,70 - 329,38)^2 + (335,06 - 329,38)^2 + (346,40 - 329,38)^2 + (357,77 - 329,38)^2}{6}} = 19,3924$$

$$Q_y = \sqrt{\frac{(310,16 - 329,38)^2 + (312,54 - 329,38)^2 + (317,61 - 329,38)^2 + (323,78 - 329,38)^2 + (340,63 - 329,38)^2 + (371,55 - 329,38)^2}{6}} = 21,3220$$

$$r_{yy'} = \frac{375,4656}{19,3924 \cdot 21,3220} = 0,9081$$

Taip pat apskaičiuojamas apibrėžties koeficientas

$$r^2 = 0,8246$$

Vidutinis pensininkų skaičius tūkst. invalidumo (netekto darbingumo) pensijai gauti

n	y	x	x ²	y ²	xy	y'	y'y	y' ²
1	165,90	1	1	27522,81	165,90	166,19	27570,21	27617,69
2	173,60	2	4	30136,96	347,20	173,53	30125,05	30113,15
3	181,10	3	9	32797,21	543,30	180,88	32756,84	32716,53
4	188,10	4	16	35381,61	752,40	188,22	35404,71	35427,88
5	196,30	5	25	38533,69	981,50	195,57	38390,10	38247,04
6	202,30	6	36	40925,29	1213,80	202,91	41049,54	41174,17
Sumos	1107,30	21	91	205297,57	4004,10	1107,30	205296,45	205296,45
Vidurkiai	184,55	3,5	15,17	34216,26	667,35	184,55	34216,07	34216,07

čia:

n - stebėjimų skaičius

y – duomenų reikšmė x laiko momentui (nagrinėjamiems metams)

x – nagrinėjamas laiko momentas (nagrinėjami pasirinkti metai)

y' – normalinės lygties reikšmė x laiko momentui

Reikšmėms apskaičiuoti naudojamos (3) ir (4) formulės.

$$b = \frac{4004,10 - 21 \cdot 1107,30 / 6}{91 - (21)^2 / 6} = \frac{128,55}{17,50} = 7,3457$$

$$a = 184,55 - 3,5 \cdot 7,3457 = 158,84$$

Gaunama tiesinė lygtis

$$y' = 7,3457x + 158,84$$

$$y = 210,26 \text{ (2005 m.)}$$

$$y = 217,61 \text{ (2006 m.)}$$

$$y = 224,95 \text{ (2007 m.)}$$

$$y = 232,30 \text{ (2008 m.)}$$

Apskaičiuojamas koreliacijos koeficientas tarp y ir y':

$$Q_y = \sqrt{\frac{(166,19 - 184,55)^2 + (173,53 - 184,55)^2 + (180,88 - 184,55)^2 + (188,22 - 184,55)^2 + (195,57 - 184,55)^2 + (202,91 - 184,55)^2}{6}} = 12,5452$$

$$Q_y = \sqrt{\frac{(165,90 - 184,55)^2 + (173,60 - 184,55)^2 + (181,10 - 184,55)^2 + (188,10 - 184,55)^2 + (196,30 - 184,55)^2 + (202,30 - 184,55)^2}{6}} = 12,5523$$

$$r_{y'y} = \frac{157,3675}{12,5452 \cdot 12,5523} = \frac{157,3675}{157,4711} = 0,9993$$

Taip pat apskaičiuojamas apibrėžties koeficientas

$$r^2 = 0,9987$$

Vidutinė invalidumo (netekto darbingumo) pensija, Lt

n	y	x	x ²	y ²	xy	y'	y'y	y' ²
1	278,94	1	1	77807,52	278,94	269,49	75170,77	72623,38
2	279,63	2	4	78192,94	559,26	277,75	77667,89	77146,37
3	277,72	3	9	77128,40	833,16	286,02	79432,77	81805,98
4	282,20	4	16	79636,84	1128,80	294,28	83046,54	86602,22
5	296,83	5	25	88108,05	1484,15	302,55	89805,22	91535,08
6	325,58	6	36	106002,34	1953,48	310,81	101194,42	96604,58
Sumos	1740,90	21	91	506876,08	6237,79	1740,90	506317,60	506317,60
Vidurkiai	290,15	3,5	15,17	84479,35	1039,632	290,15	84386,27	84386,27

čia:

n - stebėjimų skaičius

y – duomenų reikšmė x laiko momentui (nagrinėjamiems metams)

x – nagrinėjamas laiko momentas (nagrinėjami pasirinkti metai)

y' – normalinės lygties reikšmė x laiko momentui

Reikšmėms apskaičiuoti naudojamos (3) ir (4) formulės.

$$b = \frac{6237,79 - 21 \cdot 290,15}{91 - (21)^2 / 6} = \frac{144,64}{17,5} = 8,2651$$

$$a = 290,15 - 3,50 \cdot 8,2651 = 261,2222$$

Gaunama tiesinė lygtis

$$y' = 8,2651x + 261,2222$$

$$y = 319,08 \text{ (2005 m.)}$$

$$y = 327,34 \text{ (2006 m.)}$$

$$y = 335,61 \text{ (2007 m.)}$$

$$y = 343,87 \text{ (2008 m.)}$$

Apskaičiuojamas koreliacijos koeficientas tarp y ir y':

$$Q_{y'} = \sqrt{\frac{(269,49 - 290,15)^2 + (277,75 - 290,15)^2 + (286,02 - 290,15)^2 + (294,28 - 290,15)^2 + (302,55 - 290,15)^2 + (310,81 - 290,15)^2}{6}} = 17,0975$$

$$Q_y = \sqrt{\frac{(278,94 - 290,15)^2 + (279,63 - 290,15)^2 + (277,72 - 290,15)^2 + (282,20 - 290,15)^2 + (296,83 - 290,15)^2 + (325,58 - 290,15)^2}{6}} = 14,1153$$

$$r_{yy'} = \frac{199,2475}{17,0975 \cdot 14,1153} = 0,8256$$

Taip pat apskaičiuojamas apibrėžties koeficientas

$$r^2 = 0,6816$$

Vidutinis skaičius tūkst. našlių, našlaičių, maitintojo netekimo pensijai gauti

n	y	x	x ²	y ²	xy	y'	y'y	y' ²
1	225,60	1	1	50895,36	225,60	228,16	51473,70	52056,61
2	234,00	2	4	54756,00	468,00	233,42	54620,78	54485,50
3	241,30	3	9	58225,69	723,90	238,68	57593,66	56968,48
4	245,20	4	16	60123,04	980,80	243,94	59813,91	59506,37
5	249,30	5	25	62150,49	1246,50	249,20	62125,02	62099,57
6	252,45	6	36	63731,00	1514,70	254,45	64237,52	64748,07
Sumos	1447,85	21	91	349881,58	5159,50	1447,85	349864,60	349864,60
Vidurkiai	241,31	3,5	15,17	58313,60	859,9167	241,31	58310,77	58310,77

čia:

n - stebėjimų skaičius

y – duomenų reikšmė x laiko momentui (nagrinėjamiems metams)

x – nagrinėjamas laiko momentas (nagrinėjami pasirinkti metai)

y' – normalinės lygties reikšmė x laiko momentui

Reikšmėms apskaičiuoti naudojamos (3) ir (4) formulės.

$$b = \frac{5159,50 - 21 \cdot 1447,85 / 6}{91 - (21)^2 / 6} = \frac{92,025}{17,50} = 5,2586$$

$$a = 241,21 - 3,5 \cdot 5,2586 = 222,905$$

Gaunama tiesinė lygtis

$$y' = 5,2586x + 222,905$$

$$y = 259,72 \text{ (2005 m.)}$$

$$y = 264,97 \text{ (2006 m.)}$$

$$y = 270,23 \text{ (2007 m.)}$$

$$y = 275,49 \text{ (2008 m.)}$$

Apskaičiuojamas koreliacijos koeficientas tarp y ir y' :

$$Q_y = \sqrt{\frac{(228,16 - 241,21)^2 + (233,42 - 241,21)^2 + (238,68 - 241,21)^2 + (243,94 - 241,21)^2 + (249,20 - 241,21)^2 + (254,45 - 241,21)^2}{6}} = 8,9807$$

$$Q_y = \sqrt{\frac{(225,60 - 241,21)^2 + (234,00 - 241,21)^2 + (241,30 - 241,21)^2 + (245,20 - 241,21)^2 + (249,30 - 241,21)^2 + (252,45 - 241,21)^2}{6}} = 9,1589$$

$$r_{y'y} = \frac{80,2539}{8,9807 \cdot 9,1589} = \frac{80,2539}{82,2533} = 0,9757$$

Taip pat apskaičiuojamas apibrėžties koeficientas

$$r^2 = 0,9520$$

Vidutinė našlių, našlaičių, maitintojų netekimo pensija, Lt

n	y	x	x ²	y ²	xy	y'	y'y	y' ²
1	80,55	1	1	6488,30	80,55	78,25	6303,01	6123,02
2	77,83	2	4	6057,51	155,66	78,00	6070,70	6083,91
3	75,86	3	9	5754,74	227,58	77,75	5898,05	6044,62
4	75,68	4	16	5727,46	302,72	77,50	5865,11	6006,07
5	75,72	5	25	5733,52	378,60	77,25	5849,26	5967,34
6	80,10	6	36	6416,01	480,60	77,00	6167,56	5928,74
Sumos	465,74	21	91	36177,54	1625,71	465,74	36153,70	36153,70
Vidurkiai	77,62	3,5	15,17	6029,59	270,95	77,62	6025,62	6025,62

čia:

n - stebėjimų skaičius

y – duomenų reikšmė x laiko momentui (nagrinėjamiems metams)

x – nagrinėjamas laiko momentas (nagrinėjami pasirinkti metai)

y' – normalinės lygties reikšmė x laiko momentui

Reikšmėms apskaičiuoti naudojamos (3) ir (4) formulės.

$$b = \frac{1625,71 - 21 \cdot 465,74 / 6}{91 - (21)^2 / 6} = \frac{-4,38}{17,50} = -0,2503$$

$$a = 77,62 - 3,5 \cdot (-0,2503) = 78,50$$

Gaunama tiesinė lygtis

$$y' = (-0,250)x + 78,50$$

$$y = 76,75 \text{ (2005 m.)}$$

$$y = 76,50 \text{ (2006 m.)}$$

$$y = 76,25 \text{ (2007 m.)}$$

$$y = 76,00 \text{ (2008 m.)}$$

Apskaičiuojamas koreliacijos koeficientas tarp y ir y':

$$Q_{y'} = \sqrt{\frac{(78,25 - 77,62)^2 + (78,00 - 77,62)^2 + (77,75 - 77,62)^2 + (77,50 - 77,62)^2 + (77,25 - 77,62)^2 + (77,00 - 77,62)^2}{6}} = 0,4275$$

$$Q_y = \sqrt{\frac{(80,55 - 77,62)^2 + (77,83 - 77,62)^2 + (75,86 - 77,62)^2 + (75,68 - 77,62)^2 + (75,72 - 77,62)^2 + (80,10 - 77,62)^2}{6}} = 2,0514$$

$$r_{y'y} = \frac{0,8056}{0,4275 \cdot 2,0514} = \frac{0,8056}{0,8770} = 0,9186$$

Taip pat apskaičiuojamas apibrėžties koeficientas

$$r^2 = 0,8438$$